

॥ मङ्गलाचरणम् ॥

॥ श्रीविट्ठलनाथप्रभुचरण विरचित मङ्गलाचरण ॥

यद्यनुग्रहतो जन्तुः सर्वदुःखा-तिगो भवेत् ॥
तमहं सर्वदा वन्दे श्रीमद्वल्लभ-नन्दनम् ॥२॥

यद्यनुग्रहतो = जिनकी कृपासों
जन्तुः = जीव
सर्वदुःखातिगो = सर्व
दुःखनों पर करवेवारे
भवेत् = होय हैं
तं = विन्
श्रीमद्वल्लभनन्दनम् =
श्रीमहाप्रभुजीके पुत्र
श्रीगोपीनाथजीको
अहं = मैं
सर्वदा = सदा
वन्दे = वन्दन करत हों

भावार्थ : जन्म लेयके सांसारिक दुःखनके सागरमें डूबवे जाय रह्यो जीव जिनके अनुग्रहतें सर्व दुःखनतें बचि जात है ऐसे श्रीमद्वल्लभाचार्य महाप्रभुके आत्मजकों मैं सर्वदा वन्दन करत हों ॥२॥

टीका : ये श्लोक श्रीविट्ठलनाथ प्रभुचरणने अपने ज्येष्ठ बन्धु श्रीगोपीनाथ प्रभुचरणकों वन्दन करिवेको लिख्यो है, परन्तु आधुनिक पुष्टिजीवनकों दोनों बन्धुनों अभेदभाव रखिके श्रीगोपीनाथजी तथा श्रीविट्ठलनाथजी ऐसे दोन्योनको स्मरण करिके वन्दन करनो ॥२॥

गोस्वामी श्रीपुरुषोत्तमचरण विरचित मङ्गलाचरण ॥

श्रीवल्लभ-प्रतिनिधिं तेजो-राशीं दयार्णवम् ।
गुणातीतं गुणनिधिं श्रीगोपीनाथम् आश्रये ॥१०॥

तेजोराशीं = तेजके भंडार
दयार्णवं = दयाके सागर
गुणातीतं = गुणनों अतीत
गुणनिधिं = गुणनके निधि
श्रीवल्लभप्रतिनिधिं =
श्रीवल्लभके प्रतिनिधि
श्रीगोपीनाथम् =
श्रीगोपीनाथजीको
(अहं = मैं)
आश्रये = आश्रय करे हूं

भावार्थ : अलौकिक पुष्टिभक्तिके कमलको खिलायवेकों श्रीमहाप्रभुकी नाई श्रीगोपीनाथजीहु तेजोराशी भक्तिमार्गाब्जमार्तण्ड हैं. आप दयाके समुद्रहु होयवेतें भक्तिकमलकों खिलायवेकों प्रकट होयवेमहु आधार बनत हैं. प्राकृत गुणनों अतीत - अस्पृष्ट अरु अलौकिक पुष्टिभक्तिमार्गीय गुणनके निधिरूपहु हैं. ऐसे विरुद्धधर्मनके आश्रय हैं सो काहेते ? तहां कहत हैं जो श्रीवल्लभके प्रतिनिधि “आत्मा वै जायते पुत्रः” होयवेतें ऐसे हैं. ऐसे श्रीगोपीनाथजीको मैं आश्रय लेत हूं ॥१०॥

टीका : प्राचीन भाषासाहित्यमें कहूं - कहूं श्रीगोपीनाथजीके मर्यादामार्गीय होयवेको उल्लेख मिलत है. परे श्रीमहाप्रभुहु तो “अङ्गीकृतौ समर्याद” हैं! तातें या मर्यादाकों पुष्टिबाह्य मर्यादा न जानिके पुष्टिमार्गान्तिर्भूता मर्यादा जाननी. तासों श्रीपुरुषोत्तमजीने यह स्तुतिश्लोक प्रकट कियो है. श्रीगोपीनाथजीके विरचित ‘सेवाश्लोक’ तथा ‘साधनदीपिका’ ग्रन्थमें पुष्टिभक्तिको निरूपण मिलत है, कुछ मर्यादाभक्तिको नाहिं. तातें अन्यथाभाव न लावनी. (श्रीमद्वल्लभसूत्राणुभाष्य ‘प्रकाश’को मङ्गलाचरण श्लोक ५) ॥११॥

॥ ऐसे गोस्वामी श्रीदीक्षितात्मज श्याम मनोहर द्वारा विरचित मङ्गलाचरणकी व्याख्या सम्पूर्ण भई ॥

જાનિ બલકો રૂપ હરખિત, દેત દાન બઢાયકે ॥
(મૂલ પુરુષ ૧૭)

વલ્લભાખ્યાન

રહે તે રમતા દીઠડા, બલદેવ શ્રીગોવિન્દા
તે પુત્ર ભાવે પ્રકટશે, મન ઉપન્થો આનન્દા ॥
બલદેવ શ્રીગોપીનાથ કહીએ, શ્રીવિટઠલ નન્દાનન્દા
તે વેદ પન્થ વિસ્તારશે, જન આપશે આનન્દા ॥
(શ્રીવલ્લભાખ્યાન ૨-૨૩, ૨૪)

આ તોરાણ પાર્ણ સહકારનાં, ધરણિયે ચન્દન તાણાં નીર ॥
આ વીર શ્રીગોપીનાથ, શ્રીવિટઠલ પ્રગટિયા ॥
(શ્રીવલ્લભાખ્યાન ૩-૧૧)

નિત્ય પ્રતિ ક્ષણું-ક્ષણું સમરિયે, શ્રીવલ્લભનો પરિવાર રે રસના ॥
શ્રીપુરુષોત્તમ પ્રગટિયા, જગતનો કરવા ઉદ્ધાર રે રસના ॥૧॥
કલિમાં કારણ એહ છે, બીજું સર્વે ભૂમિનો ભાર રે રસના ॥
એ વિના બીજું સર્વે બાદલું, ચૌદ લોકનો શાણગાર રે રસના ॥૨॥
'ગોપીનાથજી' સોહામણા, નવ જલ ધન તનુ ભાણ રે રસના ॥
સુખ દાતા લઘુ ભાતાના, પૂરાણ પુરુષ પ્રમાણ રે રસના ॥૩॥
લક્ષ્મી સત્યભામા એ બેઉ, અગ્રજની અનુહાર રે રસના ॥
શ્રીનવનીતપ્રિયજીને રીઝવ્યા, સેવા વિવિધ પ્રકાર રે રસના ॥
(શ્રીવલ્લભાખ્યાન ૮-૧-૩)

મૂલ પુરુષ

કછુક દિન રહી સજ વે આયે, બસે અડેલમેં નિજ હરખાયે ॥
સંવત પન્દરહા સડસઠ આયો, આસો વદિ દાદશી શુભ ગાયો ॥
ગાયો શ્રીગોપીનાથજી, જબ જન્મ લીનો આયકે ॥

શ્રીવલ્લભવંશાવલી

પ્રગટે શ્રીઆચાર્યજી દીક્ષિત હૈ હિય ભક્તિ ॥
તિનેકે જેઠે પુત્ર હૈ ગોપીનાથજી વ્યક્તિ ॥૧૦॥
સંવત પદ્મહ સત્તા દ્વાદસિ વદિ આસોજ ॥
જન્મ શ્રીગોપીનાથજી પ્રફુલિત વદન સરોજ ॥૧૧॥
તિનેકે પુરુષોત્તમ ભયે સત્યા કન્યા જાનિ ॥
(કવિ જગતાનન્દ વિરચિત 'શ્રીવલ્લભવંશાવલી')

૧. વિ.સં. ૧૫૬૭ પ્રસિદ્ધ હૈ.
૨. "લક્ષ્મી સત્યા જાનિ" ગો.વા. શ્રીદ્વારકાદાસ પરીલેકે અનુસાર એસા પાઠ હોના ચાહિયે.

ધોળ

શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીને ઘેર એ કુળદીવો રે ...
શ્રીઅક્ષાજી કૂબે અવતર્યા સુખકારી રે,
ગોપીનાથ શ્રીવિટઠલનાથ એ પર વારી રે.
બલદેવ શ્રીગોપીનાથજીને જાણો રે
...
એ શોભા જોઈ હરિદાસ જય બલિહારી રે,
એ લીલા ગાજો નિત્ય નરને નારી રે. શ્રીલક્ષ્મણ.

શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીનાં ભાવે લીલે ભામાણાં,
તેલકતિલક ને વિપ્રશિરોમણિ ભૂપજાં;

એહુના સુત શ્રીવલ્લભનાં લેઈ વારણાં,
દ્વિજવર રૂપે પ્રકટયા અનલ અનૂપજે.
ધર્મધૂરંધર બે સુત શ્રીવલ્લભદેવના,
પ્રકટ કરવા વેદતાણો વિસ્તારજે;
ગુણસમુદ્ર ભરિયા શ્રીગોપીનાથજી,
હળ-મુશળધર હળધરનો અવતારજે.

... ..
જમનાદાસ અધમ તે છો આદ્યનો,
તે શું જાણે શ્રીવલ્લભકુલનો મર્મજે.

હું બલિહારી તેલકુલદીપક,
શ્રીલક્ષ્મણ તાતને રે લોલ;
તે કુલ પ્રકટયા શ્રીવલ્લભદેવ,
જગતલિતકારણે રે લોલ.

એમના બે સુત પરમ કૃપાલ,
કે ચતુર શિરોમણિ રે લોલ;
શ્રીગોપીનાથ શ્રીવિટઠલનાથ,
કે અમ શિર એ ધાણીરે લોલ.

... ..
શ્રીવ્રજભૂષણ જોઈ મુખચંદ્ર,
કે જાય વારણે રે લોલ. હુ બલિહારી

શ્રીલક્ષ્મણ સુતને રે હેલી;
એમને નિરખો સરવે પહેલી ॥
એમના ગુણને જો ગાથે;
તેહુના ભવનાં પ્રાણિત જશે ॥
સુત ગોપીનાથ શ્રીવિટઠલ જ્યાં,
જાણિયે કલ્પવૃક્ષની છાયા ॥

પ્રગટયા દેવી જીવ લિતકારી;
મુખ છબિ ઉપર જાઉ બલિહારી ॥

... ..
એ શોભા જોઈ હરિદાસ ગુણ ગાયો;
એ છબિ લોચનમાં ન સમાયે ॥

ઠકરાણી ઘાટ રળીયામણો રે,
છોંકર લહેકે બહાર રે ।
મારું શ્રીગોકુલ રળીયામણું રે. ટેક...
શ્રીવલ્લભ બિરાજતા રે,
શ્રીવિટઠલનાથજીના તાતરે. મારું શ્રીગોકુળ...૧
ગુણવંતા શ્રીગોપીનાથજી રે,
અગ્રજનો અવતાર રે, મારું શ્રીગોકુળ...૨

શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીનાં નન્દ રે, સમરું શ્રીવલ્લભને,
... ..
સાખી
શ્રીમદ્વિટઠલનાથજી, શ્રીગોપીનાથ સોહાય;
ચરણકુમલની રજ થકી, મહાપતિત પાવન થાય રે. સમરું...

પોષ નોમે શ્રીવિટઠલનાથજી,
હારે વાલો પ્રગટયા શ્રીવલ્લભ દારજે ॥
એમને જોવાને થઈ વ્યાકુલી,
હારે વાલે કીધી સેવકની સાલ જો ॥
પ્રથમ શ્રીનન્દ ઘેર પ્રકટીયા,
હારે વાલે પૂર્ણ શ્રીચશોદાજીના કોડ જો ॥
રમતા સખા સહુ સાથમાં,
હારે વાલો હરિ-હલધરજીની જોડ જો ॥

હારે વાલો શ્રીવલ્લભગૃહ અવતર્યા,
હારે વાલો શ્રીગોપીનાથજીના બ્રાત્ર બે ॥

શ્રીવલ્લભગૃહ ભટજીને ઘેર એ કુંવરીવો રે ॥
ભલે પ્રગટ્યા શ્રીવલ્લભરાય એ ઘાગું જીવો રે ॥
એહના સુત છો બે અતિશે રૂડા રે ॥
નેનું ન નમું એમને શીશ તે જન ફૂડા રે ॥
શ્રીઅક્કાજી ફૂખે અવતર્યા સુખકારી રે ॥
શ્રીગોપીનાથ શ્રીવિઠલનાથ એ પર વારી રે ॥
બળદેવ શ્રીગોપીનાથજીને જાણો રે ॥

પુલિતમાર્ગીય ૨૧૫૧
॥ સાધનદીપિકા ॥ - મંગલજી

(મજ્જલાવરણ)

તા નઃ શ્રીતાત-પત્-પદ્મરેણવઃ કામધેનવઃ ॥
નાકસ્ય તરવોડન્યેષાં સ્યુઃ કલ્પતરવો યથા ॥૧॥

યથા = જેસેં
અન્યેષાં = અન્યની
(ઈચ્છાપૂર્વકાઃ = ઇચ્છાની
પૂર્તિ કરિવેવોરે)
નાકસ્ય = સ્વર્ગિક
તરવઃ = વૃક્ષઃ
કામધેનવઃ = કામધેનુ
(વ સન્તિ તથા=હોત હેં વેસે)
નઃ = હમારે (તુ = તો)
તાઃ = વો
શ્રીતાત-પત્-પદ્મરેણવઃ =
પિતાકે ચરણકમલનની રજ
(એવ = હી)
કલ્પતરવઃ = કલ્પતર
(કામધેનવઃ = ચ = અરુ કામધેનુરૂપ)
સ્યુઃ = હોડ

શ્વાર્થ : જેસેં અન્યની ઇચ્છાની પૂર્તિ કરિવેવોરે સ્વર્ગિક વૃક્ષે
ઓર કામધેનુ હોત હેં તેસેં હમારેલિયે તો હમારે પિતા મહાપ્રભુ
શ્રીવલ્લભાચાર્યકે ચરણકમલની રજ હી કલ્પતર અરુ કામધેનુ
સમાન હોડ

નેમ બીજઓની ઇચ્છાપૂર્તિ કરવાવળા સ્વર્ગના કલ્પવૃક્ષ અને
કામધેનુ હોય છો તેમને અમારામાટે તો અમારા પિતા મહાપ્રભુ
શ્રીવલ્લભાચાર્યના ચરણકમલની રજ કલ્પતરુ અને કામધેનુ સમાન
થાઓ.

શ્રુતિ-સ્મૃતિ-શિરોરત્ન-નીરાજિત-પદામ્બુજમ્ ॥

यशोदोत्सङ्गलितं वन्दे श्रीनन्दनन्दनम् ॥२॥

श्रुति-स्मृति-शिरस्त्र-नीराजित-पदाम्बुजं = श्रुति-स्मृतिरूपी उत्तम रत्नस्रोत
जिनके चरणकमल शोभायमान हैं ऐसे
यशोदोत्सङ्गलितं = श्रीयशोदाजीकी गोदमें क्रीडा करते
श्रीनन्दनन्दनम् = श्रीनन्दरायजीके पुत्र श्रीकृष्णको
(अहं = मैं) वन्दे = वन्दन करत हों

भावार्थ : श्रुति-स्मृतिरूपी उत्तम रत्नस्रोत जिनके चरणकमल शोभायमान
हैं ऐसे श्रीयशोदाजीकी गोदमें क्रीडा करते श्रीनन्दरायजीके पुत्र श्रीकृष्णको
मैं वन्दन करत हों।

श्रुति - स्मृति रूपी उत्तम रत्नोत्थी नैओना यशोदामुख अत्यन्त
शोभा रत्नो छे ओवा यशोदाना पोषाभां भेक्षता, नन्दनन्द श्रीकृष्णने
हुं पन्दन कुं छुं-

(या ग्रन्थमें उपदिष्ट वातनमें प्रमाण श्रुति स्मृति पुसण तन्त्र आदि
शास्त्रनकी श्रीमदचार्यचरणद्वारा प्रकट करि व्याख्या है)

भक्तिमार्ग-वितानाय योऽवतीर्णो हुताशनः ॥
स एव नः परं मानं शेषमस्य प्रमान्तरम् ॥३॥

यः = जा,
हुताशनः = अग्निने
भक्तिमार्ग-वितानाय =
भक्तिमार्गिक प्रचाके अर्थ
अवतीर्णः = अवतीर्त भये हैं
स एव = वो ही
नः = हमारे काज
परं = सर्वोत्कृष्ट
मानं (अस्ति) = प्रमाण है
प्रमान्तरम् = अन्य सब प्रमाण
अस्य = वाके
शेषम् (अस्ति) = अद्भुत है

भावार्थ : भक्तिमार्गको प्रचार करिवेको वैश्वानस्वरूप श्रीवल्लभाचार्य-
चरणने भूतलपे अवतार धारण कियो सो विनके वचन ही हमको
परम प्रमाणरूप हैं, अन्य सब प्रमाण विनके वचनके अद्भुत
अथवा विनसों गौण प्रमाण हैं।

लक्षितभार्गवो प्रथम उरवामाटे वैश्वानरस्वरूप श्रीवल्लभाचार्यर-
घोओ लूतल उपर अवतार धारण क्यो छे तेभना वयनोळ अभारामाटे
परम प्रमाणरूप छे बीज प्रमाणों ओना अद्भुत अथवा तेनी
सरभासृणीभां गौण प्रमाण छे।

वेदत्रयी-शिरोग-सूत्र-व्याख्यान-सम्प्रताम् ॥
भक्तिशास्त्रानुसारेण कुर्वे साधनदीपिकाम् ॥४॥

वेदत्रयी-शिरोग-सूत्र- भक्तिशास्त्रानुसारेण =
व्याख्यान-सम्प्रताम् = तीनों वेदके भक्तिशास्त्रके अनुसार
शिरोग-सूत्र उपनिषद् ब्रह्मसूत्रके साधनदीपिकाम् = साधनदीपिकाकी
भाव्यसों अविरुद्ध प्रकारसों रचना, (अहं)कुर्वे = मैं करूँ हूँ

भावार्थ : तीनों वेदके शिरोग-सूत्र उपनिषदों लिखे गये ब्रह्मसूत्रके
उपर महाप्रभु श्रीवल्लभाचार्यचरण विरचित भाष्यतें अविरुद्ध प्रकारसों
भक्तिशास्त्रके अनुसार 'साधनदीपिका' ग्रन्थकी रचना मैं करूँ हूँ।

त्रयै वेदेना शिरोभागद्वय उपनिषद् उपर व्याख्येया अविरुद्ध-
परमा भलप्रभु श्रीवल्लभाचार्यचरण विरचित भाष्यशी अविरुद्ध प्रकार
लक्षितशास्त्रना अनुसार 'साधनदीपिका' ग्रन्थनी रचना हुं कुं छुं।

(श्रीहरिभजनकी आवश्यकताके उपादनके साथ ग्रन्थको उपक्रम)

“आत्मा वार” इति श्रुत्या दर्शनैकफलो विधिः ॥

श्रवणाद्यैः प्रतिज्ञातः “तं भजेत्” - “तं रसेदि” ति ॥५॥

“तस्माद् भारत सर्वात्मा भगवान् हरिरीश्वरः ॥

श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च स्मर्तव्यश्चेच्छताभयम्” ॥६॥

पुरुषस्याविशेषेण संसारं प्रजिहासतः ॥

हरि आराधने मुक्तिः

आत्मा = परमात्मा

ईश्वरः = ईश्वर

वा अरे = अवश्य, इति = या

सर्वात्मा = सबनुके आत्मा

श्रुत्या = श्रुतिसौ

भगवान् = भगवान्

श्रवणाद्यैः = श्रवण आदि करिवेसौ

हरिः = श्रीकृष्ण

दर्शनैकफलः = दर्शन ही जहाँ फल

श्रोतव्यः = श्रवण करिवेयोग्य

होत हे एसी, विधिः = विधि

कीर्तितव्यः = कीर्तन करिवेयोग्य

प्रतिज्ञातः = कही हे

च = अरु, स्मर्तव्यः = स्मरण

तं = वाको, भजेत् = भजन करे

करिवेयोग्य हे

तं = वाको

संसारं = संसारको

रसेत् = आनन्द अनुभव करे

प्रजिहासतः = छाँडिवेकी इच्छा

इति = एसो(अपि = हु

करिवेवारे, पुरुषस्य = पुरुषकू

उक्तम्) = कह्यो हे

अविशेषेण = समानरूपसौ

“भारतः” = हे अर्जुन !

हरिः = हरिके

तस्मात् = ताँ

आराधने = आराधनमें

अभयम् = अभयकू

मुक्तिः = मुक्ति

इच्छता = इच्छेवारेको

(भवति) = होत हे

भावार्थः “आत्माको दर्शन करनो चाहिये, श्रवण करनो चाहिये,

मनन करनो चाहिये, निदिध्यासन करनो चाहिये” या श्रुतिवचनमें

परमात्मदर्शनके अर्थ परमात्माके श्रवण-मनन-निदिध्यासनकी आज्ञा

हे. तेसैं ही “वाको भजन करे” “वाको रसानुभव करे” एसेहु श्रुतिवचन हैं ॥५॥

श्रुतिकी न्याई स्मृतिमें हु “तासों हे भारत ! अभय प्राप्त करिवेकी इच्छा रखिवेवारे मनुष्यकू सबनुके आत्मा, भगवान्, ईश्वर श्रीहरिको श्रवण-कीर्तन-स्मरण करने चाहिये” एसें कह्यो हे ॥६॥

इन सब वचनसों यह सिद्ध होत हे के अहन्ता-ममतात्मक संसारकू छाँडिवेकी इच्छा करिवेवारे मनुष्यको प्रभुको आराधन ही मुक्तिरूप जाननो ॥७॥

“आत्मानु दर्शन करवुं जेईओ, श्रवण करवुं जेईओ, मनन करवुं जेईओ, निदिध्यासन करवुं जेईओ” आ श्रुतिवचनमां परमात्मदर्शनमाटे परमात्माना श्रवण-मनन-निदिध्यासन करवानी आज्ञा छे. ते जे प्रभुगे “तेनुं भजन करे” “तेनो रसानुभव करे” अवा वचनो पाण छे.

श्रुतिनी जेभ स्मृतिमां पाण “माटे हे भारत ! सर्वात्मा, भगवान्, हरि, ईश्वरनुं अभय ईच्छता मनुष्ये श्रवण-कीर्तन-स्मरण करवुं जेईओ” अभ कह्यो छे.

आ अथा वचनोथी ओ सिद्ध थाय छे के अहन्ता-ममतात्मक संसारने छोडवानी ईच्छावाणा मनुष्ये प्रभुना आराधननेल मुक्तिरूप जेणवुं.

(तहां अथा अरु ऊसो गुरु आवश्यक होत हे ताको निरूपण)

.....तत्प्रकारी निरूप्यते ॥७॥

“माहात्म्यज्ञानपूर्वोहि सुदृढः सर्वतोऽधिकः ॥

स्नेहो भक्तिरिति प्रोक्तः तया मुक्तिर्न चान्यथा” ॥८॥

माहात्म्यज्ञापनायैव श्रवणं गुणकर्मणाम् ॥

शास्त्राणाम् उपयोगोऽत्र तत्राकांक्षा गुरोर् भवेत् ॥९॥

“कृष्णसेवा-परं वीक्ष्य दम्भादि-रहितं नरम्॥
श्रीभागवततत्त्वज्ञं भजेत् जिज्ञासुरादरात्” ॥१०॥

(अतः परं) = तासों अब
तत्प्रकारो = वाके प्रकारको
निरूप्यते = निरूपण करत हों
महात्म्यज्ञानपूर्वः = महात्म्यके
ज्ञानपूर्वक, हि = निश्चितरूपसों
सुदृढः = सुदृढ
सर्वतोधिकः = सबसों अधिक
स्नेहः = स्नेह, भक्तिः = भक्ति हे
इति = एसें, प्रोक्तः = कह्यो हे
तथा = तातें
मुक्तिः = मुक्ति होत हे
अन्यथा = ओर काहु प्रकारसों
न च = नाहीं होत हे
महात्म्यज्ञानाय = महात्म्यको
जनायके काज
गुणकर्मणाम् = गुण-कर्मन्कों
श्रवणम् = सुनने
एव = निश्चितरूपसों
(साधनम्) = साधन हे, अत्र = यामें
शास्त्राणाम् = शास्त्रन्कों
उपयोगः = उपयोग / आवश्यकता
(अस्ति) = होत हे
तत्र = तामें
गुरोः = गुरूकी
आकांक्षा = आवश्यकता
भवेत् = होत हे, जिज्ञासुः =
ज्ञान प्राप्तिकी इच्छावारो
कृष्णसेवापरं = कृष्णसेवामें तत्पर
दम्भादिरहितं = दम्भ आदिसों रहित
श्रीभागवततत्त्वज्ञं = भागवत पुराणके
तत्त्वकों जानिवेवरे, नरम् = नरकों
वीक्ष्य = परीक्षण करिके
आदरात् = आदरसों
भजेत् = भजन करे

भावार्थ : तासों अब भगवद्भजनरूप मुक्तिकी प्राप्ति जा साधनसों
होय वा साधनके प्रकारको निरूपण करत हों. शास्त्रमें भक्तिके
लक्षणको निरूपण “प्रभुके महात्म्यके ज्ञान पूर्वक प्रभुमें सुदृढ
अरु सबसों अधिक स्नेह इतमें भक्ति एसें कह्यो हे. एसी भक्तिसों
ही मुक्ति होत हे, अन्य काहु प्रकारसों मुक्ति नाहीं होत हे”
या प्रकारसों कह्यो हे॥८॥

या वचनमें प्रभुके गुण-कर्मन्कों श्रवण करनो ताकों
महात्म्यज्ञानको साधन कह्यो हे. सो तो शास्त्रतें होई सकत
हे तातें. शास्त्रके अध्ययनकी आवश्यकता परत हे. शास्त्रको अध्ययन
गुरु विना न सम्भवे तातें गुरूकों ही सर्वप्रथम साधन मान्यो
गयो हे॥९॥

तातें प्रभुको महात्म्यज्ञान प्राप्ति करिवेकी इच्छावारो जीव
जो कृष्णसेवामें तत्पर होय, दम्भ आदिसों रहित होय अरु
श्रीमद्भागवतपुराणके तत्त्वकों जानिवेवारे नरको परीक्षण करिके आदरसों
भजन करे॥१०॥

तेथी एवं भगवद्भजनरूपी मुक्तिनी प्राप्ति नरे साधनथी थई
शुद्ध ते साधननुं निरूपण करवामों आवे छे. शास्त्रमां भक्तिना
वक्ष्यनुं कथन “प्रभुना महात्म्यना ज्ञान पूर्वक प्रभुमां सुदृढ अने
सङ्गुथी अधिक स्नेह अटेवे ‘भक्ति’ आवी भक्तिथी. न मुक्ति
मणे छे, अन्य कोई प्रकारे नली” आ प्रमाणे कहुं छे.

आ वचनमां प्रभुना गुरु-कर्मोंनुं श्रवण करवुं तेने महात्म्यज्ञाननुं
साधन कहेवामों आव्युं छे. आ कार्य तो शास्त्रथी न थवुं शक्य
छोवाथी सर्वप्रथम शास्त्रना अध्ययननी आवश्यकता होय छे. शास्त्रनुं
अध्ययन गुरु विना थई न शके तेथी सर्वप्रथम साधन गुरुने मानवामों
आवे छे.

तेथी प्रभुना महात्म्यज्ञानने प्राप्त करवानी ईच्छावागो मनुष्य
नरे कृष्णसेवामों तत्पर होय, दम्भ आदिसी रहित होय अने
श्रीभागवतपुराणना तत्त्वने आगतो होय तेवा नरनी परीक्षा करीने
आदरथी भजन करे.

(स्वर्गायि गुरूको प्रथम कर्तव्य : भगवत्प्रपत्तिके काज दैवी जीवनको
प्रेरित करनो)

देहद्रોण्या यियासूनां परं परं भवाम्बुधेः ॥
 गुरुणा कर्णधारेण * द्युत्तार्या स्वोपदेशतः ॥११॥
 “यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ॥
 तं ह देवम् आत्म-बुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये” ॥१२॥
 “सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ” ॥
 इति श्रुत्या तथा स्मृत्या प्रपत्त्यादेशमादितः ॥१३॥

देहद्रोण्या = देहरूपी नावद्वारा तं = वा, ह = प्रसिद्ध
 भवाम्बुधेः = भवसागरकी आत्मबुद्धिप्रकाशं = आत्मतया
 परं = पल्ली, परं = पार बुद्धिसौ प्रकाशित होयवेवारे
 यियासूनां = जायवेकी इच्छावारेको देवम् = देवको, अहं = में
 स्वोपदेशतः = अपने उपदेशन्सौ मुमुक्षुः = मुक्त होयवेकी इच्छावारे
 हि = ही वै = पूर्णरूपसौ, शरणं = शरण
 कर्णधारेण = कर्णधाररूपी प्रपद्ये” = जात हो
 गुरुणा = गुरुद्वारा सर्वधर्मान् = सब धर्मन्को
 उत्तार्याः = पार उतारने चाहिये परित्यज्य = पूर्णतया छोड़िके
 यः = जो, पूर्व = पहिले माम् = मेरे, एकं = एकके
 ब्रह्माणं = ब्रह्माजीको शरणं = शरण, ब्रज = आय जा
 विदधाति = बनावत हे इति = एसी, श्रुत्या = श्रुतिन्में
 यः = जो, वै = निश्चितरूपसौ तथा = अरु, स्मृत्या = स्मृतिन्में
 तस्मै = विनको, वेदान् = वेदन्को आदितः = प्रारम्भसौ
 च = हु, प्रहिणोति = दानहु देत हैं प्रपत्त्यादेशम् = शरणागतिको आदेश हे

भावार्थ : देहरूपी नावके द्वारा संसारसमुद्रकी पल्लीपर जायवेकी
 इच्छावारेकी नावको ताको कर्णधार - नाव खेयवेवारे गुरु अपने
 उत्तम उपदेशन्तें पार उतारे ॥११॥

श्वेताश्वतर उपनिषद्में कह्यो हे जो “जो पूर्वमें ब्रह्माजीको

प्रकट करत हे अरु तिनको वेदन्को दान देत हैं वा आत्मबुद्धिसौ
 प्रकाशित होयवेवारे देवकी शरणमें मैं जात हों” ॥१२॥

भगवद्गीतामेंहु भगवान्ने स्वमुखसौ अर्जुनको आज्ञा कीनि
 हे जो “सब धर्मन्को त्याग करिके केवल मेरे शरण आव”
 ऐसे श्रुति अरु स्मृति में सर्व प्रथम शरणागत होयवेको आदेश
 हे ॥१३॥

देहद्रुपी छोणीद्वारा संसारसमुद्रना पेवे पार लवान्नी ईच्छावाणानी
 नावने, तेनी कर्णधार - नाविक गुरु पोताना उत्तम उपदेशोधी, पेवे
 पार उतारे.

श्वेताश्वतर उपनिषद्में कहुं छे के “ले पूर्व ब्रह्माञ्जने प्रकट
 करे छे अने तेओने त्रुण वेदोनुं दान करे छे ते आत्म-बुद्धिधी
 प्रकाशित थनार देवने शरणे हुं अर्जु छे.

भगवद्गीतामें पणु भगवाने स्वमुखे अर्जुनने आज्ञा आपी
 छे के “अधा धर्मोनी त्याग करीने देवण मारा शरणे आव”
 आम श्रुति अने स्मृति मां सर्व प्रथम शरणागत थवानो आदेश
 छे.

(स्वमार्गीय द्विजकुलके शिष्यन्को कर्तव्य)

प्रेम्णोपदेश-श्रवणात् * प्रपत्तिः प्रेम-कारणम् ॥
 अतो मूलाभिषेको हि कार्यस् तेनास्य सेवने ॥१४॥
 नहि देहभृता शक्यं कर्म त्यक्तुम् अशेषतः ॥
 अतः स्वधर्माचरणं भार-द्वैगुण्यम् अन्यथा ॥१५॥
 स्वधर्माचरणं शक्त्या द्यधर्मात्तु निवर्तनम् ॥
 इन्द्रियाश्व-विनिग्राहः सर्वथा न त्यजेत् त्रयं ॥१६॥
 इति भागवतो धर्मः श्रीमदाचार्य-सम्मतः ॥
 भक्ति-शास्त्रानुकूल्येन स्वधर्माचरणं भवेत् ॥१७॥

प्रेम्णा = प्रेमके सहित

उपदेशश्रवणात् = उपदेश सुनिवेशों

प्रपत्तिः = शरणगति ही

प्रेमकारणम् = प्रेमको प्रकट

करिवेको कारण कारण

(भवति) = होत है

अतः = तार्ते, तेन = वाकों

(मुमुक्षुणा) = मुमुक्षुकों

अस्य = याके

(भगवतः) = भगवान्के

सेवने = सेवनमें

मूलाभिषेकः = मूलमें अभिषेक

कार्य = करने

देहभृता = देहवारें

कर्मः = कर्मको

अशेषतः = पूर्णरूपसों

त्यक्तुं = त्याग करने

न = नाही, हि = ही

शक्यम् = सम्भव है, अतः = तार्ते

स्वधर्माचरणम् = स्वधर्मानुसार

आचरण(कार्य) = करने

भावार्थ : उपर्युक्त लक्षणवारें गुरुके मुखतें श्रद्धाप्रेमसों भगवच्छास्त्रके उपदेशको श्रवण करिवेत्तें भक्तिके कारणरूप भगवान्को शरण सिद्ध होत है. कलिकालमें कल्याणकारी सब शास्त्रीय साधन जब दुःसाध्य होय गये हैं तब अन्यान्य साधनमें श्रम नाही करिके सर्वमूलभूत भगवत्-शरणरूप उपायको ही सेवन करने ॥१४॥

अन्यथा = नहीं तो

भारद्वाण्यम् = दुगनी भार

(स्यात्) = होत है

शक्त्या = शक्ति अनुसार

हि = ही

स्वधर्माचरणम् = स्वधर्मको आच-

रणअधर्मात्=अधर्मतें, तु = तो

निवर्तनम् = सर्वथा दूर रहनो

इन्द्रियाश्रुविनिग्राहः = इन्द्रियरूपी

अश्वन्को निग्राह करने

(एतत्) = ये, त्रयं = तीन

सर्वथा = कबहु, न = नाही

त्यजेत् = त्यागने

इति = ये, श्रीमदाचार्यसम्मतः =

श्रीवल्लभाचार्यजीकों मान्य

भगवतः = भगवत्सम्बन्धि

धर्मः = धर्म(अस्ति) = हे

स्वधर्माचरणं = स्वधर्मको आचरण

भक्तिशास्त्रानुकूल्येन =

भक्तिशास्त्रके अनुकूल रहिके

भवेत् = होत है

देहधारीतें कर्मन्को पूर्णरूपसों त्याग सम्भव नाही होत है. तासों अपने-अपने वर्ण अरु आश्रम के धर्मानुसार कर्म करने. एसें न करे तो स्वधर्माचरणकी उपेक्षा अरु स्वच्छन्द आचरण एसें दोष दोष आय पों ॥१५॥

तासों शक्ति अनुसार स्वधर्मको आचरण करनो, अधर्माचरण सर्वथा न करनो ओर इन्द्रियरूपी अश्वन्को विशेषरूपसों निग्राह करनो. इन तीनों बातन्को त्याग सर्वथा न करनो ॥१६॥

या प्रकारको भगवत धर्म महाप्रभु श्रीवल्लभाचार्यकों मान्य हे. निज वर्णाश्रमधर्मिके आचरण करिवेम्हेहु भक्तिशास्त्रसों अनुकूल वर्णाश्रमधर्मको आचरण करनो इतनो विशेष है ॥१७॥

उपर्युक्त वक्ष्योपाणा गुरुना मुझे श्रद्धा-प्रेमथी लगवत् शास्त्रना उपदेशनुं श्रवण करवाथी जेनावडे भक्ति सिद्धथाय तेवुं लगवानुं शरण प्राप्त थाय छे. इन्द्रियज्ज्मां कल्याणकारी प्रायः अधा शास्त्रीय साधनो ज्यारे दुःसाध्य बनी गयीं छे त्यारे अन्यान्य साधनोमां श्रम न करीने अधानुं भूण अवा प्रभुना शरणदर्पी उपायनुं ७४ सेवन करवुं.

शरीरधारीमाटे कर्मनो भूणपाणे त्याग करवो शक्य नथी छेतो. तेथी दृष्ट भनुषे पोत-पोताना वार्ग अने आश्रम ना धर्मानुसार कर्म करवा. जे आम करवामां न आवे तो स्वधर्माचरणनी उपेक्षा अने स्वच्छन्द आचरण आम बेवडो दोष बागे.

तेथी शक्ति अनुसार स्वधर्मनुं आचरण करवुं, अधर्मनुं आचरण सर्वथा न करवुं अने इन्द्रियोदपी धोडाओने विशेषधृथी अङ्गुशमां सभवा आ त्रणैय नो त्याग सर्वथा न करवो.

आ प्रकारनो भागवत धर्म मछाप्रभु श्रीवल्लभाचार्यने मान्य छे. पोत-पोताना वार्गाश्रमधर्मनुं आचरण करवामां पाणुं भक्तिशास्त्रथी अनुकूल अवा वार्गाश्रमधर्मनुं आचरण करवुं अम विशेष आणवुं.

(तहां निजशाखाके अनुसार षोडशसंस्कार तथा तन्मूलक आत्मिक शौचाचार^{१-६} आदि भक्त्युपयोगी होयवैतें द्विजशरीरके धारण करिवेवैतेंके काज आवश्यक होत हैं)

गर्भाधानादि-संस्कारैः द्विजमौज्ज्यन्त-सम्भवैः ॥

देहः संशोधनीयो हि हरिभावो न चान्यथा ॥१८॥

मौज्ज्यन्त-सम्भवैः = संशोधनीयः = शुद्ध करने चाहिये
मौज्जीबन्धन पर्यन्त होते अन्यथा = ऐसे न करे तो
गर्भाधानादि-संस्कारैः = च = निश्चय ही
गर्भाधान आदि संस्कारसों हरिभावः = ब्रह्मभाव
द्विजैः = द्विजनको न = नहीं
देहः = देह, हि = अवश्य (भवति) = होत है।

भावार्थ : गर्भाधान संस्कारसों लेयके मौज्जीबन्धनरूप यज्ञोपवीत संस्कार पर्यन्त सब संस्कारसों द्विज इतने ब्राह्मण-क्षत्रिय-वैश्य अपने देहको संशोधन करे, ऐसे करतें देह पवित्र होई तब देहमें भगवद्भावकी योग्यता सिद्ध होत है अन्यथा नाहिं ॥१८॥

गर्भाधान संस्कारथी करीने मौज्जीबन्धनरूप यज्ञोपवीत संस्कार पर्यन्त अधा संस्कारोवरे द्विज अटवे ब्राह्मण-क्षत्रिय-वैश्य पोताना देखनुं सारीरीते शोधन करे, आम करवाथी देह पवित्र बनशे नरेने करारणे देखभां भगवद्भावनी योग्यता सिद्ध थशे ते सिवाय नही।

शौचाचार-विहीनस्य आसुरावेश-सम्भवात् ॥
ततः स्वाह्निक-धर्माणाम् आचारोऽपि प्रसज्यते ॥१९॥

शौचाचारविहीनस्य = शुद्धि आदि आचारसों रहितको

आसुरावेशसम्भवात् = आसुरावेश स्वाह्निकधर्माणां = अपने दैनिक-धर्म-होयवेकी सम्भावना होयवैतें नकेआचारः = आचार, अपि = हु ततः = तातें प्रसज्यते = प्राप्त होत हैं

भावार्थ : जो व्यक्ति शुद्धि आदिके आचारको यथाविधि पालन नाहिं करत है तिनके देहेन्द्रियमें आसुरावेश होयवेकी पूर्ण सम्भावना रहत है, तातें अपने-अपने नित्य-कर्मको आचरणहु करने चाहिये ॥१९॥

नरे व्यक्ति शुद्धि वगैरे आचारनुं शास्त्रांश आनुसारः पालन नथी करती, तेना देह-ईन्द्रियमां आसुरावेश थवानी सम्भावना पूरे-पूरी रहे छे, तेथी दृष्टे पोत-पोताना नित्य कर्मोंनुं आचरण पाण करवुं नैछे।

स्नानं^१ सन्ध्याजपो^२ होमः^३ स्वाध्यायः^४ पितृतर्पणम्^५ ॥
वैश्वदेवकदेवार्चा^६ इति षट्कर्मकृद् भवेत् ॥२०॥

(सः) = वो पितृतर्पणम् = पितृनुको तर्पण
स्नानं = स्नान वैश्वदेवक-देवार्चा = वैश्वदेवके
सन्ध्याजपः = सन्ध्या अरु जप देवको अर्चन, इति = इन
होमः = होम षट्कर्मकृत् = छे कर्म करिवेवारी
स्वाध्यायः = अधीत वेदको आवर्तन भवेत् = होय

भावार्थ : सो छे नित्यकर्म या प्रकार जानने : शास्त्रविधिसे स्नान, सन्ध्या और जप, होम, पढ़े भये वेदको आवर्तन, पितृतर्पण, वैश्वदेवके देवको पूजन—इन छे कर्मनों द्विज नित्य करे ॥२०॥

ते छे नित्यकर्मों आ मुण्डन आशुवा शास्त्रविधिसे स्नान,

સન્ધ્યા અને જાલ, હોય, ભાણેલા વેદનું અધ્યયન, પિતૃતર્પણ અને વૈશ્વદેવના દેવનું પૂજન—આ છ કર્મો દિવસે સદા કરવા.

યથા હિ સ્કન્ધ-શાલાનાં તરોમૂલાભિષેચનમ્ ॥
તથા સર્વાર્હણં યસ્માત્ પરિચર્યાવિધિર્હરે ॥૨૧॥
અતસ્ તદનુરોધેન નિત્યકર્મકૃતિર્ વરા ॥
અન્યથાતુ કૃતિર્વ્યર્થાં ત્રૈવર્ગ્યવિષયા યતઃ ॥૨૨॥

યથા = જેસે, તરો = વૃક્ષકે
મૂલાભિષેચન = મૂલમેં કર્યો જાતો
જલકો સેવન, હિ = હી
સ્કન્ધ-શાલાનાં = છોટી-બડી
શાલાનર્કુ(અપિ = હુ
ભવતિ) = પ્રાપ્ત હોય જાય હે
તથા = તાહી પ્રકારસોં
હરે = હરિકી
પરિચર્યાવિધિ = સેવાવિધિ હુ
(અસ્તિ) = હે, યસ્માત્ = વાસોં
સર્વાર્હણમ્ = સર્વનકો પૂજન
(ભવતિ) = હોય જાત હે
અતઃ = તાસોં
તદનુરોધેન = વાકે અનુસાર
નિત્યકર્મકૃતિઃ = નિત્યકર્મ કરને
વરા = શ્રેષ્ઠ(સ્વાત્) = હોત હે
અન્યથા = એસેં ન કરે તબ
તુ = તો, કૃતિઃ = કર્યો પ્રયો
વ્યર્થાં = નિષ્ફલ
(સ્વાત્) = હોત હે
યતઃ = ક્યોંકે
(સા) = વો કૃતિ
ત્રૈવર્ગ્યવિષયા = ત્રિવર્ગ સમ્બન્ધી
(ભવેત્) = હોત હે

ભાવાર્થ : જેસેં વૃક્ષકે મૂલમેં જલ ડારિવેં વૃક્ષકે પત્ર, છોટી-બડી શાલા આદિ સર્વ ભાગમેં જલ આપુહી પહોંચિ જાત હે તેસેં હી શ્રીકૃષ્ણકી સેવાવિધિસોં સર્વકી પૂજા હોય જાત હે. તાતેં વા અનુસાર હી નિત્યકર્મ કરનો ઉત્તમ હે. યદિ એસેં ન કરે તો (જેસેં વૃક્ષકે મૂલમેં જલ ન ડારેં ઓર વાકે ડાલી-પતાનમેં જલ ડારતોં રહે તો જલહુ વ્યર્થ જાય અર વૃક્ષહુ સૂકિ જાય એસેં)

સર્વ કર્મ નિષ્ફલ હોઈ જાત હે. ક્યોં? જો કર્મનસોં પૂજ્ય તો પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ હી હે, વિનકોં છોડિકે કર્મ કરે તો કર્મબન્ધનસોં છૂટિકે સ્થાનમેં કર્મનસોં ઓર અધિક બંધ જાય. ક્યોં? જો એસે કર્મ તો ધર્મર્થ-કામરૂપ ત્રિવર્ગકોંહી સિદ્ધ કરત હે ॥૨૨॥

જેમ વૃક્ષના મૂળમાં પાણી રેડવાથી વૃક્ષના પાન, નાની-મોટી ડાળીઓ વગેરે વૃક્ષના બંધા ભાગોને આપ મેળે પાણી પહોંચી જરતું હોય છે તે જ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણની સેવા કરવાથી બંધા દેવી-દેવતાઓનું પૂજન આપ મેળે થઈ જાય છે. તેથી તે પ્રમાણે જ નિત્યકર્મ કરવું ઉત્તમ ગણાય. જો આમ ન કરે તો (જેમ વૃક્ષના મૂળમાં પાણી ન રેડીને તેના ડાળી-પાંદડાં ઉપર પાણી રેડવામાં આવે તો પાણી પણ નકામું જાય અને વૃક્ષ પણ કાળક્રમે સુકાઈ જાય તેમ) બંધા કર્મો નિષ્ફળ જાય છે. કારણ કે બંધા કર્મોથી પૂજ્ય તો પરત્વર તત્વ શ્રીકૃષ્ણ જ હોય છે, તેમને મૂકીને જો કર્મ કરવામાં આવે તો કર્મબન્ધનથી છૂટવાના સ્થાને વધુ બંધાઈ જવાની સ્થિતિ આવે. કારણ કે કર્મ તો ધર્મર્થ-કામરૂપી નિર્વાણને જ સિદ્ધ કરનરું હોય છે!

મર્મધાનાદિસંસ્કારઃ સ્વશાલોક્તૈર્ દ્વિજો યુતઃ ॥
ગુરુ પ્રપદેત્ પ્રપદેત્ ॥

અતઃ = તાતેં
સ્વશાલોક્તૈઃ = અપને વેદકી
શાલોમેં કહે અનુસાર
મર્મધાનાદિસંસ્કારઃ =
ગર્મધાન આદિ સંસ્કાર
યુતઃ = વારો
(દ્વિજઃ) = બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય
ગુરુ = ગુરુકે, પ્રપદેત્ = શરણમેં જાય
ભાવાર્થ : તાતેં જો દ્વિજ ત્રિવર્ગમેં બંધિવો ન ચાહત હોય તો

તાકોં અપને વેદકી શાખામેં નિરૂપિત ગર્ભાધાન આદિ સંસ્કારસોં સંસ્કૃત હોયકે ભક્તિમાર્ગીય ગુરુકી શરણમેં જાયવો ઉચિત હે.

તેથી જો દિવ ત્રિવર્ગમાં ફેસાવા ન ઈચ્છતો હોય તેણે પોતાના વેદની શાખામાં કલા પ્રમાણેના ગભાધાન વગેરે સંસ્કારોથી પવિત્ર થઈને ભક્તિમાર્ગીય ગુરુના શરણે જવું.

(દ્વિજેતર શિષ્યનુકે કર્તવ્યકો નિરૂપણ)

.....અન્યસ્તુ સદાચારોડસ્ય સંશ્રયાત્ ॥૨૩॥

અસ્ય = યાકે (દ્વિજસ્ય) = દ્વિજકો સદાચાર = સદાચાર પરાયણ સંશ્રયાત્ = ભલીભાંતિસોં આશ્રય (સન) = હોયકે(ગુરું = ગુરુકે લેયકે, અન્યસ્તુ = અન્ય તો પ્રમદેત) = શરણમેં જાવે.

ભાવાર્થ : ઓર જો દ્વિજ ન હોય તો શાસ્ત્રમેં કહે અનુસાર દ્વિજની પરિચર્યા કરે ઓર સદાચાર પરાયણ રહિકે ભક્તિમાર્ગીય ગુરુકી શરણ જાવે ॥૨૩॥

જેઓ દિવ ન હોય તેઓ તો શાસ્ત્રમાં બૃત્તલ્યા મુલ્ય દિબેની પરિચર્યા કરે અને સદાચાર પરાયણ રહીને ભક્તિમાર્ગીય ગુરુના શરણે જાય.

(પ્રપત્તિમાર્ગમેં દોશિતનુકોં વૈષ્ણવાચારકોં પાસાલન કર્તવ્યમેં તામેં પ્રથમ સપ્તવિધ ભક્તિ^{૧/૨-૭} કો ઉપદેશ)

લલ્લવાનુગ્રહમ્ આચાર્યાત્ શ્રીકૃષ્ણશરણં જનઃ ॥

ધારયેત્ તિલકં માલાં વૈષ્ણવાચારતત્પરઃ ॥૨૪॥

આચાર્યાત્ = આચાર્યતે વૈષ્ણવાચારતત્પરઃ = વૈષ્ણવમાર્ગિક આચારમેં તત્પર અનુગ્રહમ્ = કૃપા, ચ = ઓર (સન) = હોયકે શ્રીકૃષ્ણશરણં = શ્રીકૃષ્ણકે તિલકં = ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક શરણમન્ત્રકી દીક્ષા ચ = ઓર, માલાં = માલા કોં લલ્લવા = પ્રાપ્ત કરિકે ધારયેત્ = ધારણ કરે જનઃ = દીક્ષિત જન

ભાવાર્થ : પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમેં રુચિવારો વ્યક્તિ પુષ્ટિભક્તિ સમ્પ્રદાયકે સુયોગ્ય આચાર્યવંશજકી કૃપા પ્રાપ્ત કરિકે સર્વપ્રથમ વિનંતેં શ્રીકૃષ્ણકે નામમન્ત્રવારી શરણદીક્ષાકોં પ્રાપ્ત કરે. એસેં ભગવન્માર્ગમેં દીક્ષિત હોયકે લલાટપે કુંકુમસોં ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક અરુ કણ્ઠમેં તુલસીકાષ્ઠકી માલા સદા ધારણ કરે ॥૨૪॥

પુષ્ટિભક્તિમાર્ગમાં રુચિ ધરાવતી વ્યક્તિ પુષ્ટિભક્તિ સમ્પ્રદાયના ઉપરોક્ત લક્ષણ ધરાવતા કોઈ સુયોગ્ય આચાર્યવંશજની કૃપા પ્રાપ્ત કરીને સર્વ પ્રથમ તેઓથી શ્રીકૃષ્ણના નામમન્ત્રની શરણદીક્ષાને પ્રાપ્ત કરે. આ પ્રકારે ભગવન્માર્ગમાં દીક્ષિત થઈથેલ વ્યક્તિ કયાળ ઉપર કુંકુમથી ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક અને ગળામાં તુલસીકાષ્ઠની માળી-કણ્ઠી સદા ધારણ કરે.

સર્વસ્વં હરિસાત્કાર્યં ત્યજેત્ સર્વમ્ અવૈષ્ણવમ્ ॥
હિંસ્ર-કામ્યાડન્યેદેવાર્ચા યદિ નિત્યં ચ લૌકિકમ્ ॥૨૫॥

(તતઃ = તા પાછે (ચ = અરુ, સઃ) = વો તેન) = વાંકો અવૈષ્ણવમ્ = વૈષ્ણવમાર્ગસોં ભિન્ન સર્વસ્વમ્ = સબ કહુ સર્વ = સબ હરિસાત્કાર્યમ્ = હરિકે અર્ધીન કર્તવ્યમેં ત્યજેત્ = છાંડે

हिंस्र-काम्या-उन्यदेवार्चाः =

च = हु, यदि = जो

हिंसावारे तथा कामनावारे कर्म

लौकिकं = लौकिक

अरु अन्य देवतान्को अर्चन

(चेत् = होय

त्यजेत् = छोड़े

तदपि) = सोहु

नित्यं = प्रतिदिना करिवेक कर्म

त्यजेत् = छोड़े

भावार्थ : वैष्णव भये पाछे अपनो सर्वस्व श्रीहरिके आधीन करनो. जो कछु अवैष्णव आचार पूर्वमें करत होय सो सब छोड़ने. जीवहिंसा जामें होती होय ऐसे कर्म अरु काम्यकर्म; अरु, अन्यदेवतान्की पूजा-अर्चना सब छोड़े. नित्य-नैमित्तिक शास्त्रीय कर्महु यदि वैष्णवमार्गसों विपरीत होय तो-विनकों हु छोड़े. ऐसे ही-लोकतः प्राप्त वैष्णवतासों विपरीत कार्यन्को हु त्याग करे ॥२५॥

वैष्णव अथा पछी पोतानुं सर्वस्व श्रीहरिने अर्पित करुं. ले कोई पाशु अवैष्णव आचार पूर्व करतो होय ते बधा छोड़वा. छवलिंसा थकी होय तेवा कर्मों, काम्यकर्म; अने श्रीकृष्ण सिवाय अन्य देवोनी पूजा-अर्चना नो परित्याग करवो. नित्य-नैमित्तिक शास्त्रीय कर्मों पाशु के वैष्णवमार्गशी विपरीत होय तो ते पाशु छोड़वा. ते ७२ प्रमाणे वैष्णवमार्गशी विपरीत अथा सामाजिक-बौद्धिक कार्यनो पाशु त्याग करवो.

पूर्वभाण्डादिकं सर्वं परित्यज्य विशुद्धितः ॥

श्रवणादिपरो नित्यं हरेः प्रेमास्पदो भवेत् ॥२६॥

पूर्वभाण्डादिकं = पहिलेके

विशुद्धितः = विशेष पवित्रताते

पात्र आदि, सर्व = सब कछु

नित्यं = सदा

परित्यज्य = काढिके

श्रवणादिपरः = श्रवणादिमें परायण

(सन्) = होयके

प्रेमास्पदः = प्रेमभाजन

हरेः = श्रीकृष्णको

भवेत् = बनें

भावार्थ : दीक्षित होयवेतें पहिले अपने उपयोगमें आवते सब पात्रादिक काढिके नवीन पात्रादिक लावने. स्वर्णश्रिमानुसार विशेष आग्रहसों स्नान-खान-पान-वस्त्र-स्पर्श आदिमें सदा शुद्धि राखे. ऐसेही भगवत्सम्बन्धी श्रवण-कीर्तनादिमें सतत तत्पर रहे. ऐसें करेतें भक्त प्रभुकों प्रिय होत है ॥२६॥

मार्गमां दीक्षित थवाथी पूर्व पोताना उपयोगमां आवता बधा वासाशु-कुसाशु वगैरे डाढी नाभीने नवीन वासाशु वगैरे वसाववा. स्ववाशुश्रिभर्मानुसार विशेष आग्रहशी स्नान-भान-पान-वस्त्र-स्पर्श आदिमां शुद्धि राखवी. ते ७२ प्रमाणे प्रभु सम्बन्धी श्रवण-कीर्तन वगैरेमां सतत तत्पर रहे. आभ करवाथी भक्त प्रभुने प्रिय बनें छे.

हरेर्गुणानां श्रवणं ज्यायोभ्यः शृणुयात् सदा ॥

जातशिक्षः यवीयोभ्यः कीर्तयेदन्यथैकलः ॥२७॥

हरेः = हरिके

जातशिक्षः = स्वयं अध्ययन

गुणानां = गुणन्को

(सन्) = करिके

श्रवणं = श्रवण

यवीयोभ्यः = छोटेनके ताई

(कुर्यात्) = करे

कीर्तयेत् = कीर्तन करे

ज्यायोभ्यः = बड़ेनके

अन्यथा = नहिं तो

(च) = हु, सदा = सदा

एकलः = इकलोहु

शृणुयात् = श्रवण करे

(कीर्तयेत्) = कीर्तन करे

भावार्थ : बड़ेनसों सदा भगवत्सम्बन्धी श्रवण करे. जो श्रवण कीनो

હોય વાકી વૃદ્ધતાકે અર્થ સ્વયંહુ વાકો અભ્યાસ કરે. સહી ભક્તનેકે આગે ભગવત્કીર્તન કરે. સત્પુરુષકો સજ્ઞ પ્રાપ્ત ન હોય તો ફક્તો હી ભગવત્કીર્તન કરે ॥૨૬॥

બેથે વૈભવો પાસેથી પ્રભુ સમ્બન્ધી ગુણ-લીલા વગેરેનું સદા શ્રવણ કરે. શ્રવણ કરેલને દૃઢ કરવામાટે પોતે પણ તેનો અભ્યાસ કરે. સહી ભક્તોની સામે ભગવત્કીર્તન કરે. સત્પુરુષનો સજ્ઞ પ્રાપ્ત ન થાય તો એકલો જ ભગવત્કીર્તન કરે (અર્થાત્ અસત્નો સજ્ઞ ન જ કરે).

અતિસુન્દરરૂપાણિ લીલાધામાનિ સંસ્મેરે^{૪/૩} ॥
પાદસેવા હરેઃ કાર્યા સર્વસમ્પન્નિકેતનૈઃ^{૪/૪} ॥૨૮॥

હરેઃ = હરિકે
અતિસુન્દરરૂપાણિ = અત્યન્ત સુન્દર રૂપનું, ચ = અરુ
લીલાધામાનિ = લીલાધામનુંકો
સંસ્મેરેત્, = સતત સ્મરણ કરે
સર્વસમ્પન્નિકેતનૈઃ = અપને ઘર-ધન-સમ્પત્તિસો, હરેઃ = પ્રભુકે
પાદસેવા = ચરણકમલની સેવા
(અપિ) = હુ
કાર્યા = અવશ્ય કરની

ભાવાર્થ : જેસે ભગવત્સમ્બન્ધી શ્રવણ-કીર્તન કરે એસે હી પ્રભુકે સર્વાધિક સુન્દર સ્વરૂપ અરુ પ્રભુકે અલૌકિક લીલાધામનુંકો હુ સતત સ્મરણ કરતો રહે. એસેહી પ્રભુકે ચરણકમલની સેવાહુ અપને ઘર-ધન આદિ સર્વસ્વકે વિનિયોગપૂર્વક અવશ્ય કરે ॥૨૭॥

પ્રભુના ગુણ-લીલાના શ્રવણ-કીર્તનાદિની સાથોસાથ પ્રભુના સર્વાધિક સુન્દર સ્વરૂપ અને પ્રભુના અલૌકિક લીલાધામોનું પણ સતત

સ્મરણ કરતો રહે. આ સાથે પ્રભુના ચરણકમલોની સેવા પણ પોતાના ધર-ધન આદિ સર્વસ્વના વિનિયોગ પૂર્વક અવશ્ય કરે.

અર્ચનં પ્રત્યહં તસ્ય વિધિના નિયમેન ચ^{૪/૫} ॥
વન્દનં ચરણામ્બોજે તસ્ય ભાવનયાચિલે^{૪/૬} ॥૨૯॥

પ્રત્યહં = પ્રતિદિન
નિયમેન = નિયમસો
વિધિના = વિધિસો
તસ્ય = વિનકો
અર્ચનં = અર્ચન
(કુર્યાત્) = કરે
ચ = ઓર, અચિલે = સબ
જગતિ = જગત્તમે
તસ્ય = વિનકી
ભાવનયા = ભાવનાસો
ચરણામ્બોજે = વિનકે ચરણકમલમે
વન્દનં = વન્દન, (કુર્યાત્) = કરે

ભાવાર્થ : માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક લોકવિલક્ષણ ઉપચારનસો પ્રતિદિન નિયમસો પ્રભુની સેવા કરે. સમગ્ર જગત્તમે ભગવદાત્મકતાકો ભાવ રાખિકે અપનેમે ભગવદંશતાકો દૈન્યપૂર્વક સ્મરણ કરિકે શ્રદ્ધા પૂર્વક પ્રભુકે ચરણકમલમે વન્દન કરે ॥૨૯॥

પ્રભુના માહાત્મ્યના જ્ઞાન પૂર્વક લોકવિલક્ષણ ઉપચારોથી પ્રતિદિન નિયમ પૂર્વક પ્રભુની સેવા કરે. સમગ્ર જગત્તમે ભગવદાત્મકતાનો ભાવ રાખીને પોતાનામાં ભગવદંશતાનું દૈન્યપૂર્વક સ્મરણ કરતા-કરતા શ્રદ્ધા પૂર્વક પ્રભુના ચરણકમલમાં વન્દન કરે.

દાસ્યં તદેકશરણં તત્ત્વસાદૈક-ભોજનમ્^{૪/૭} ॥
એવં સપ્તવિદ્યા ભક્તિઃ પ્રપન્નાધિકૃતા ભવેત્ ॥૩૦॥

તદેકશરણં = એક વાકો હી શરણ

તત્પ્રસાદૈકભોજનં = વાકે ઉચ્છિષ્ટ
પ્રસાદકો હી ભોજન
દાસ્યં = દાસપનો,
એવં = એસે

સપ્તવિધાઃ = સાત પ્રકારકી
ભક્તિઃ = ભક્તિ (કે કાજ)
પ્રપન્નાધિકૃતા = શરણાગતિમે
અધિકારી, ભવેત્ = હોત હે

ભાવાર્થ : એકમાત્ર શ્રીકૃષ્ણકો હી આશ્રય (અનન્યતા) અરુ શ્રીકૃષ્ણકો સમર્પિત પદાર્થકો હી ભોજન (સમર્પિત જીવન) તાકો 'પ્રપુકો દાસપનો' કહત હે. યા પ્રકારસો શ્રવણસો લેયકે દાસ્ય પર્યન્ત સાત પ્રકારકી ભક્તિકે સમ્યગ્ અનુષ્ઠાનસો શરણાગતિ સિદ્ધ હોત હો. ૩૦॥

એકમાત્ર શ્રીકૃષ્ણનો જ આશ્રય (અનન્યતા) અને શ્રીકૃષ્ણને સમર્પિત કરેલ પદાર્થનું જ ભોજન (અસમર્પિત જીવન) તેને પ્રભુનું 'દાસપણું' કહેવાય છે. આ પ્રકારે શ્રવણથી લઈને દાસ્ય પર્યન્ત સાત પ્રકારની ભક્તિનું સારીરીતે અનુસરણ કરવાથી શરણાગતિ સિદ્ધ થાય છે.

(પ્રપત્તિમાર્ગમે દીક્ષિતન્કો વૈષ્ણવ વ્રતોત્સવ પંચયજ્ઞ તીર્થવાસ
વૈષ્ણવતિલકાદિ બાહ્યાશ્યન્તર ચિહ્નકો^{જ્ઞ} ધારણ આદિકો ઉપદેશ)

પૂર્વવિદ્ધં પરિત્યાજ્યં વ્રતં તદ્વિષ્ણુપંચકમ્॥
* જયન્તી તૂદયેડ્યેન દુષ્ટાન્યાપ્યરુણોદયાત્॥૩૧॥

વિષ્ણુપંચકં = વિષ્ણુ સમ્બન્ધી તત્ = તિનકો
પાંચ (ચાર્યો રામનૃસિંહવામનકૃષ્ણ પરિત્યાજ્યમ્ = તજને
જયન્તી અરુ પાંચમી એકાદશી) જયન્તી = જન્મોત્સવ
વ્રતં = વ્રત તુ = તો, ઉદયે = સૂર્યોદયમે
પૂર્વવિદ્ધં = પૂર્વ તિથિકે વેધવારે અન્યેન = દૂસરી તિથિમસો
(ચેત) = હોય તો દુષ્ટા = દૂષિત, (ચ) = અરુ

અન્યા = દૂસરી
(એકાદશી) = એકાદશી, અપિ = હુ
અરુણોદયાત્ = સૂર્યોદયતે

(દુષ્ટા = વેધવારી

ચેત) = યદિ હોય તો
ત્યાજ્યા = તજની

ભાવાર્થ : પૂર્વ તિથિકો જા તિથિમે વેધ આવતો હોય વા દિન એકાદશી, જયન્તી આદિ વિષ્ણુપંચક વ્રતોત્સવ તજને. સૂર્યોદય કાલમે જો તિથિ હોય વાહીકો વા દિનકી તિથિ માનિકે શ્રીકૃષ્ણજયન્તી આદિ ઉત્સવ કરને. એસે હી એકાદશી હુ અન્ય તિથિકે વેધવારી હોય તો તજની.

આગળની તિથિના વેધવાળી એકાદશી, જયન્તી વગેરે વિષ્ણુપંચક વ્રતોત્સવનો ત્યાગ કરવો. સૂર્યોદય કાળમાં જો તિથિ હોય તેને જ તે દિવસની તિથિ માનીને શ્રીકૃષ્ણજયન્તી આદિ ઉત્સવો ઉજવવા. તે જ પ્રમાણે એકાદશી પણ જો અન્ય તિથિના વેધવાળી હોય તો તે દિવસે ન કરવી.

વર્ષાશ્રિતાન્યુત્સવાનિ સ્વાશ્રિતાન્યપિ યાન્યુત્ ॥
તાનિ સર્વાણિ હરયે * દ્વયનુકૂલાનિ ચાર્પયેત્ ॥૩૨॥

યાનિ = જો (ચેત) = હોય તો
વર્ષાશ્રિતાનિ = વર્ષભરકે તાનિ = તિનકો
ઉત્સવાનિ = ઉત્સવ, ઉત = અરુ સર્વાણિ = સર્ખી તરહસો
સ્વાશ્રિતાનિ = સ્વમનોરથજનિત હિ = અવશ્ય
અપિ ચ = હુ (ઉત્સવ) હરયે = હરિકો
અનુકૂલાનિ = અનુકૂલ અર્પયેત્ = અર્પિત કરે

ભાવાર્થ : વર્ષભરમે આવતે ઉત્સવ અરુ સ્વમનોરથસો જનિત ઉત્સવ

હુ સાધન-સમ્પત્તિ, સ્વાસ્થ્ય, સમય આદિકી અનુકૂલતા હોય તો વિન સર્વકોંહુ અવશ્ય પ્રભુને સાથ મનાવેને ॥૩૨॥

વરસમાં આવતા ઉત્સવ તેમજ પોતાના મનોરથ પ્રમાણેના ઉત્સવો પણ સાધન-સમ્પત્તિ, સ્વાસ્થ્ય, સમય આદિકી અનુકૂળતા હોય તો તે બંધા પ્રભુની સાથે અવશ્ય મનાવવા.

શ્રદ્ધાનિ ચોત્તમાન્યેવ વૈશ્વદેવં ચ દૈવકમ્ ॥
હેરઃ પ્રસાદતઃ કુર્યાત્ તતસ્ તૃપ્તિરનુત્તમા ॥૩૩॥

ઉત્તમાનિ = ઉત્તમ કુર્યાત્ = કરને
શ્રદ્ધાનિ = શ્રદ્ધા, ચ = અરુ તતઃ = તાસોં
વૈશ્વદેવં = વૈશ્વદેવ (પિતૃણાં = પિતૃત્વકોં
દૈવકં = દેવ સમ્બન્ધી ચ = અરુ, દેવાનાં) = દેવતાત્વકોં
ચ = અવશ્ય અનુત્તમા = ઉત્તમોત્તમ
હેરઃ = હરિકે તૃપ્તિઃ = સન્તોષ
પ્રસાદતઃ = પ્રસાદસોં (ભવતિ) = હોત હે

ભાવાર્થ : શ્રદ્ધાદિક અરુ વિશ્વદેવ સમ્બન્ધી અરુ અન્યહુ દેવતા સમ્બન્ધી સર્વ ઉત્તમ કાર્ય આગ્રહસોં ભગવન્મહાપ્રસાદસોં હી કરે. તાતેં પિતૃત્વકોં અરુ ભગવાનકે કર્મસચિવ દેવતાત્વકોં હુ ઉત્તમોત્તમ તૃપ્તિ હોત હે ॥૩૩॥

શ્રદ્ધા વગરે કાર્યો, વિશ્વદેવ સમ્બન્ધિ કાર્યો તેમજ અન્ય પણ દેવતા સમ્બન્ધિ બંધા ઉત્તમ કાર્યો આગ્રહ પૂર્વક પ્રભુના મહાપ્રસાદથી જ કરવા. આમ કરવાથી પિતૃઓને તેમજ પ્રભુના કર્મસચિવ દેવતાઓને પણ ઉત્તમોત્તમ તૃપ્તિ થાય છે.

પ્રસાદોઽપિ બલિઃ કાર્યઃ સ્વાત્મસંસ્કારઽવ સઃ ॥
અન્નસ્ય ચાત્મનશ્ચાપિ તત્સંસ્કારેણ તત્પરઃ ॥૩૪॥

બલિઃ = ભૂતયજ્ઞ, અપિ = હુ અન્નસ્ય = અન્ન, ચ = અરુ
પ્રસાદઃ = ભગવન્મહાપ્રસાદ(સોં) આત્મનઃ = આત્માકો
કાર્યઃ = કરનો, સઃ = વો ચ અપિ = હુ
સ્વાત્મસંસ્કારઃ = આત્મસંસ્કાર તત્સંસ્કારેણ = વા સંસ્કારસોં
ઽવ = હી, ભવતિ = હોત હે તત્પરઃ = તત્પર
(અતઃ) = તાતેં (ભવતિ) = હોનો

ભાવાર્થ : ગોગ્રાસ આદિ ભૂતયજ્ઞ પ્રભુકે મહાપ્રસાદસોંહી કરને. વો અપને આત્માકો સંસ્કાર હી હે. તાતેં અન્ન અરુ આત્મા કે વા હી સંસ્કારસોં તત્પર રહેનો ॥૩૪॥

ગોગ્રાસ આદિ ભૂતયજ્ઞ પણ પ્રભુના મહાપ્રસાદથીજ કરવા. તે આપણા આત્માનો સંસ્કાર જ છે. તેથી અન્ન અને આત્મા ના તે સંસ્કારથી તત્પર રહેવું.

વિગ્રા ગાવો હરેર્ભક્તાઃ સદા પૂજ્યા હરેઃ પ્રિયાઃ ॥
ગૃહસ્થસ્યાતિથિર્યસ્માત્ પૂજ્યો દીનો દયાસ્પદઃ ॥૩૫॥

વિગ્રાઃ = બ્રાહ્મણ, ગાવઃ = ગાય (જ્ઞેયાઃ) = જાનને
હેરઃ ભક્તાઃ = ભગવદ્ભક્ત ગૃહસ્થસ્ય = ગૃહસ્થકોં
યસ્માત્ = ક્યોંકે, હરેઃ = હરિકે અતિથિઃ = અતિથિ
પ્રિયાઃ = પ્રિય હોત હે પૂજ્યો = પૂજ્ય, (ભવતિ) = હોત હે
(તસ્માત્) = તાતેં દીનશ્ચ = દુઃખી, દયાસ્પદો = દયાપાત્ર
સદા = સદા, પૂજ્યા = પૂજ્ય (ભવતિ) = હોત હે

भावार्थ : ब्राह्मण, गाय अरु भगवद्भक्त प्रभुको प्रिय हैं ताते इन सबनको सत्कार अवश्य करनो. याही प्रकारसो गृहस्थको अतिथि हु पूज्य होत हे. गृहस्थको दुःखी जनपे दयाभाव राखनो ॥३५॥

ब्राह्मण, गाय अने भगवद्भक्तो प्रभुना प्रिय छे तेथी ते अधीनो सत्कार अवश्य करवो. ते न प्रमाणे गृहस्थभाटे अतिथि पण पूज्य होय छे. गृहस्थे दुःखी वोको उपर दयाभाव राखवो.

जगन्नाथे द्वारिकायां श्रीरङ्गे व्रजमण्डले ॥
यत्र पूजाप्रवाहः स्यात् तत्र तिष्ठेच्च तत्परः ॥३६॥

जगन्नाथे = जगन्नाथपुरीमें
द्वारिकायां = द्वारिकापुरीमें
श्रीरङ्गे = श्रीरङ्गजीमें
व्रजमण्डले = व्रजमण्डलमें
यत्र = जहाँ
च = कहुं
पूजाप्रवाहः = पूजाको अनवरत क्रम
स्यात् = होय
तत्र = तहाँ
तत्परः = भगवान्में परायण
(सन्) = होयके
तिष्ठेत् = रहनो

भावार्थ : जगन्नाथपुरी, द्वारकापुरी, व्रजमण्डल आदि भगवत्स्थानमें जहाँ-कहू अनवरत भगवत्पूजा अनुष्ठित होती होय तहाँ भगवान्में परायण होयके रहे (स्वगृहमें भगवत्सेवा करिवेमें समर्थ न होय ऐसे प्रभुपरायण विरक्त पुष्टिमागीके अर्थ ये उपदेश जाननो) ॥३६॥

जगन्नाथपुरी, द्वारकापुरी, व्रजमण्डल वगैरे भगवत्स्थानोंमां न्यां अनवरत भगवत्पूज्य थती होय त्यां प्रभुपरायण बनीने रहे. (स्वगृहमां भगवत्सेवा करवा शक्तिमान् न होय तेवा प्रभुपरायण विरक्त पुष्टिमागीभाटे आ उपदेश छे)

गङ्गादि-तीर्थ-वर्षेषु यथा चित्तं न दृष्यति ॥
श्रवणाद्यैः भजेदेवं श्रीभागवततत्परः ॥३७॥

गङ्गादितीर्थवर्षेषु = गङ्गाजी एवं = ऐसे
आदि श्रेष्ठ तीर्थनमें श्रीभागवततत्परः = श्रीभागवतमें तत्पर
यथा = जेसैं (सन्) = होयके
चित्तं = चित्त एवं = तथा
न = नाहीं श्रवणाद्यैः = श्रवण आदिसों
दृष्यति = दूषित होवे (प्रभुं) = प्रभुको भजेत् = भजे

भावार्थ :

गङ्गाजी आदि श्रेष्ठ तीर्थनमें, अति निकटता आदिके कारण तीर्थके अनादर आदिरूप दोषनसों चित्त जेसैं दूषित नाहीं होय वा प्रकारसों श्रीभागवतमें तत्पर होयके प्रभुको श्रवणादिसों भजन करे ॥३७॥

गङ्गाछ वगैरे श्रेष्ठ तीर्थोंमां, अति निकटता वगैरे करणु तीर्थनो अनादर के तेवा न बीज्य दोषने करणु चित्त दूषित न थाय ते प्रकरे श्रीभागवत पुराणनां पाठादिमां तत्पर बनीने प्रभुनु श्रवणु।द्विती भजन करवुं.

ऊर्ध्वपुण्ड्राणि मृन्मुद्रा तुलसी-काष्ठजापि स्रक् ॥
बाह्याङ्गान्मन्तराणि स्युः भक्तेः शान्ति-विरक्तयः ॥३८॥

ऊर्ध्वपुण्ड्राणि = ऊर्ध्वपुण्ड्र तिलक स्रक् = माला
मृन्मुद्रा = गोपीचन्दनसों नामादि मुद्रा अपि = हु
तुलसीकाष्ठजा = तुलसीकाष्ठकी भक्तेः = भक्तिके

વાહ્યાદ્ધાનિ = બાહ્ય લક્ષણ

(ચ) = અરુ

આન્તરાણિ = આન્તર લક્ષણ

શાન્તિવિરક્તયઃ = શાન્તિ તથા વિરક્તિ સ્યુઃ = હોત હે

ભાવાર્થ :

ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક, ગોપીચન્દનસોં નામાદિમુદ્રા અરુ તુલસીકાષ્ઠસોં બની માલા યે ભક્તિમાર્ગિકિ બાહ્ય લક્ષણ હે. એસેં હી શાન્તિ તથા વિરક્તિ ભક્તિમાર્ગિકિ આન્તર લક્ષણ હે ॥૩૮॥

ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક, ગોપીચન્દનથી અઢિત કરાતી નામાદિની મુદ્રાઓ અને તુલસીકાષ્ઠથી બનતી માળા એ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીના બાહ્યલક્ષણો છે. તે બ્રહ્માણે શાન્તિ તથા વિરક્તિ એ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીના આન્તર લક્ષણો છે.

શમો દમસ્તપઃ શૌચં ક્ષાન્તિરાર્જયમેવ ચ ॥
દયા દાનં ચ વિજ્ઞાનં શ્રદ્ધા દૈવાત્મસમ્પદઃ ॥૩૯॥
દૈવાત્મસમ્પદઃ પુંસઃ ભક્તિર્ભવતિ નૈષ્ઠિકી ॥

શમઃ = આન્તર-ઇન્દ્રિયનું સંયમ ચ = ઇત્યાદિ
દમઃ = બાહ્ય ઇન્દ્રિયનું સંયમ દૈવાત્મસમ્પદઃ = દૈવી જીવકે ગુણ
તપઃ = કષ્ટકોં સહનો એવ = નિશ્ચય
શૌચં = પવિત્રતા (સન્તિ) = હે
ક્ષાન્તિઃ = ધૈર્ય / ક્ષમાશીલતા દૈવાત્મસમ્પદઃ = દૈવી જીવકે ગુણવારે
આર્જવં = સરલતા પુંસઃ = પુરુષકોં
દયા = દયા, દાનં = દાન ભક્તિઃ = ભક્તિ, ચ = નિશ્ચિત
વિજ્ઞાનં = તત્ત્વજ્ઞાન નૈષ્ઠિકી = દૃઢનિષ્ઠાવારી
શ્રદ્ધા = શ્રદ્ધા ભવતિ = હોત હે

ભાવાર્થ :

આન્તર તથા બાહ્ય ઇન્દ્રિયનું સંયમ, કષ્ટકોં સહનો, શાસ્ત્રીય સદાચારકે અનુસાર પવિત્રતા રાખની, ધૈર્ય અથવા ક્ષમાશીલતા, સરલતા, દયા, દાન, તત્ત્વજ્ઞાન, શ્રદ્ધા-ઇત્યાદિ દૈવી જીવકે ગુણ જાનને. એસેં દૈવી ગુણવારે પુરુષકોં ભગવદ્ભક્તિ નિશ્ચય હી દૃઢનિષ્ઠાવારી હોત હે ॥૩૯॥

આન્તર તથા બાહ્ય ઇન્દ્રિયો ઉપર સંયમ, કષ્ટ સહન કરવા, શાસ્ત્રીય સદાચારના અનુસાર પવિત્રતા રાખવી, ધૈર્ય અથવા ક્ષમાશીલતા, સરલતા, દયા, દાન, તત્ત્વજ્ઞાન, શ્રદ્ધા-ઇત્યાદિ ગુણો દૈવી જીવકે જાણવા. આવા દૈવી ગુણવારા પુરુષને ભગવદ્ભક્તિ ચોક્કસપણે દૃઢનિષ્ઠાવાલી થાય છે.

(ઇન ગુણકે કારણ ભક્તિ જબ સર્વાત્મભાવપન્નાં હોવે તબ યા લોકકે પ્રપંચવિસ્મૃતિપૂર્વક ભગવાદાસક્તિ અરુ વૈકુણ્ઠાદિ ભગવલ્લોકકે સેવોપયોગી દેહકી પ્રાપ્તિ હુ ફલિત હોત હે)

યયા 'સર્વાત્મભાવા' રૂપા પરા સિદ્ધિઃ સ્વયં ભવેત્ ॥૪૦॥

યયા = જા
(નૈષ્ઠિક્યા = દૃઢ પરા = ઉત્કૃષ્ટ
ભવત્યા) = ભક્તિસોં સિદ્ધિઃ = સિદ્ધિ
'સર્વાત્મભાવા' રૂપા = 'સર્વાત્મભાવ' સ્વયં = આપુહી
નામસોં જાની જાતી ભવેત્ = સિદ્ધિ હોત હે

ભાવાર્થ :

નૈષ્ઠિકી ભક્તિકે કારણ 'સર્વાત્મભાવ' નામસોં પ્રસિદ્ધિ-ઉત્કૃષ્ટ સિદ્ધિ સ્વયં હી પ્રાપ્ત હોત હે ॥૪૦॥

આવી નેહિડી ભક્તિના કારણે 'સર્વાત્મભાવ' નામે ઓળખાતી ઉન્નત સિદ્ધિ આપમેળે જ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

સર્વવસ્તુષુ વૈરાગ્યં દોષદૃષ્ટ્યા વિભાવયેત્ ॥
દમનાદ્ ઇન્દ્રિયાણાં ચ સન્તુષ્ટ્યાપિ ચ સિધ્યતિ ॥૪૧॥

દોષદૃષ્ટ્યા = દોષવારી દૃષ્ટિસોં
સર્વવસ્તુષુ = સબ વસ્તુસોં
વૈરાગ્યં = વૈરાગ્યકી
વિભાવયેત્ = વિશેષરૂપસોં ભાવના કરે
ઇન્દ્રિયાણાં = ઇન્દ્રિયનુકે
દમનાદ્ = દમનતેં
ચ = અરુ
સન્તુષ્ટ્યા = સન્તોષતેં
અપિ = હુ
ચ = નિશ્ચિતરૂપસોં
(તદ) = વો
સિધ્યતિ = સિદ્ધ હોત હે

ભાવાર્થ :

દોષદૃષ્ટિ રાગિકે સર્વ વસ્તુસોં વૈરાગ્યકી વિભાવના કરે. ઇન્દ્રિયનુકે સંયમ અરુ સન્તોષ રાગિકેતેં હુ અવશ્ય વૈરાગ્ય સિદ્ધ હોત હે ॥૪૧॥

દોષદૃષ્ટિ રાગીને બંધી વસ્તુઓમાં વૈરાગ્યની વિભાવના કરવી. ઇન્દ્રિયોઉપર સંયમ અને પ્રાપ્ત વસ્તુ - પરિસ્થિતિમાં સન્તોષ રાખવાથી ભાગ વૈરાગ્ય ચોક્કસ કેળવી શકાય છે.

સર્વત્રૈવ વિરક્તસ્ય રાગઃ સ્યાદ્ નન્દનન્દને ॥
તેનાસવિરક્તસ્ય વ્યસનં પ્રપજ્વાસ્ફુરણં ભવેત્ ॥૪૨॥

સર્વત્ર = સબ ઠિકાને
વિરક્તસ્ય = વિરક્તકો
એવ = હી
નન્દનન્દને = શ્રીકૃષ્ણમેં
રાગઃ = પ્રેમ
સ્યાદ્ = હોત હે

તેન = વોતેં
આસક્તિઃ = અસક્તિ
વ્યસનં = વ્યસન
પ્રપજ્વાસ્ફુરણં = પ્રપજ્વકી વિસ્મૃતિ
ચ = હુ
ભવેત્ = હોત હે

ભાવાર્થ :

જો સર્વત્ર વૈરાગ્યવારો હોય વાકોં હી નન્દનન્દન શ્રીકૃષ્ણમેં પ્રેમ હોત હે. પ્રેમતેં આસક્તિ હોત હે, આસક્તિતેં વ્યસન અરુ પ્રપજ્વકી અસ્ફૂર્તિ પૂર્વક મનકો ભગવાનમેં નિરોધ સિદ્ધ હોત હે ॥૪૨॥

અર્થત્ર વૈરાગ્ય હોય તેને જ નન્દનન્દન શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રેમ થઈ શકે છે. પ્રેમથી આસક્તિ થાય છે, આસક્તિથી વ્યસન અને તેના પરિણામે પ્રપજ્વકી અસ્ફૂર્તિ પૂર્વક ભગવાનમાં 'નિરોધ' સિદ્ધ થાય છે.

એવં નિરુદ્ધચિત્તસ્યાનુગૃહીતસ્ય ચેશિતુઃ ॥
લીલાપ્રવેશોઽપીષ્ટચ "તસ્માન્ મચ્છરણો"ક્તિતઃ ॥૪૩॥

એવં = યા પ્રકારસોં
ઈશિતુઃ = ઈશકે
અનુગૃહીતસ્ય = કૃપાવારે
ચ = અરુ
નિરુદ્ધચિત્તસ્ય = નિરુદ્ધ ચિત્તવારકો
"તસ્માન્ = તોતેં
મચ્છરણ(મ)" = મેં ધરણ હૂ
અક્તિતઃ = યા અક્તિસોં
લીલાપ્રવેશઃ = ભગવત્લીલામેં પ્રવેશ
ચ = અરુ, ઇષ્ટઃ = ઇષ્ટ
અપિ = હુ
(ભવતિ) = હોત હે

ભાવાર્થ :

યા પ્રકારસોં જાકો ચિત્ત પ્રભુમેં નિરુદ્ધ ભયો હોય અરુ જાકે ઉપર પ્રભુકી કૃપા મઈ હોય વાકોં લીલામેં પ્રવેશ હુ ઇષ્ટ હી હે સો ગોવર્ધનોદ્ધરણકે સમય ભગવાનકે "તોતેં મેં હી ગોકુલકો

આશ્રય હું ...” (ભાગ.પુરા.૧૦:૨૨ / ૨૫:૧૮) ઇત્યાદિ વચનને સિદ્ધ
હોત હે ॥૪૩॥

આ પ્રકારે જરૂંનું ચિત્ત પ્રભુમાં નિરુદ્ધ થયું હોય અને જરૂના
ઊપર પ્રભુની કૃપા થઈ હોય તેનો લીલામાં પ્રવેશ થવો પણ સહજ -ઈષ્ટ
છે તે વાત ગોવર્ધનોદ્ધરણના સમયે ભગવાને કહેલા “તેથી હું
જ ગોકુલનો આશ્રય છું ...” (ઉપર મુજબ) ઇત્યાદિ વચનોથી
સિદ્ધ થાય છે.

(એ તાદૃશી વૈષ્ણવની ગા ભૂતલપે સ્થિતિ અન્ય જીવનકે જેસી
કાલ-કર્મ-સ્વભાવથીન હોત નાहीं)

ન પાપં સ કરોત્યેવ પ્રમાદે ત્વાયુ નિષ્કૃતિઃ ॥
અજ્ઞાત-સ્ખલિતાનાં ચ હરિરેવ પરા ગતિઃ ॥૪૪॥

સ = વો નિષ્કૃતિઃ = છુટકારા
પાપં = પાપ (ભવતિ) = હોત હે
ન = નાहीं અજ્ઞાતસ્ખલિતાનાં = અજ્ઞાનસોં
એવ = હી પતિત ભયનેકે
કરોતિ, = કરે હે ચ = નિશ્ચિત
પ્રમાદે = અજ્ઞાનમેં હરિઃ = હરિ, એવ = હી
તુ = તો પરા = અન્તિમ
આશુ = શીઘ્ર ગતિઃ = ઉપાય / સાધન, (અસ્તિ) = હે

ભાવાર્થ :

એસો ભગવદીય કબહુ પાપકર્મ નાहीं કરત હે. કબહુક અજ્ઞાનમેં
કોઝ નિન્દિત / નિષિદ્ધ આચરણ હોય જાય તો હુ શીઘ્રહી વાકે
અપરાધમેં છૂટી જાત હે. તાતેં અજ્ઞાનમેં જિનકો સ્ખલન હોત હે

વિનકી એકમાત્ર ગતિ શ્રીહરિ-હી. હે ॥૪૪॥

આવો ભગવદીય ભક્ત ક્યારેય પાપકર્મ કરતો નથી. ક્યારેક
અજ્ઞાનથી તેનાવડે જો કોઈ નિન્દિત / નિષિદ્ધ આચરણ થઈ જાય
તો પણ તરતજ તેના અપરાધથી તે મુક્ત થઈ જાય છે. તેથી
અજ્ઞાનથી જરૂંનું સ્ખલન થયું હોય તેની એક માત્ર ગતિ શ્રીહરિ
જ હોય છે.

* હરિર ભક્તાપરાધેષુ દયયૈવ પ્રસીદતિ ॥
દોષેષુ ન ગતિસ્તસ્માત્ દોષાન્ સમ્પરિવર્જયેત્ ॥૪૫॥

(યસ્માત્) = ક્યોંકે તસ્માત્ = તાતેં
ભક્તાપરાધેષુ = ભક્તકે અપરાધનમેં દોષાન્ = દોષનકોં
દોષેષુ = દોષનમેં સમ્પરિવર્જયેત્ = સમ્પૂર્ણ રૂપસોં છોડે
અન્યા = દૂસરો હરિઃ = હરિ
ગતિઃ = ઉપાય દયયા = દયાતેં
ન = નાहीं એવ = હી
(અસ્તિ) = હે પ્રસીદતિ = પ્રસન્ન હોત હે

ભાવાર્થ :

ભક્તનકી અપરાધ અથવા દોષ મેંહુ ભગવદતિરિક્ત અન્ય
કોઈ ગતિ નાहीं હે. તાતેં દોષનકો પૂર્ણરૂપસોં ત્યાગ કરનો. તથા
હરિ વિનમેં દયા કરિકે પ્રસન્ન હી રહત હે એસો વિશ્વાસ રાખનો ॥૪૫॥

ભક્તના અપરાધ અથવા દોષ માં પણ ભગવાન સિવાય બીજી
કોઈ ગતિ નથી. તેથી દોષનો પૂર્ણપણે ત્યાગ કરવો તેમજ શ્રીહરિ
પોતાનાપર દયાભાવથી પ્રસન્ન જ છે તેવો વિશ્વાસ રાખવો.

અશૂન્યા દિવસા યામાઃ મુહૂર્ત-ઘટિકા-લવાઃ ॥
ભગવદ્ભજનૈઃ કાર્યાઃ સંસારાસક્તિરન્યથા ॥૪૬॥

દિવસાઃ = દિવસ
યામાઃ = પ્રહર; ત્રીન ઘણ્ટા
મુહૂર્ત-ઘટિકા-લવાઃ =
૪૮ મિનિટ, ૨૪ મિનિટ, ક્ષણ
ભગવદ્ભજનૈઃ = ભગવદ્ભજનસૌં
અશૂન્યાઃ = રહિત નહીં
કાર્યાઃ = કરને
અન્યથા = નહિં તો
સંસારાસક્તિઃ = સંસારમેં આસક્તિ
(ભવતિ) = હોય જાત છે

ભાવાર્થ :

દિવસ, પ્રહર, ઘડી, ક્ષણમાત્ર હુ ભગવદ્ભજન વિના ન રહેનો.
ભગવદ્ભજન વિના ક્ષણમાત્રહુ રહે તો સંસારાસક્તિ હોય જાત હો ॥૪૬॥

દિવસ, પ્રહર, ઘડી તો શું પરન્તુ ક્ષણમાત્ર પણ ભગવદ્ભજન
વગર ન રહેવું. ક્ષણમાત્ર પણ ભગવદ્ભજન વિના રહેવાથી સંસારમાં
આસક્ત બની જવાય છે.

(જેસેં શ્રીહારીકો ભજન, તેસેં શ્રીહારીકી ભાવના રાખિકે ગુરુ અરુ
વૈષ્ણવ ભક્તન્ કે પ્રતિહુ નમન, અર્ચન તથા દેવ્ય નિર્માવને)

ગુરુસેવા ગુરોરાજા ગુરૈ શ્રીહરિભાવના ॥
ગુરૌં ભયં ગુરૈ સિદ્ધિઃ પ્રપન્નઃ પરિભાવયેત્ ॥૪૭॥

(પ્રપન્નેન) = શરણાગતકો
ગુરુસેવા = ગુરુકી સેવા
(કર્તવ્યા) = કરની
ગુરોઃ = ગુરુકી
આજ્ઞા = આજ્ઞા
(પાલનીયા), = પાલની
ગુરૌ = ગુરુમેં
શ્રીહરિભાવના = શ્રીહરિકી ભાવના
(કાર્યા), = કરની
ગુરૌ = ગુરુમેં

ભયં = ભય
(સ્થાપનીયમ્ = રાખનો
ચ) = અરુ
ગુરૌ = ગુરુમેં
સિદ્ધિઃ = સિદ્ધિ

(અસ્તિ = હે
ઇતિ) = એસેં

પ્રપન્નઃ = શરણાગત શિષ્ય
પરિભાવયેત્ = આછી ભાંતિસોં ભાવના કરે

ભાવાર્થ :

શરણાગત શિષ્ય ગુરુકી સેવા કરે, ગુરુકી આજ્ઞાકો પાલન
કરે, ગુરુમેં શ્રીહરિકી ભાવના કરે, ગુરુકો ભય રાખે, ગુરુમેં સિદ્ધિકી
ભાવના કરે. એસેં પ્રકારસોં શરણાગત શિષ્ય રહે ॥૪૭॥

શરણાગત શિષ્યે ગુરુની સેવા કરવી, ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન
કરવું, શાસ્ત્રાનુસારી ગુરુની આજ્ઞા ભગવદ્દાશા સમાનજ છે તેમ ગુરુમાં
શ્રીહરિની ભાવના કરવી, ગુરુનો ભય પણ રાખવો, ગુરુની શાસ્ત્રાનુસારી
આજ્ઞાના પાલનમાં જ સિદ્ધિ છે તેમ બ્રાણવું. આ પ્રમાણે શરણાગત
શિષ્યે રહેવું.

ભક્તવૃન્દાન્ નમેદ્ અર્ચેદ્ દૃષ્ટ્વા હૃષ્યેત્ (/હર્ષ) સમાનયેત્ ॥
ભક્તેષ્વેવં હરિં સાક્ષાત્ પ્રસાદેન વ્યવસ્થિતમ્ ॥૪૮॥

ભક્તવૃન્દાન્ = ભક્તજનનકો
નમેદ્ = નમન કરે
અર્ચેદ્ = સત્કાર કરે
(તાન્) = વિનકો
દૃષ્ટ્વા = દેખિકે
હૃષ્યેત્ = પ્રસન્ન હોય
(મૃદ્) = ધરમેં

સમાનયેત્ = બુલાવે
ભક્તેષુ = ભક્તનમેં
એવં = એસેં
પ્રસાદેન = કૃપાસોં
વ્યવસ્થિતમ્ = વિરાજતે
સાક્ષાત્ = સાક્ષાત્
હરિં = હરિકો, (પર્યેત્) = દેહે

भावार्थ :

भक्तजननों प्रणाम करे, विनको सत्कार करे, अपने घरमें विनकों बुलावे. भक्तनके हृदयमें भगवान् सदा प्रसन्नतासों बिराजत हैं तातें भक्तनमें भगवान्को देखे ॥४८॥

भक्तोंने प्रणाम करे, तेमनो सन्धार करे, पोताना घरमां भक्तोंने आभन्ने. भक्तना हृदयमां भगवान् सदा प्रसन्नताथी बिराजरे छे तेथी भक्तोमां भगवानने जुअ.

विना भक्तप्रसङ्गेन सद्गुरोः कृपया विना ॥
श्रीभागवतशास्त्रेण विना भक्तिः कथं भवेत् ॥४९॥

भक्तप्रसङ्गेन = भक्तके सङ्गके श्रीभागवतशास्त्रेण = श्रीभागवत शास्त्रके
विना = बिना
सद्गुरोः = सद्गुरुकी
कृपया = कृपाके
विना = बिना
भक्तिः = भक्ति
कथं = कैसे
भवेत् = होय

भावार्थ :

भक्तके सङ्ग विना, सद्गुरुकी कृपा विना तथा श्रीभागवत शास्त्र विना श्रीकृष्णमें भक्ति कैसे होय सके ? ॥४९॥

भक्तानो सङ्ग आया विना, सद्गुरुनी कृपा विना तेमज श्रीभागवत शास्त्रना आध्ययन-मनन विना श्रीकृष्णमां भक्ति केम थई थडे ?

विना गद्गदकण्ठेन द्रवता चेतसा विना ॥
विना नृत्येन गानेन हस्प्रिीतिः कथं भवेत् ? ॥५०॥

गद्गदकण्ठेन = भगवदवेशसों

गद्गदित कण्ठके

विना = बिना

चेतसा = चित्तकी

द्रवता = भगवत्सेहसों द्रवता

विना = बिना

नृत्येन = नृत्यके

(च) = अरु

गानेन = गानके

विना = बिना

हस्प्रिीतिः = हरिमें प्रेम

कथं = कैसे, भवेत् = होय

भावार्थ :

कीर्तन करत भगवदवेशसों कण्ठ गद्गदित न होय, स्मरण करत भगवत्प्रेमसों चित्त आर्द्र न होय, नृत्य-गान सहित भगवद्भजनके विना प्रभुमें प्रेम कैसे होय ? ॥५१॥

ज्मां सुधी प्रभुना कीर्तन करता भगवद्भाववेशथी कण्ठ गद्गदित न थाय, प्रभुनुं स्मरण करता भगवत्प्रेमथी छेयुं भराई न आवे, अने नृत्य-गान सहित भगवद्भजन न थाय त्यां सुधी प्रभुमां प्रेम केम थाय ?

“देवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ॥
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते” ॥५१॥

एषा = ये

गुणमयी = गुणवारी

देवी = देवी

मम = मेरी

माया = माया

हि = मिश्रचय ही

दुरत्यया = कष्टसों जीतीजाय एसी

(अस्ति) = हे

(अतः) = तातें, ये = जो

माम् = मोकों, एव = ही

प्रपद्यन्ते = शरणागत होय हे

ते = वो, एतां = या

मायां = मायाकों

तरन्ति = तारि सके हैं

भावार्थ :

ये गुणमयी मेरी देवी माया निश्चय ही कष्टों जीती जा सके एसी है. तातें जो मेरी शरणमें आवे है वो ही मेरी या मायाकों तरि सके है ॥५१॥

आ गुणमयी भारी देवी माया इष्टी छती शङ्क्य तेवी छे. तेथी ने भारा शरणे आवे छे ते ने भारी आ मायाने तरी शङ्के छे.

(सृष्टिके कर्ता केवल भगवान् हैं, तासों ये सृष्टि भगवदात्मिका है, सो या सृष्टिमें पृष्टिजीवकों भजनानन्दानुभवके प्रदानार्थ प्रकट किये हैं, तासों पृष्टिजीवकों भगवदनुग्रहार्थ नियोजित करनेहु भगवत्सेवा ही है)

क्रीडार्थम् असृजत् पूर्वं स्वात्मना स्वात्मकं जगत् ॥

तत्र कायभवा पुष्टिः लीलासृष्टिर् अनुत्तमा ॥५२॥

(भगवान्) = भगवान्ने

पूर्व = पहिले

स्वात्मना = आपुसों

स्वात्मकं = स्वात्मक-भगवदात्मक

जगत् = जगतकों

क्रीडार्थ = क्रीडाके अर्थ

असृजत् = प्रकट कियो

तत्र = तामें

कायभवा = कायातें प्रकट

अनुत्तमा = उत्तमोत्तम

लीलासृष्टिः = लीलासृष्टि

पुष्टिः = पुष्टिजीवनकी

(अस्ति) = हे

भावार्थ :

भगवान्ने पहिले तो क्रीडाके अर्थ आपुसों स्वात्मक इतने भगवदात्मक जगत् प्रकट कियो. ता जगत्में जो देवी जीव हैं

तिनको अपनी कायातें प्रकटी पुष्टिसृष्टिकी उत्तमोत्तम लीलामें अङ्गीकार कियो ॥५२॥

भगवाने प्रथम तो क्रीडाभाटे पोतानावडे स्वात्मक ओटवे के भगवदात्मक जगत्में प्रकट किये. ते जगत्माना देवी छवोनो पोतानी कायाथी प्रकटेवी पुष्टिसृष्टिनी उत्तमोत्तम लीलाभां अङ्गीकार किये.

वामांश-सम्भवानान्तु भजनानन्दलब्धये ॥

विसृष्टानां ततोऽन्येषां नान्या साधनपद्धतिः ॥५३॥

भजनानन्दलब्धये = भजनानन्दको

दान करिवेके अर्थ

विसृष्टानाम् = विशेष हेतुसों प्रकट भये

वामांश-सम्भवानाम् = वाम अंशसों

प्रकटभयेनको

अन्येषां = अन्यन्को

तु = तो,

ततः = तातें

अन्या = भिन्न दूसरो

साधनपद्धतिः = उपाय

न = नाही

(अस्ति) = हे

भावार्थ :

प्रभुके वाम अंशसों प्रकट भये जीव के जिनकों प्रभुने भजनानन्दको दान करिवेकों प्रकट किये हैं विनकों यातें भिन्न दूसरो कोई उपाय नाही है ॥५३॥

प्रभुना वाम अंशथी प्रकट थयेला छवो के नेने भजनानन्दनु दान करवाभाटे प्रभुने प्रकट किये छे तेओभाटे आ सिवाय बीजे ओई उपाय नथी.

“यस्यायम् अनुगृह्णाति भगवान् आत्मभावितः ॥

સ જહાતિ મતિં લોકે વેદે ચ પરિનિષ્ઠિતામ્” ॥૫૪॥

અર્થ = યે

લોકે = લોકર્મે

આત્મભાવિતઃ = આત્માસોં ભાવિત

ચ = અરુ

ભગવાન્ = ભગવાન્

વેદે = વેદર્મે

યસ્ય = જાકુ પરિનિષ્ઠિતામ્ = અત્યન્ત સ્થિર

અનુગૃહ્ણાતિ = અનુગૃહીત કરે હે

મતિં = મતિકોં

સઃ = વો

જહાતિ = ત્યાગ દે હે

ભાવાર્થ :

આત્મતયા ભાવિત ભગવાન્ જાપેં કૃપા કરે હે વો ભક્ત લોક અરુ વેદ મેં પરિનિષ્ઠિત અપની મતિકોં હુ ત્યાગ દે હે ॥૫૪॥

આત્મા તરીકે ભાવિત ભગવાન્ જેના ઉપર કૃપા કરે છે તે ભક્ત લોક અને વેદ માં અત્યન્ત સ્થિર થયેલી મતિનો ત્યાગ કરી દે છે.

**“અનુગ્રહે નિયોજ્યોઽતઃ સંગ્રહઃ શ્રુતિસમ્મતઃ ॥

મહતાં સમયો માનં મહાન્તોઽન્ન હરેઃ પ્રિયાઃ ॥૫૫॥

અતઃ = તાતેં

સંગ્રહઃ = સંગ્રહ

(સ્તાદૃશઃ) = એસે

શ્રુતિસમ્મતઃ = વેદ સમ્મત

અનુગ્રહે = અનુગ્રહર્મે

(અસ્તિ) = હે

નિયોજ્યઃ = પ્રેરિત કરને

અન્ન = યહાં

(ભવતિ) = ચહિયે

માનં = પ્રમાણ

(તાદૃશં = વેસો

મહતાં = મહાપુરુષન્કો

તુ) = તો

સમયઃ = સમય / વ્યવહાર

(અસ્તિ) = હે

હરેઃ = હરિકે

પ્રિયાઃ = પ્રિય

મહાન્તઃ = મહાન્, (સન્તિ) = હે

ભાવાર્થ :

ભગવદ્ભક્તિર્મે મતિ સ્થિર હોય તદર્થ લોક-વેદર્મે આસક્ત દેવી જીવન્કોં ભગવદ્ અનુગ્રહમાર્ગિક પ્રતિ પ્રેરિત કરને ચહિયે. એસો લોકસંગ્રહ (પરોપકાર) હુ વેદસમ્મત હી હે. યહાં પ્રમાણ મહાન્ પુરુષન્કોં આચર હુ હે. ભગવાન્કોં જે પ્રિય હેં વે હી વસ્તુતઃ મહાન્ હે ॥૫૫॥

ભગવદ્ભક્તિમાં મતિ સ્થિર થાય તેમટલે લોક-વેદમાં આસક્ત દેવી છવોને ભગવાનના અનુગ્રહમાર્ગ પ્રતિ પ્રેરિત કરવા જોઈએ. આ પ્રકારનો લોકસંગ્રહ (પરોપકાર) પણ વેદસમ્મત જ છે. આ બાબતમાં પ્રમાણ મહાપુરુષોનો સદાચાર પણ છે. ભગવાનને જે પ્રિય છે તે જ ખરેખર મહાન્ છે.

(શ્રીમદ્ભાગવતકે “રતિરાસો...” ૩।૭।૧૮ શ્લોકર્મે નિરૂપિત ભજનાનન્દકી ઉપલબ્ધિકે કાજ આત્મસમર્પણાદિ સાધનન્કો નિરૂપણ)

અતસ્ તદનુરોધેન ‘રતિરાસો’ યથા ભવેત્ ॥

તદર્થ વરણં કાર્યં **શ્રીગોપાલમહામનોઃ ૧।૫૬॥

અતઃ = તાતેં

તદનુરોધેન = વાકે અનુસાર

યથા = જેસેં

શ્રીગોપાલમહામનોઃ =

શ્રીગોપાલમન્ત્રકો /

‘રતિરાસઃ’ = રતિરાસરૂપ ભજનાનન્દ

“રતિપ્રાદુર્ભવો ભવતુ સતતં

ભવેત્ = સિદ્ધ હોય

શ્રીપરીવૃદ્ધે” યા સ્તોત્રકો

તદર્થ = વાકે અર્થ

વરણં = વરણ, કાર્યં = કર્સનો

भावार्थ :

(“यत्सेवया भगवतः ...रतिरासो भवेत्” श्लोकमें गुरुसेवाको भक्त्युपयोगी बताई है) तातें गुरुकी आज्ञाके अनुसार जैसे रतिरासरूप भजनानन्द सिद्ध होय वैसे अर्थ गोपालमन्त्र अथवा परिवृढाष्टक स्तोत्रको नित्य अनुसन्धान करना ॥५६॥

(“यत्सेवया भगवतः ...रतिरासो भवेत्” श्लोकमें गुरुसेवाने भक्त्युपयोगी कही छ) तेथी गुरुनी आज्ञा अनुसार जेम् रतिरासरूप भजनानन्द सिद्ध थाय तेभाटे गोपालमन्त्र अथवा परिवृढाष्टक स्तोत्र नुं नित्य अनुसन्धान करवुं.

नायमात्मा प्रवचनैर् न धिया न बहुश्रुतैः ॥
लभ्यते वरणं हित्वा वृतं संवृणुते श्रुतेः ॥५७॥

अयं = ये न = न
आत्मा = परमात्मा बहुश्रुतैः = बहुत सुनवैसों
वरणं = वरण लभ्यते = प्राप्त होत हे
हित्वा = विना वृतं = नियम
न = न च = तो
प्रवचनेन, = प्रवचनसों संवृणुते = वरण करे हे
न = न श्रुतेः = श्रुतिसों
धिया = बुद्धिसों (प्रामाण्यात्) = प्रामाण्यसों

भावार्थ :

ये परमात्मा वरण विना न प्रवचनसों, न बुद्धिसों, न तो बहुत सुनिवेशोंहु प्राप्त होय सके हे. वरणको ये नियम श्रुतिसों प्रसिद्ध हे.

आ परमात्मा वरण विना न तो प्रवचनथी, न बुद्धिथी
के न तो बहुत सांभणवाथी प्राप्त थई छे. वरणनो आ
नियम श्रुतिमां प्रसिद्ध छे.

स्मृत्वा स्वीयवियोगानिं तापदाहो भवाम्बुधौ ॥
ततः सर्वं समर्वैव श्रीगोपालमनुं श्रयेत् ॥५८॥

भवाम्बुधौ = भवसागरमें ततः = तातें
तापदाहः = तापजन्य दाह सर्व = सब
(अस्ति = हे समर्थ = समर्पित करिके
इति) = ऐसे एव = ही
स्वीयवियोगानिं = अपने वियोगानिको श्रीगोपालमनुं = गोपालमन्त्रको
स्मृत्वा = स्मरण करिके श्रयेत् = आश्रय करे

भावार्थ :

या भवसागरमें भगवद्वियोग अग्निदाहके समान है. तातें
(गद्यमन्त्रोक्त प्रकारसुं) भगवद्वियोग जन्य अग्निको स्मरण करिके
वा वियोगानिकी निवृत्तिके अर्थ सब कछु प्रभूनुकूं अर्पण करिके
श्रीगोपालमन्त्रको आश्रय करे ॥५९॥

आ भवसागरमां भगवद्वियोग अग्निदाह समान छे. तेथी
(गद्यमन्त्रोक्त प्रकारे) भगवद्वियोग जन्य अग्निनुं स्मरण करीने
ते वियोगाग्निनी निवृत्तिना भाटे भवुं प्रभुने अर्पण करीने श्रीगोपालमन्त्रको
आश्रय करवा.

“इष्टं दत्तं तपो जप्तं वृतं यच्चात्मनः प्रियम् ॥
दारान् सुतान् गृहान् प्राणान् यत् परस्मै निवेदनम्” ॥५९॥

ઈષ્ટં = યજ્ઞાદિ

દત્તં = દાન

તપઃ = તપ

જપ્તં = જપ

વૃત્તં = વ્રત

આત્મનઃ = સ્વયંકો

પ્રિયમ્ = પ્રિય

યત્ = જો

દારાન્ = સ્ત્રી

સુતાન્ = પુત્ર

ગૃહાન્ = ઘર

પ્રાણાન્ = પ્રાણ

તત્ = વો

પરસ્મૈ = ભગવદર્થ

નિવેદનમ્ = નિવેદન

(કુર્યાત્) = કરે

ભાવાર્થ :

સમસ્ત ઇષ્ટ ઇતનેં યજ્ઞાદિ અરુ પૂર્ત્ત ઇતનેં દાન-જપ-તપ-વ્રત આદિં કર્મન્કો અરુ અપને પ્રિય સ્ત્રી, પુત્ર, ઘર, પ્રાણ આદિ કોહુ ભગવત્સેવાકે અર્થ નિવેદન કરે ॥૫૯॥

પોતાનું બધુ ઈષ્ટ એટલે કે યજ્ઞ વગેરે, અને પૂર્ત્ત એટલે કે દાન-તપ-જપ-વ્રત વગેરે ક્રમોને અને પોતાના પ્રિય એવા સ્ત્રી, પુત્ર, ઘર પ્રાણ વગેરેને પણ ભગવત્સેવાર્થે નિવેદિત કરે.

“ઇતિ ભાગવતાન્ ધર્માન્ શિક્ષન્ ભક્ત્યા તદુત્થયા ॥
નારાયણપરો માયામ્ અઙ્ગસ્તરતિ દુસ્તરામ્” ॥૬૦॥

“ઇતિ = યા પ્રકારસો

ભાગવતાન્ = ભગવાન્ સમ્બન્ધિ

ધર્માન્ = ધર્મનુકો

શિક્ષન્ = જાનિકે

તદુત્થયા = વાતે ઉત્પન્ન

ભક્ત્યા = ભક્તિતે

નારાયણપરઃ = નારાયણ પરાયણ

(સન્) = હોયકે

દુસ્તરામ્ = કઠિનતાસોં તરિ સકેં એસી

માયામ્ = માયાકો

અઙ્ગઃ = શીઘ્ર

તરતિ = તરિ જાય હે

ભાવાર્થ :

એસે પ્રકારસોં ભાગવતધર્મનુકોં જાનિકે, વાતેં ઉત્પન્ન ભઈ ભક્તિસોં નારાયણમેં પરાયણ હોયકે ભક્ત દુસ્તર માયાકોંહુ શીઘ્રતાસોં તરિ જાય હે ॥૬૦॥

આ પ્રકરે ભાગવતધર્મને જાણીને તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલ ભક્તિથી નારાયણમાં પરાયણ થઈને ભક્ત દુસ્તર માયાને પણ ઝડપથી તરી જાય છે.

એવં યોગીશ્વરોક્તેન ભક્તિમાર્ગેણ યો યજેત્ ॥
સપ્વાતીત્ય કલિજાન્ દોષાન્ ગચ્છેત્ પરં પદમ્ ॥૬૧॥

એવં = એસે

યોગીશ્વરોક્તેન = યોગીશ્વરનુકે કહે

ભક્તિમાર્ગેણ = ભક્તિમાર્ગસોં

યઃ = જો

યજેત્ = યજન કરે હે

સઃ = વો, એવ = હી

કલિજાન્ = કલિકાલકે

દોષાન્ = દોષનુકો

અતીત્ય = પાર કરિકે

પરં = ઉત્તમ

પદમ્ = ફલકો

ગચ્છેત્ = પ્રાપ્ત કરે હે

ભાવાર્થ :

એસેં (એકાદશસ્કન્ધમેં નિરૂપિત) યોગીશ્વરોક્ત ભક્તિમાર્ગસોં જો ભગવાનુકોં યજન કરે હે વો કલિદોષનુકોં પાર કરિકે ઉત્તમ પદકોં પ્રાપ્ત હોત હે ॥૬૧॥

આમ-(એકાદશસ્કન્ધમાં નિરૂપિત) યોગીશ્વરોએ ભાગવતમાં કહેલ ભક્તિમાર્ગના અનુસાર જે ભગવાનનું ભજન કરે છે તે કલિદોષોને પાર કરીને ઉત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરે છે.

(ताहां भक्तिमार्गमें निषिद्ध एसी कछूक बातनको निरूपण)
 नावैष्णवैः सह वसेन् न तैः संसर्गमाचरेत् ॥
 प्रसङ्गेषु हरिं ध्यायेत्

अवैष्णवैः = अवैष्णवके
 सह = सङ्ग
 न = न, वसेत् = रहे
 तैः = विनको
 संसर्गम् = संसर्ग
 न = न
 आचरेत् = करे
 प्रसङ्गेषु = प्रसङ्गमें
 हरिं = हरिको
 ध्यायेत् = ध्यान करनो

भावार्थ :
 अवैष्णवके सङ्ग न रहे, विनको संसर्ग हु न करे. क्वचित्
 सङ्ग होयवैपें हरिको ध्यान धरे.

अवैष्णवनी साथे न रहेवुं. अवैष्णवनो संसर्ग पशु न राखवो.
 झारेड भेटो थई पशु जय तो श्रीहरिनु ध्यान धरवुं.

... .. स्नायात् कर्मणि मन्त्रतः ॥६२॥
 देहशुद्धिः सदा कार्या करशुद्धिः विशेषतः ॥
 स्वपात्रं भगवत्पात्रं स्नानपात्रं न मेलयेत् ॥६३॥

कर्मणि = कर्ममें
 मन्त्रतः = मन्त्रसों
 स्नायात् = स्नान करनो
 देहशुद्धिः = देहकी शुद्धि
 सदा = सदा
 कार्या = अवश्य करनी
 करशुद्धिः = हाथनकी शुद्धि
 विशेषतः = विशेषरूपसों, कार्या = करनी
 स्वपात्रं = अपने बासन
 भगवत्पात्रं = भगवत्सेवोपयोगी बासन
 स्नानपात्रं = स्नानके बासन
 न = नाहीं, मेलयेत् = मिलाने

भावार्थ :

कर्ममें मन्त्रसों स्नान करे ॥६२॥
 स्नानादिसों देहकी शुद्धि सदा राखनी. एसैं ही दोउ हाथनकी
 शुद्धि हु. विशेष सावधानी राखिके करनी. अपने उपयोगमें आते
 बासन, भगवत्सेवोपयोगी बासन अरु स्नानके पात्रन कों मिलाने
 नाहीं ॥६३॥

कर्मभां मन्त्रथी स्नान करवुं.
 स्नानादिकारा देहनी शुद्धि करवी. ते ७८ प्रमाणे बन्ने हाथोनी
 शुद्धि पशु विशेष सावधानीथी करवी. पोताना उपयोगभां आवता
 वासाणो, प्रभुसेवाना उपयोगभां आवता वासाणो तेम ७८ स्नानादिना
 उपयोगभां आवता वासाणोने ७८ राखवा, ७८ साइ करवा.

एवं कस्त्रेऽपि विज्ञेये * शुद्धयशुद्धी स्ववैष्णवैः ॥
 गोपयेत् स्वगमाचारं पाकसेवां हरेरपि ॥६४॥

एवं = एसैं
 कस्त्रे = कस्त्रके विषे
 अपि = हु
 स्ववैष्णवैः = अपने वैष्णवनसों
 शुद्धयशुद्धी = शुद्धि तथा अशुद्धि
 विज्ञेये = जानने
 स्वगमाचारं = अपने
 आगमशास्त्रोक्त आचार
 हरेः = हरिकी
 पाकसेवां = रसोईकी सेवा
 अपि = हु
 गोपयेत् = गुप्त राखनी

भावार्थ :

वस्त्रनके विषेहु एसैं ही समजने. स्वमागीय वैष्णवनसों
 शुद्धि-अशुद्धिकी समझ लेनी. परम्परसों प्राप्त स्वमागीय अन्तरङ्ग
 आचार तथा प्रभुकी रसोई आदिकी सेवाकों हु अन्तर्नसों गुप्त
 राखनी ॥६४॥

કપડાં બાબત પણ તે જ પ્રમાણે સમજવું. સ્વમાર્ગથી જાણકાર વૈશ્ણવો પાસેથી શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ બાબતની સમજ લેવી. પરમ્પરાથી ચાલ્યા આવતા સ્વમાર્ગથી અન્તરજ આચાર તથા પ્રભુની રસોઈ વગેરેની સેવાને પણ બીજાથી ગુપ્ત રાખવી.

(ભગવત્સેવામાં વ્યવહાર્ય શુદ્ધ વસ્તુઓ ઉપદેશઃ)

સૌવર્ણ: રાજતૈસ્ તામ્રૈઃ પાત્રૈર્ વ્યવહેરત્ પૈઃ ॥
પાકે સ્વીયાન્ સતીર્થ્યાશ્ચ સવર્ણાન્ સન્નિયોજયેત્ ॥૬૫॥

પૈઃ = દૂસેન્સો / ઊત્તમસો પાકે = રસોઈમાં
સૌવર્ણ: = સોનેકે, રાજતૈઃ = ચાંદીકે સ્વીયાન્ = પરિજનન્કો, (ચ) = અરુ
તામ્રૈઃ = તાંબાકે સતીર્થ્યાન્ = સમાન ગુરુવારે
પાત્રૈઃ = પાત્રમ્સો સવર્ણાન્ = સમાન વર્ણકે લોગન્કો
વ્યવહેરત્ = વ્યવહાર કરે સન્નિયોજયેત્ = સમ્મિલિત કરે

ભાવાર્થ :

સોને, ચાંદી, તાંબા કે પાત્રન્કો વ્યવહારમાં લેવે. રસોઈમાં પરિવારકે લોગન્કો અરુ સમાન ગુરુ હોય એસે સમાન વર્ણકે લોગન્કો સમ્મિલિત કરે ॥૬૫॥

સોના, ચાંદી, તાંબા ના પાત્રોને કામમાં લેવા. રસોઈ બનાવવામાં પરિવારના લોકો તેમજ સમાન ગુરુ હોય તેવા સમાન વર્ણના લોકોને સમ્મિલિત કરવા.

સમર્થ્યૈવ શુચિઃ પૂર્વં હરયેડન્યત્ર યોજયેત્ ॥
* ૧૦ દ્વિમુખ શુચિ પાત્રં તુ દ્યૈશુકં લોમજં શુચિ ॥૬૬॥

શુચિઃ = શુદ્ધ વસ્તુ સમર્થ્ય = સર્પિત કરકે
પૂર્વં = પ્રથમ, હરયે = હારીકો એવ = હી

અન્યત્ર = અન્ય કોઇ કાર્યમાં શુચિ = શુદ્ધ
યોજયેત્ = ઉપયોગ કરે લોમજં = ઝનસોં. બન્યો
પાત્રં = પાત્ર, તુ = તો હિ =, અંશુકં = વસ્ત્ર
દ્વિમુખં = દો મુંહવારો (જારી / કરવા) શુચિ = શુદ્ધ

ભાવાર્થ :

શુદ્ધવસ્તુ પ્રથમ પ્રભૂન્કો સમર્પિત કરે તા પાછે અન્ય કાર્યમાં ઉપયોગ કરે. સ્નાન-પાન-પ્રક્ષાલનાદિ કાર્યકે તાંઈ દો મુંહવારે (જારી / કરવા) પાત્ર શુદ્ધ માને જાય હે. એસે હી ઝનકે વસ્ત્ર શુદ્ધ માને જાય હે ॥૬૬॥

શુદ્ધ = વસ્તુને સર્વ પ્રથમ પ્રભુને સમર્પિત કરવા. તે પછી અન્ય કાર્યમાં વાપરવી. સ્નાન-પાન-પ્રક્ષાલન આદિ કાર્યમાં બે મોઢાવાળા (કરવા / ઝારી) વાસણો શુદ્ધ માનવામાં આવે છે. તે જ પ્રમાણે વસ્ત્રોમાં ઝનને શુદ્ધ માનવામાં આવે છે.

કાર્પાસમાહતં શુદ્ધં નવકૌસુમ્બયુક્ શુચિઃ ॥
વિપ્રૈર્વ્યવહતં તીર્થમ્ આરામં ચ ગૃહં શુચિઃ ॥૬૭॥

કાર્પાસમ્ = સૂતીવસ્ત્ર વ્યવહતં = ઉપયોગમાં લિયો જાતો
આહતં = ધોયો ભયો તીર્થમ્ (જલસ્થાનમ) =
શુદ્ધં = શુદ્ધ જલસ્થાન / કુઆ, ચ = અરુ
નવકૌસુમ્બયુક્ = નવીન લાલરંગે ભયે આરામં = બગીચી
શુચિઃ = શુદ્ધ ગૃહં = ઘર, શુચિઃ = શુદ્ધ
વિપ્રૈઃ = બ્રાહ્મણદ્વારા (કથ્યતે) = કહે જાત હે

ભાવાર્થ :

સૂતી વસ્ત્ર ધોયો ભયો, નવીન રંગનો ભયો શુદ્ધ કહ્યો જાત હે. બ્રાહ્મણદ્વારા ઉપયોગમાં લિયો જાતો જલ પવિત્ર માન્યો

जात हैं. ऐसे ही आराम (बगीचीं अर्थात् गामके बाहर उपवनमें निर्मित अतिथिनिवास) तथा घर शुद्ध कह्यो जात है ॥६७॥

सुतरा ७ ५५५ धोखेबुं, नपुं रंगेबुं शुद्ध मानवुं. ब्राह्मणोदार। उपयोगमां देवातुं नव पवित्र ब्राह्मणुं. ते न प्रभाणे आराम (बगीचीं अर्थात् गाम अदार उपवनमां बांधेव अतिथिनिवास) अने धर ने शुद्ध ब्राह्मणुं.

(भगवत्सेवामें जो परावण होय तिनकों अन्यदेवाश्रय तो निषिद्ध होयवेपैं हु अन्यदेवन्को अपमान कबहु न कस्यो. तासों कहा-केसे कस्यो ताको प्रकार)

नान्यदेवं ब्रजेद् नैव प्रसक्तौ ह्यपमानयेत् ॥
तीर्थेषु तीर्थदेवानां भूदेवानां समर्चनम् ॥६८॥

अन्यदेवं = अन्यदेवके पास
न = नहीं, हि = ही
ब्रजेत् = जाय
प्रसक्तौ = सम्मुख होय जाय तो
नैव = कबहु नहीं
अपमानयेत् = अपमान करे
तीर्थेषु = तीर्थमें
तीर्थदेवानां = तीर्थदेवन्को
भूदेवानां = ब्राह्मणन्को
समर्चनम् = पूजन, (कुर्यात्) = करे

भावार्थ :

वैष्णवन्कों अन्य देवके पास कबहु न जानो. क्वचित् प्रसन्नवश अन्य देवके सम्मुख होय जायें तब बिनको अपमान कबहु न करे. तीर्थमें तीर्थदेवतान्को तथा पुरोहित ब्राह्मणन्को सत्कार करे ॥६८॥

वैष्णवे अन्य देवनी पास अशरे पण न लवुं. प्रसन्नवश अशरे अन्य देवोना सम्मुख लवाई अथ तो देवोन् अपमान अशरेय न करवुं. तीर्थमा तीर्थदेवताओनो तथा पुरोहित ब्राह्मणोनी सत्कार करवो.

(कलियुगमें सन्यास, अग्निहोत्र आदि तो शक्य न होयवेतें स्मार्ताग्निर्को धारण कस्यो)

सन्यासश्चाग्निहोत्रं च कलौ नैव यथाविधिः ॥
क्लेशायैवात्यपमेयसाम् ॥६९॥

कलौ = कलिकालमें
सन्यासः = सन्यास
च = अरु
अग्निहोत्रं = अग्निहोत्र
च = हु
यथाविधि = विधिके अनुसार
न एव = शक्य ही नाहिं
(भवतः) = हैं
अत्यपमेयसाम् = अत्यबुद्धिवारे
सन्दिग्धधर्मसेवापि = सन्देहवारो धर्मो-
चरणक्लेशाय एव = क्लेशजनक ही
(भवति) = होत है

भावार्थ : कलिकालमें सन्यास अरु अग्निहोत्र शास्त्रकी आज्ञा अनुसार शक्य नाहिं. तथापि अत्यबुद्धिवारे मनुष्य कर्तव्यके विषे सन्देहवारो होइके कछु धर्मकार्य करे तो वेसो धर्माचरण यथाविधि नहीं होयवेतें क्लेशको ही कारण बनत है ॥६९॥

इतिहासमें तो सन्यास अने अग्निहोत्र नुं शास्त्राज्ञा मुल आश्रय करवुं शक्य नहीं. आस छतां अत्यबुद्धिवारो मनुष्य कर्तव्यनी बाबतमां सन्देहवारो बनीने लय-लेम ईईई धर्मकार्य करे तो तेवुं धर्माश्रय शास्त्राज्ञा मुलवनुं न लोवायी इवेशमां न परिणमे छे.

समर्थस्तु तयोः कुर्याद् विद्वान् स्मार्ताग्निधारणम् ॥
न्यासाश्रमात् पतन् मर्त्यं आरूढपतितोजगतिः ॥७०॥

समर्थः तु = सामर्थ्यवारो तो
विद्वान् = बुद्धिमान्
तयोः = दोयमेंते
स्मार्ताग्निधारणम् = स्मार्ताग्निर्को धारण

कुर्यात् = करे. आरूढपतितः = आरूढपतितः बनि.
न्यासाश्रमात् = सन्यासाश्रमते अगतिः = सद्गतिते रहित
पतन् = गिरवैते, मर्त्यः = मनुष्य (भवति) = होत है.

भावार्थ : ताँ एसी विषम स्थितिमें समर्थ विद्वान् होय सो सन्यास
अरु अग्निहोत्र के स्थानमें स्मार्त अग्निकों धारण करे. क्योंकि
अधिकार विनाहु जो सन्यास आश्रममें जात हे सो कोउ फलकों
प्राप्त न करिके आरूढपतितः होत हे ॥७०॥

तेथी आवी विषम परिस्थितिमां समर्थ विद्वान् होय ते सन्यास
तेमज्ज अग्निहोत्र ना स्थाने स्मार्त अग्निने धाराशु करे. क्षाशुके
विना अधिकारे न्ने सन्यास आश्रमनी दीक्षा स्वीकारे छे ते कोठ
पाशु इण्णे प्राप्त करी विना आरूढपतितः थाय छे.

यद्यप्येवं हि गार्हस्थ्यं वर्णधर्मेण दुष्करम्॥
तथाप्यायातपतितं तद् विभृयाद् देहयात्रया ॥७१॥

एवंहि = याहि प्रकारसों (अस्ति) = हे, तथापि = तोहु
यद्यपि = यद्यपि आयातपतितं = आय पर्यो हे ताँ
वर्णधर्मेण = वर्णधर्मसों तद् = वाको
गार्हस्थ्यं (अपि) = गृहस्थधर्मः हु देहयात्रया = देहयात्राके साथ
दुष्करम् = कठिन विभृयात् = निर्वहन करना

भावार्थ : या प्रकार गृहस्थाश्रममें रहिके जो स्मार्ताग्निकों धारण
करे हे ताँ हु वर्णधर्मधर्मिक अनुसार गृहस्थाश्रम यद्यपि कठिन
हे तोहु क्योंकि अनायास गृहस्थाश्रममें आय पर्यो हे. ताँ जेसे
हु बनि आबे तेसे देहयात्राके साथ ताकों निर्वाह तो करे ॥७१॥

आ प्रकारे गृहस्थाश्रममां रेलीने न्ने स्मार्ताग्निने धाराशु करे
छे तेनामाटे पाशु जे के पाशुधर्मधर्मना अनुसार गृहस्थाश्रम कठिन
छे छतांय केमडे ते अनायासज्ज गृहस्थाश्रममां आवी पज्जो छे
तेथी यथाशक्ति देहयात्रांनी साथे गृहस्थाश्रमनो निर्वाह करवानो प्रयत्न करे.

न गार्हस्थ्यं विना देह-यात्रा-धर्मोऽपि सिध्यति॥
अतस्तस्मिन् स्थितस्यैव यत्किञ्चित् सिद्धि-सम्भवः ॥७२॥

(यतः) = क्योंकि अतः = ताँ
गार्हस्थ्यं = गृहस्थधर्म तस्मिन् = वामें
विना = विना स्थितस्य एव = रहे भयेकों ही
देह-यात्रा-धर्मः = देहयात्राके धर्म यत्किञ्चित् = कुछ
अपि = हु, न = नाही सिद्धि-सम्भवः = सिद्धिकी
सिध्यति = सिद्ध होत हैं. सम्भावना, (भवति) = रहत है

भावार्थ : गृहस्थाश्रमके विना पितृकर्म, पुत्रोत्पत्ति आदिके अभावमें
देहयात्राके अन्य धर्महु सिद्ध होइ सकत नाही. अन्य आश्रमधर्म
तो कालबलसों दुष्कर होय गये हैं तब गृहस्थधर्ममें रहे भयेकों
ही कुछक सिद्धि प्राप्त होयेकी सम्भावना शेष रहे हे ॥७२॥

गृहस्थाश्रमना विना तो पितृकर्म, पुत्रोत्पत्ति आदिना अभावमां
देहयात्रांना अन्य धर्मों पाशु सिद्ध थई शकतां नथी. अन्य आश्रमधर्मों
न्यारे कालबल जे दुष्कर बनी गयां छे त्यारे गृहस्थधर्ममां रलेवाओने
न कंठि सिद्धि प्राप्त थवानी सम्भावना शेष रले छे.

आश्रमो द्विविधः कौर्म तत्रोदासीनको गृही॥
आद्येऽपि नैष्ठिकश्चान्ये वैष्णवोऽधिकृतस्ततः ॥७३॥

કૌર્મે (પુરાણે) = કૂર્મ પુરાણમે

આશ્રમ: = ગૃહસ્થાશ્રમ

દ્વિવિધ: = દો પ્રકારનો

પ્રોક્ત: = કહ્યો છે

તત્ર = તામે, એક: = એક

ઉદાસીનક: = 'ઉદાસીન'

અપર: = દૂસરો

ગૃહી = 'ગૃહી' કહવાવત છે

આથે = પ્રથમ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમે

અપિ = હુ

નૈષ્ઠિક: = નિષ્ઠાવારો

ચ = અરુ

અન્ત્યે = અન્તિમ સન્ન્યાસાશ્રમમે

વૈષ્ણવ: = વૈષ્ણવ

અધિકૃત: = અધિકારી

(ઇત્યપિ = એસો હુ

ઉક્તમ્ = કહ્યો

અસ્તિ) = હે

ભાવાર્થ : કૂર્મપુરાણમે સબ આશ્રમનો શ્રુતિસિદ્ધ દ્વિવિધ્ય બતાયો

હે. તામે પ્રથમ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમે

૧. મરણપર્યન્ત બ્રહ્મનિષ્ઠ હૈકે પ્રથમાશ્રમમે રહિવેવેકું 'નૈષ્ઠિક-બ્રહ્મચારી'

જાનનો. અરુ

૨. વિધિવદ્ વેદાધ્યયન કરિકે ગૃહસ્થાશ્રમમે જાયવેકી ઇચ્છાવેકું

'ઉપકુર્વાણ-બ્રહ્મચારી' જાનનો.

ગૃહસ્થ હુ ૧. 'ઉદાસીન' અરુ ૨. 'સાધક' એસેં દોય પ્રકારનો

કહ્યો છે. તામે કુટુમ્બકે ભરણ-પોષણાદિમેં ફંસ્યો ભયો ગૃહસ્થ

'સાધક' કહ્યો જાત છે. અરુ દેવ-ઋષિ-પિતરકે ઋણનકું ચુકાયકે

ઘર-ધન-પરિવારકોં છાંડિકે જો ઇકલો હી મોક્ષેચ્છાસોં વિચરણ કરતો

રહે વાકોં 'ઉદાસીન' કહ્યો જાત છે. એસેં હી વાનપ્રસ્થ હુ 'તાપસ'

અરુ 'સાન્ન્યાસિક' એસેં દોય પ્રકારકે હોત હેં. સન્ન્યાસી હુ 'પારમેષ્ઠિક'

અરુ 'ભિક્ષુ' એસેં દોય પ્રકારકે હોત હેં :

સર્વેષામાશ્રમાન્તુ

દ્વિવિધ્યં

શ્રુતિદર્શિતં।

બ્રહ્મચાર્યુપકુર્વાણો

નૈષ્ઠિકો

બ્રહ્મતત્પર:॥

ચોડીત્ય વિધિવદ્ વેદાન્ ગૃહસ્થાશ્રમમાત્રજેદ્

'ઉપકુર્વાણકો' જ્ઞેયો 'નૈષ્ઠિકો' મરણાન્તિક:॥

'ઉદાસીન:' 'સાધક'શ્ચ ગૃહસ્થો દ્વિવિધો ભવેત્।

કુટુમ્બભરણાયત્ત: સાધકોડસૌ ગૃહી ભવેત્॥

ઋણાનિ ત્રીપ્યપાકૃત્ય ત્યક્ત્વા ભાર્યાધનાદિકમ્।

एकाकी यस्तु विचेदं उदासीनः स मौक्षिकः॥

तपस्तप्यति योऽरण्ये यजेद् देवान् जुहोति च।

स्वाध्याये चैव निरतो वनस्थः 'तापसो' मतः॥

तपसा कर्षितोऽत्यर्थं यस्तु ध्यानपरो भवेत्।

'सान्न्याસિક:' સ વિજ્ઞેયો વાનપ્રસ્થાશ્રમે સ્થિત:॥

योगाभ्यासरतो नित्यम् आरुक्षुर्जितेन्द्रियः।

ज्ञानाय वर्तते भिक्षुः प्रोच्यते 'पारमेष्ठिक:'॥

यस्वात्मरतिरेव स्यान् नित्यतृप्तो महामुनिः।

सम्यग्दर्शनसम्पन्नः स योगी 'भिक्षु'रुच्यते'॥

(કૂર્મપુરા. ૨।૭૬-૮૪)

કૂર્મપુરાણમાં બંધા આશ્રમોનું શ્રુતિસિદ્ધ દ્વિવિધ બતાવવામાં આવ્યું

છે. તેમાં પ્રથમ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં

૧. મરણપર્યન્ત બ્રહ્મનિષ્ઠ બનીને પ્રથમ આશ્રમમાં જ રહેવાવાળાને

'નૈષ્ઠિક-બ્રહ્મચારી' જાણવો. અને

૨. વિધિવદ્ વેદાધ્યયન કરીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં જવાની ઇચ્છાવાળાને

'ઉપકુર્વાણ-બ્રહ્મચારી' જાણવો.

ગૃહસ્થ પણ ૧. 'ઉદાસીન' અને ૨. 'સાધક' આમ બે પ્રકારનો કહ્યો

છે. તેમાં કુટુમ્બના ભરાણ-પોષણાદિમાં અટવાયેલો ગૃહસ્થ 'સાધક'

કહેવાય છે. અને દેવ-ઋષિ-પિતરના ઋણોને ચૂકવીને ઘર-ધન-પરિવારનો

ત્યાગ કરીને જ એકલો જ મોક્ષપ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી વિચરણ કરતો

રહે છે તેને 'ઉદાસીન' કહેવામાં આવે છે. તે જ પ્રમાણે વાનપ્રસ્થ

પણ 'તાપસ' અને 'સાન્ન્યાસિક' આમ બે પ્રકારનો હોય છે.

સન્ન્યાસી પણ 'પારમેષ્ઠિક' અને 'ભિક્ષુ' આમ બે પ્રકારનો હોય

છે. (કૂર્મપુરાણના મૂળ વચનો ઉપર આપેલ છે).

(द्विजेतरः पुष्टिमार्गीयनके कर्तव्यको निर्देशः)
शूद्रस्तु हिंस्रकार्येण निषिद्धस्याशनेन च ॥
निवृत्तोऽसौ भजेत् कृष्णं महदभिनुकम्पितः ॥७४॥

शूद्रः तु = शूद्र तो निवृत्तः = निवृत्त होयके
हिंस्रकार्येण = जामें जीवहिंसा होय महद्भिः = बड़ेनसों
एसे कार्यसों, च = अरु अनुकम्पितः = कृपा प्राप्त करिके
निषिद्धस्य = निषिद्धानके असौ = या, कृष्णः = कृष्णको
अशनेन = भोजनसों भजेत् = भजे

भावार्थ : द्विजेतर लोग जामें जीवहिंसा होय एसी आजीविका,
कार्य आदिको तथा निषिद्ध भोजनको त्याग करिके बड़ेनकी कृपा
प्राप्त करिके कृष्णभजन करें ॥७४॥

द्विजेतर बोझे न्हेमां छवडिंसा बोध तेवी आछविडा, कार्य
वगेरे नी तथा निषिद्ध भोजनको त्याग करीने; न्हेथे वैष्णवोनी
कृपा भोगवीने कृष्णनी सेवा करे.

स हितं हरिभक्तानां ब्राह्मणानां चरेद् गवाम् ॥
पादसेवा च महतां यद्वृत्त्या तुष्यते हरिः ॥७५॥

स = वो महतां = बड़ेनके
हरिभक्तानां = भावद्भक्तमको पादसेवा = चरणनकी सेवा
ब्राह्मणानां = ब्राह्मणनको च = हु, (तेन = वाको
गवाम् = गायनको करणीया) = करनी चहिये
हितं = हित होय एसो यद्वृत्त्या = जा वृत्तिसों, हरिः = हरि
चरेत् = आचरण करे तुष्यते = प्रसन्न होत हैं

भावार्थ : द्विजेतरकों भागवद्भक्त, ब्राह्मण अरु गायन को हित
होय एसे कार्य करे. भगवान्ने गीतामें द्विजेतरनको कार्य द्विजनकी
परिचर्या बतायी हे सो करनी. एसे स्वधर्मचरणमें परायण होयवेष
हरि निश्चय ही प्रसन्न होत हैं ॥७५॥

द्विजेतर बोझे न्हेमां छवडिंसा, ब्राह्मण अने गायो नुं छित
थाय तेवा कार्यो करवा. भगवाने गीतामां द्विजेतर बोझेनुं कार्य
द्विजेनी परिचर्या बताव्युं छे तेथी ते प्रमाणे करवुं. आम स्वधर्मचरणमां
परायण रहेवाथी भगवान् छरि अवश्य प्रसन्न थाय छे.

दानं व्रतं पैतृकं च शौचं शान्तिम् अथाश्रयेत् ॥
हरिमेव भजेत् प्रेम्णा तेन सिध्यति सत्वरम् ॥७६॥

दानं = दान, व्रतं = व्रत आश्रयेत् = आश्रय करे
पैतृकं = श्राद्ध-तर्पणादि प्रेम्णा = प्रेमसों, हरिम् = हरिको
शौचं = पवित्रता एव = ही, भजेत् = भजे
अथच = अरु तेन = तातें, सत्वरम् = शीघ्र
शान्तिम् = सन्तोषरूप शान्तिको सिध्यति = सिद्धि होत हे

भावार्थ : दान, व्रत, श्राद्ध-तर्पणादि पितृसम्बन्धी कार्य अवश्य करने.
शास्त्रानुसार शुद्धि-पवित्रता अरु यथावाला सन्तोषरूपा शान्ति राखनी.
एसे करत प्रेम-भक्तिसों श्रीकृष्णको ही भजन करेतें शीघ्र सिद्धि
प्राप्त होत है ॥७६॥

दान, व्रत, श्राद्ध-तर्पणादि पितृकार्य अवश्य करवा. शास्त्रानुसार
शुद्धि-पवित्रता अने यथावाला सन्तोषरूपी शान्ति राखवी. आम करतां
प्रेम-भक्तिथी श्रीकृष्णनी न सेवा करवाथी शीघ्र सिद्धि प्राप्त थाय छे.

न वेदश्रवणं कार्यं स्पर्धासूयादिनान्यतः ॥
न्यग्भावेन प्रपन्नोऽसौ भवेद् दासो हेरुगोः ॥७७॥

(तेन) = वाकों, अन्यतः = अन्यसौ प्रपन्नः = शरणागत
स्पर्धासूयादिना = स्पर्धा-ईर्ष्या आदिसौ असौ = ये
वेदश्रवणं = वेदको श्रवण हेरुगोः = हरि-गुरुको
न = नाहीं, कार्यम् = करने दासः = दास
न्यग्भावेन = दीनतासौ भवेत् = बने

भावार्थ : द्विजेतरनुकों अन्यन्यनुसौ स्पर्धा अथवा ईर्ष्या के भावसौ
जामें विनको अधिकार नाहीं हे एसो वेदको श्रवणादि नाहीं करने।
दीन भावसौ शरणागत होयके हरि-गुरुको दास बनिके रहनो ॥७७॥

द्विजेतर बोझोअे अन्यवर्णना बोझो प्रत्ये स्पर्धा के ईर्ष्या भावथी,
शास्त्रे जेभां तेओनो अधिकार मान्य नथी क्यो तेवा, वेदनुं श्रवण
आदि क्यो न करवा. दीन भावे शरणागत थईने हरि-गुरुना दास
बनीने रहेवुं.

(स्त्रियनुके भगवद्भजनकी रीतिको निरूपण)
सधवा भर्तृभावेन विधवा पुत्रभावतः ॥
श्रीकृष्णं संश्रयेत् साध्वी जितचित्तेन्द्रिया शुचिः ॥७८॥

जितचित्तेन्द्रिया = चित्त-
इन्द्रियनुपे संयम वारी भर्तृभावेन = पतिभावसौ
शुचिः = पवित्र विधवा = विधवा स्त्री
साध्वी = सती पुत्रभावतः = पुत्रभावसौ
सधवा = सौभाग्यवती श्रीकृष्णं = श्रीकृष्णको
संश्रयेत् = आश्रय करे

भावार्थ : चित्त अरु इन्द्रियनु पे संयमवारी, पवित्र आचरणवारी
साधुस्वभावकी सौभाग्यवती स्त्री पतिभावसौ अरु विधवा स्त्री पुत्रभावसौ
श्रीकृष्णको आश्रय करे ॥७८॥

चित्त अने इन्द्रिय पर संयम, पवित्र आचरण तेमज साधुस्वभाव
वाणी सौभाग्यवती स्त्री पतिभावथी अने विधवा स्त्री पुत्रभावथी
श्रीकृष्णनो आश्रय करे.

पति-पुत्रादि-बन्धूनाम् अनुकूल्येऽस्य सेवनम् ॥
तदभावे भजेद् भक्त्या कीर्तनैः श्रवणैः स्मृतैः ॥७९॥

पतिपुत्रादि-बन्धूनाम् = पति, तदभावे = वाके अभावमें
पुत्रादि तथा बन्धुजन कीर्तनैः = कीर्तनसौ
अनुकूल्ये = अनुकूल होय तो श्रवणैः = श्रवणसौ
अस्य = या(श्रीकृष्णस्य) = श्रीकृष्णकी स्मृतैः = स्मरणसौ
सेवनम् = सेवा भक्त्या = भक्तिपूर्वक
(कार्यम्) = करनी भजेद् = भजन करे

भावार्थ : परिवारके पति-पुत्रादि परिजन तथा बन्धुजन यदि अपने
अनुकूल होय तो श्रीकृष्णकी स्वगृहमें सेवा करनी. वे लोग यदि
अनुकूल न होय तो भक्तिभावसौ प्रभुके श्रवण-कीर्तन-स्मरण करने ॥७९॥

परिवारना पति-पुत्रादि परिजनो तथा बन्धुजनो जे पोताने
अनुकूल होय तो श्रीकृष्णनी स्वगृहभां सेवा करवी. जे तेओ अनुकूल
न होय तो भक्तिभावथी प्रभुना श्रवण-कीर्तन-स्मरण करवा.

तेषामेव तथात्वेतु परिचर्या समन्दिता ॥

હરેગુરો: સમ્ભવતિ દ્યસ્વતન્ત્રા: સ્ત્રિયો યત: ॥૮૦॥

તેષામ્ = વિનકે, એવ = હી (પૂજા/સેવામાં બનિ આવે સો)
તથાત્વે = વેસે(પ્રતિકૂલ)હોયવેં પર્ચારગી), સમ્ભવતિ = સમ્ભવ હે
તુ = તો યત: = ક્યોંકે
સમન્દિરાદ્ હર: = કોડ ભગવત્સ્વરૂપકે સ્ત્રિય: = સ્ત્રીજન
દેવાલયસ્થ હોયવેકે કારણ હિ = તો
(અથવા)ગુરો: = ગુરુકે કારણ અસ્વતન્ત્રા: = પરાધીન
પર્ચર્યા = પર્ચર્યા (ભવન્તિ) = હોત હે

ભાવાર્થ : પ્રાય: સ્ત્રીજન ક્યોંકે અપની ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરીવેકું સમર્થ હોત નાહિં અત: યદિ પતિ પુત્ર આદિ અરુ બન્ધુજન અનુકૂલ હોય તબ હી વિનકે સઙ્ગ મિલિકે ઘરમેં શ્રીકૃષ્ણકી યથાયોગ્ય સેવા-પર્ચર્યા સમ્ભવ હોત હે. અન્યથા મર્યાદામાર્ગિકે અનુસાર કાહુ દેવાલયમેં બિરાજમાન ભગવત્સ્વરૂપકી અર્ચનામેં અથવા પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરુકી પર્ચારગી કરીવેતે સ્ત્રીજનનકૂં થોડો-બહોત પરોક્ષ ભજન શક્ય હે ॥૮૦॥

ધારું કરીને સ્ત્રીજનો કેમકે પોતાની ઇચ્છાનુસાર કાર્ય કરવામાં સમર્થ હોતા નથી તેથી જો પતિ-પુત્રાદિ તથા બન્ધુજનો અનુકૂળ હોય તો જ તેમની સાથે હળી-મળીને ઘરમાં શ્રીકૃષ્ણની યથાયોગ્ય સેવા-પરિચર્યા કરવી તેમનામાટે સમ્ભવ બનતી હોય છે. જો આમ શક્ય ન હોય તો મર્યાદામાર્ગ અનુસાર કોઈ દેવાલયમાં બિરાજતા ભગવત્સ્વરૂપની અર્ચનાથી અથવા પુષ્ટિમાર્ગીય ગુરુની પરિચર્યા કરવાથી પણ સ્ત્રીજનોને ભગવત્સેવાનો પરોક્ષ લાભ મળી શકે છે.

સ્વતન્ત્રતાયાં દોષો હિ સ્ત્રીણાં સર્વત્ર જાયતે ॥

અતસ્તયા તથા ભૂત્વા હરિ: સેવ્યસ્તદિચ્છયા ॥૮૧॥

સ્ત્રીણાં = સ્ત્રીજનનકોં (અસ્વતન્ત્રૈવ) = અસ્વતન્ત્ર હી
સ્વતન્ત્રતાયાં = સ્વતન્ત્રતાસોં બરતવેમેં તો ભૂત્વા = રહિકે
હિ = નિશ્ચય તદિચ્છયા = પરિવારજનનકી
સર્વત્ર = સબ ઠિકાનેં, દોષ: = દોષ અથવા ભગવદિચ્છાનુસાર
જાયતે = હોત હે, અત: = તાતેં હરિ: = હરિકી
તથા = વિનકોં, તથા: = વેસે સેવ્ય: = સેવા કરની ચહિયે

ભાવાર્થ : પતિ-પુત્રાદિક અનુકૂલ નાહીં હોય તથાપિ સ્ત્રીજન યદિ વિનકી ઇચ્છાસોં વિરુદ્ધ આચરણ કરત હે તબ વિનકી સર્વત્ર નિન્દા હોત હે, તાતેં ચિત્તમેં ક્લેશ હોત હે. અત: જિનકે આશ્રિત હોય વિનકે પ્રતિકૂલ ન હોયકે, પ્રમુકી-વેસી હી ઇચ્છા હે. એસી ભાવનાસોં ધૈર્ય ધારણ કરિકે પ્રમુકો આન્તર ભજન કરે. અરુ યદિ ઉપલબ્ધ હોય તો ભગવત્સેવાપરાયણ ભગવદીયકી વૈષ્ણવકી પરિચારગીદ્વારા પરોક્ષ ભગવદ્ભજનહુ કરે ॥૮૧॥

પતિ-પુત્રાદિ અનુકૂળ ન હોય તેમ છતાં જો સ્ત્રીજન તેમની ઇચ્છાથી વિરુદ્ધ આચરણ કરે તો તેઓ લોકમાં સર્વત્ર નિન્દાને પાત્ર બનતા હોય છે. આથી તેઓ જોના આશ્રિત હોય તેને પ્રતિકૂળ થયા વિના, પ્રભુની એવી જ ઇચ્છા હશે એવી ભાવનાથી ધૈર્ય ધારણ કરીને પ્રભુનું આન્તર ભજન કરે. આ સાથે ઉપલબ્ધ હોય તો ભગવત્સેવાપરાયણ ભગવદીય વૈષ્ણવની પરિચર્યાદ્વારા પરોક્ષ ભગવદ્ભજન-પ્રમુક કરે.

ચિત્રમાત્રેઽપિ સેવા સ્યાત્ પ્રતિબન્ધે ગુરોર્ગિરા ॥

છલેનાપિ ભજન્ કૃષ્ણં મુચ્યતે ગોપિકાદિવત્ ॥૮૨॥

प्रतिबन्धे = प्रतिबन्ध होयवेपें

गुरोः = गुरुकी

गिरा = आज्ञासों

चित्रमात्रे अपि = चित्रमात्रमें हु

सेवा = सेवा

स्यात् = होइ सकत हे

छलेन अपि = छलसों हु

कृष्णं = कृष्णकों, भजन् = भजवेतें

गोपिकादिवत् = गोपीजननके जैसे

मुच्यते = मुक्त होत हे

भावार्थ : प्रतिबन्ध होयवेपें (अथवा शिला-धातुसों निर्मित भावस्वरूपकी सेवा करि सकवेकी अनुकूलता न होय तो) गुरुकी आज्ञा लेयके श्रीकृष्णके चित्रस्वरूपकी हु सेवा होइ सकत हे. कृष्णावतारमें कर्मकाण्डी ब्राह्मणकी पत्निएं अपने पतीनकी आज्ञा विना, विनके विरोध करिवेपें हु प्रभूनों यज्ञकी सामग्री अरोगावे गयीं विनको हु उद्धार जैसे प्रभूनों कियों हतो तेमें वर्तमानमें हु ज्येष्ठ परिजनकी आज्ञा विना हु भगवत्सेवा करिवेतें उद्धार होत ही हे ॥८४॥

प्रतिबन्ध होयवेपें (अथवा शिला-धातुथी निर्मित भगवत्स्वरूपकी सेवा करी सड़वानी अनुकूलता न होय तो) गुरुनी आज्ञा वधीने श्रीकृष्णना चित्रस्वरूपकी पाश सेवा करी शक्य छे. कृष्णावतारमें कर्मकाण्डी ब्राह्मणनी आज्ञा विना तेभर तेओना विरोध करवा छावा प्रभुभाटे यज्ञनी सामग्री आरोगाववा गयेव ब्राह्मणपत्निओनी उद्धार नैभ प्रभुमे क्यों छतो तेम वर्तमानमां पाश नैभेष्ठ परिजननी आज्ञा विना पाश भगवत्सेवा करवाथी प्रभु उद्धार करे न छे.

पुरुषापेक्षया स्त्रीणां हृदयं मृदु दृश्यते ॥
अतस्तदनुरागोऽत्र सद्य एवाभिषज्यते ॥८३॥

पुरुषापेक्षया = पुरुषनकी अपेक्षा

स्त्रीणां = स्त्रीजननके

हृदयं = हृदय

मृदु = नरम

दृश्यते = देख्यो जात हे.

अतः = तातें

तदनुरागो = विनको अनुराग

अत्र = यहाँ, सद्य = शीघ्र

एव = ही

अभिषज्यते = सिद्ध होय जात हे

भावार्थ : पुरुषनकी तुलनामें स्त्रीजननके हृदय कोमल होत हैं. तातें प्रभुमें विनको अनुराग पुरुषनके करते शीघ्र होय जात हे ॥८५॥

पुरुषोऽनी सरभामणीभिः श्रीरचोन्नु हृदय कोमल होय छे. तेथी प्रभुमां तेओनी अनुराग पुरुषो करतां अउपथी थई नतो होय छे.

कामदोषो हि नारीणां कनकानां यथा रजः ॥

तज्जये विजितः कृष्णः स्त्रीणां प्रियो यतः ॥८४॥

कनकानां = सुवर्णमें

यथा = जैसे

रजः = रज

(दोषः = दोष, तथा) = तेसें

नारीणां = स्त्रीजननमें हु

हि = निश्चय

कामदोषः = कामदोष

(भवति) = होत हैं.

तज्जये = ताकों जीतवेतें

कृष्णः = श्रीकृष्ण

विजितः (भवति) = जीते जात हैं

यतः = क्योंकि

कृष्णः = श्रीकृष्ण

स्त्रीणां = स्त्रीनकों

प्रियः = प्रिय

(अस्ति) = हैं

भावार्थ : सुवर्णको दोष जैसे रज होत हे तेसें स्त्रीनमें दोष काम होत हे. पुष्टिमक्ति सो क्योंकि निर्गुण होत हे तातें कामभावपे विजय पावें तो स्त्रीजन निर्गुणभावसों शीघ्र ही प्रभूनों स्वाधीन करि सकत हैं. श्रीकृष्णतों नहितां हु स्त्रीनकों प्रिय होतही हैं ॥८५॥

સાનોનો દોષ જેમ રહ્યો છે તેમ સ્ત્રીઓમાં દોષ 'કામ' હોય છે. પુષ્ટિભક્તિ તો કેમકે નિર્ગુણ હોય છે તેથી કામભાવ ઉપર જો વિલય મેળવે તો સ્ત્રીજનો અડપથી પ્રભુને સ્વાધીન કરી શકે છે. શ્રીકૃષ્ણ તો આમ પણ સ્ત્રીજનોને પ્રિય હોય જ છે.

ઉદકી ચ પ્રસૂતા સ્ત્રી અશુચિશ્ચ તથા પુમાન્ ॥
દર્શન-સ્પર્શનાદીનિ સેવ્યમૂર્તેર્ વિવર્જયેત્ ॥૮૫॥

ઉદકી = માસિકધર્મવારી પુમાન્ = પુરુષ, ચ = હુ.
ચ = અરુ, પ્રસૂતા = પ્રસૂતા સેવ્યમૂર્તેઃ = સેવ્ય મૂર્તિકે.
સ્ત્રી = સ્ત્રી, તથા = અરુ દર્શન-સ્પર્શનાદીનિ = દર્શન સ્પર્શ આદિકો
અશુચિઃ = સૂતકી / અપવિત્ર વિવર્જયેત્ = ત્યાગ કરે.

ભાવાર્થ : અટકાવવારી કિંવા જાચ્વા હોય સો એસી સ્ત્રી તથા સૂતકી અરુ અપવિત્ર અવસ્થાવારે સ્ત્રી-પુરુષ સેવ્ય પ્રભુસ્વરૂપકે દર્શન-સ્પર્શ આદિ ન કરે ॥૮૫॥

રહસ્ત્યવા તથા પ્રસૂતા સ્ત્રી તથા સૂતકી તેમજ અપવિત્ર અવસ્થાવાળા સ્ત્રી-પુરુષોએ સેવ્ય પ્રભુસ્વરૂપના દર્શન-સ્પર્શ આદિ ન કરવા.

(સેવ્ય ભગવત્સ્વરૂપકે પ્રકાર, સેવાકો પ્રકાર, સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠાકો પ્રકાર, સ્વરૂપકી શુદ્ધિકો પ્રકાર, સ્વરૂપ કહાંતે પ્રાપ્ત કરનો તાકો પ્રકાર, इत्यादि विषयक उपदेश)

ચિત્રમૂર્તિરિજ્ઞાનાં પરાધીનાત્મનામપિ ॥
શુચિશ્લક્ષ્યામપીચ્ચાં ચ ગુરુદત્તાં ભજેદ વૈ ॥૮૬॥
તીર્થતોયૈર્નિર્જૈમ્નૈઃ સંસ્કૃતાં સુમનોહરામ્ ॥
લઘ્વીમેવ ભજેદ મૂર્તિં યથાલબ્ધોપચારકૈઃ ॥૮૭॥

શુચિશ્લક્ષ્યામ્ = પવિત્ર અરુ સુકુમાર મૂર્તિ = ભગવન્મૂર્તિકો
ચ = અરુ યથાલબ્ધોપચારકૈઃ = સહજતાસો
અપીચ્ચાં = અતિ સુન્દર ઉપલબ્ધ વસ્તુસો
ગુરુદત્તાં = ગુરુસો પ્રાપ્ત ભજેદ = સેવા કરે.
(મૂર્તિ) = ભગવત્સ્વરૂપકો અવિજ્ઞાનાં = અલ્પજ્ઞાનીનકો
ભજેદ = ભજે, વૈઃ = શ્રેષ્ઠ પરાધીનાત્મનામ્ = (તથા)
તીર્થતોયૈઃ = તીર્થકે જલસો પરાધીન લોગનકો
નિર્જૈઃ મન્ત્રૈઃ = અપને મન્ત્રસો અપિ = હુ
સંસ્કૃતાં = સંસ્કાર કરી ભઈ ચિત્રમૂર્તિઃ = ચિત્રસ્વરૂપ.
સુમનોહરામ્ = સુન્દર-મનોહર (સેવ્યા = સેવાયોગ્ય
લઘ્વીમેવ = છોટી સી ભવતિ = હોત હે)

ભાવાર્થ : ગુરુસો પ્રાપ્ત ભઈ પવિત્ર, સુકુમાર અરુ અતિ સુન્દર એસે ભગવત્સ્વરૂપકી સેવા કરની. શ્રીયમુનાજી જેસે શ્રેષ્ઠ તીર્થકે જલસો, સમ્પ્રદાયપરમ્પરાસો પ્રાપ્ત નિજમન્ત્રસો સંસ્કાર કરે. ભયે સુન્દર મનોહર બહુત વડે નહીં એસે ભગવત્સ્વરૂપકી સહજતાસો ઉપલબ્ધ વસ્તુસો સેવા કરે. જિનકો સેવાવિધિ આદિકો પૂર્ણ જ્ઞાન ન હોય એર / અથવા પરાધીન હોયવેતે અન્ય ભગવત્સ્વરૂપકી સેવા કારિકેકી અનુકૂલતા જિનકો ન હોય તિનકો ચિત્રસ્વરૂપકી સેવા કરનીહી ઉચિત હે ॥૮૬॥

ગુરુ પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ પવિત્ર, સુકુમાર અને અતિ સુન્દર ભગવત્સ્વરૂપની સેવા કરવી. શ્રીયમુનાજી જેવા શ્રેષ્ઠ તીર્થજલથી, સમ્પ્રદાયપરમ્પરાથી પ્રાપ્ત થયેલ નિજમન્ત્રથી જેનો સંસ્કાર કરેલો હોય તેવા સુન્દર મનોહર બહુ મોટા નહીં એવા ભગવત્સ્વરૂપની સેવા સહજતાથી ઉપલબ્ધ વસ્તુઓથી કરવી. જેઓને સેવાવિધિ વગેરેનું પૂર્ણ જ્ઞાન ન હોય અને/અથવા પરાધીન હોવાને કારણે અન્ય

लगवत्स्वर्पनी सेवा करवानी लेने अनङ्गता न होय तेओअे शिन्वस्वर्पनी सेवा करवील योय छे.

नात्र प्राणप्रतिष्ठादि व्यापकत्वादजीवतः ॥
स्थान-शुद्धयर्थमेवैतत् शब्दार्थमपि सद्गुरोः ॥८८॥

व्यापकत्वात् = व्यापक होयवेतें (आवश्यकः) = आवश्यक
अजीवतः = जीवात्माकी न्याई न = नाही हे
केवल प्राणाध्यासयुक्त होयवेपे ही एतत् = ये
देहमें कहुं प्रविष्ट होयवेकी क्षुद्र (संस्कारः) = संस्कार
सामर्थ्य न होयवेतें स्थानशुद्धयर्थमेव = भौतिकस्थान
अत्र = यहां (शिलाधातु आदि)की शुद्धिकेतिये
(मूर्तौः) = मूर्तिमें सद्गुरोः = सद्गुरुकी
प्राणप्रतिष्ठादि = प्राणप्रतिष्ठा शब्दार्थमपि = आज्ञाके
आदि संस्कारविधि अर्थहु निरूपित भये हैं

भावार्थ : परब्रह्म श्रीकृष्ण तो सर्वव्यापक होयवेतें अरु मनुष्य-देवता आदीमके जेसैं प्राकृत नाही होयवेतें श्रीकृष्णके सेव्यस्वरूपमें प्राणप्रतिष्ठा आदि शास्त्रीय विधि करीवेकी पुष्टिभक्तिसम्प्रदायमें आवश्यकता नाही. पूर्वस्तोत्रमें कहे संस्कार तो (जा शिला-धातु-काष्ठ आदिसों मूर्ति बनी हे वा) स्थानकी शुद्धिके अर्थ अरु गुरुकी आज्ञा प्राप्त करवेके अर्थ होत हे.

परब्रह्म श्रीकृष्ण तो सर्वव्यापक-होवाथी तेमळ मनुष्य-देवतानी लेम प्राकृत न होवाथी श्रीकृष्णना सेव्यस्वरूपमां प्राणप्रतिष्ठा वगेरे शास्त्रीय विधि करवानी पुष्टिभक्तिसम्प्रदायमां आवश्यकता नथी मनाई. पूर्वस्तोत्रमां कहेवायेवा संस्कारो तो (ले शिला-धातु-काष्ठ वगेरेथी

भूर्तिनु निर्माण थुं होय ते) स्थाननी शुद्धिमाटे तेमळ गुरुनी आज्ञा प्राप्त करवामाटे होय छे.

अशुचिस्पर्शने तस्याः तथा पञ्चामृतैरपि ॥
होमैर्दानेन संशोध्या वैदिकेन निजात्मवत् ॥८९॥

तथा = अरु होमैः = होमसों
तस्याः = वाक्यों दानेन = दानसों
अशुचिस्पर्शने = अपवित्रको तथा = अरु
स्पर्श होयवेपे वैदिकेन = वैदिक
निजात्मवत् = अपने जेसैं (कर्मणा) = कर्मसों, अपि = हु
पञ्चामृतैः = पञ्चामृतसों संशोध्या = शुद्ध करनी

भावार्थ : कबहुक सेव्य भावस्वरूपको अपवित्रको स्पर्श होय जाय अथवा कोई अवैषणव वाके दर्शन करि जाय तो जेसैं स्नानादिसों अपन अपनी शुद्धि करत हैं तेसैं सेव्यस्वरूपकी शुद्धि हु पञ्चामृतस्नान, होम, दान तथा वैदिक कर्म आदिसों करनी ॥८९॥

ले झारेक सेव्य लगवत्स्वर्पने अपवित्रनी स्पर्श थई अथ अथवा झोई अवैषणव तेना दर्शन करी अथ तो लेम स्नानादिसों आपणो पोतानी शुद्धि करता होईअे छीअे तेम आपणो सेव्यस्वर्पनी पणु शुद्धि पञ्चामृतस्नान, होम, दान तथा वैदिक कर्म आदिसों करवी.

गुरुदत्तां स्वयलब्धां भक्तैरपि सुपूजिताम् ॥
व्यङ्गाङ्गीमपि सेवेत यदि भावो न बाध्यते ॥९०॥

गुरुदत्तां = गुरुके द्वारा पधराइ भई स्वयलब्धा = स्वयंकू प्राप्त भई

भक्तैरपि = भक्तनस्सों

सुपूजितां = सेवित

व्यङ्गाङ्गीम् = खण्डित

अपि = हु

(मूर्ति) = मूर्तिकी

सेवेत = सेवा करे

यदि = यदि

भावः = भाव

न बाधते = बाधित न होतो होय

(तर्हि) = तो

भावार्थ : गुरुद्वारा पद्मार्थ, स्वयंकू कहते प्राप्त भई होय, अथवा पूर्वमें अन्य कोउ भगवदीये जाकी सेवा करी होय एसी भगवन्मूर्तिकी सेवा होई सकत हे. एसें ही यदि भाव बाधित होतो न होय तो खण्डित होय गई होय एसीहु भगवन्मूर्तिकी सेवा होई सकत हे ॥९०॥

गुरुओ पद्मरावी आयेवी, पोतानेज अङ्गथी. प्राप्त थयेवी अथवा पूर्व अन्य कोई भगवदीये जेनी सेवा करी छीय तेवी भगवन्मूर्तिनी सेवा करी शङ्काय. ते ज प्रमाणे जे पोताने. भाव बाधित थतो न छीय तो भण्डित थई गई छीय तेवी पाण. भगवन्मूर्तिनी सेवा पुष्टिभङ्गितसम्प्रदायमां करी शङ्काय छे.

(नित्यसेवाके स्वरूपके उपदेशको उपक्रम)

(१. उपक्रम)

प्रातरारभ्य मध्याह्नावधिः चैवापराह्णके ॥

तत्तल्लीलानुभावेन भजेत् स्व-गुरु-सम्मताम् ॥९१॥

प्रातः = सवेरसों

आरभ्य = आरम्भ करके

मध्याह्नावधिः = मध्याह्न पर्यन्त स्वगुरुसम्मताम् = अपने गुरुकों सम्मत

चैव = अरु

अपराह्णके = सायंकालमें

तत्तल्लीलानुभावेन = तत्-तत्

लीलाकी भावनासों

(मूर्ति) = मूर्तिकों

भजेत् = भजे

१२८

भावार्थ : प्रातःकालसों आरम्भ करके मध्याह्न पर्यन्त तेसेई सायंकालमें तत्तल्लीलानुरूप प्रभूकी लीलाकी भावना करते भये अपने गुरुकी सम्मति होय एसे भगवत्स्वरूपकी सेवा करे ॥९१॥

प्रातःकालथी आरम्भ करीने मध्याह्न पर्यन्त अने ते ज प्रमाणे सायंकालमां पाण तत्तल्लीलाना अनुग्रह प्रभुनी लीलाओनी भावना करता-करता पोताना गुरुनी सम्मति छीय अथा भगवत्स्वरूपनी सेवा करवी.

वस्त्रैश्च भूषणैर् गन्धैः नैवेद्यैर् व्यञ्जनैः शुभैः ॥
देश-काल-विभूतीनाम् अनुसारेण सेवनम् ॥९२॥

देश-काल-विभूतीनाम् = देश, काल गन्धैः = सुगन्धित पदार्थनस्सों
अरु द्रव्य के बारेमें अपनी सामर्थ्यके च = अरु
अनुसारेण = अनुसार नैवेद्यैः = निवेदनाह
शुभैः = शुभ, वस्त्रैः = वस्त्रनस्सों व्यञ्जनैः = व्यञ्जननस्सों
भूषणैः = आभूषणनस्सों सेवनम् = सेवा करे

भावार्थ : देश, काल अरु द्रव्य सम्बन्धी अपनी सामर्थ्यके अनुसार प्राप्त उत्तम वस्त्र, आभूषण, अत्तर-चन्दन-केशर-गुलाबजल आदि सुगन्धित पदार्थ तथा विविध प्रकारके आरोग्यवेकी सामग्रीन सों श्रीकृष्णकी सेवा करे ॥९३॥

देश, काल तेमज द्रव्य सम्बन्धी पोतानी शक्ति अनुसार प्राप्त थयेव उत्तम वस्त्र, आभूषण, अत्तर-चन्दन-केशर-गुलाबजल आदि सुगन्धित पदार्थों तेमज विविध प्रकारनी आरोग्यावधानी सामग्रीओ थी श्रीकृष्णनी सेवा करे.

प्रेम्णा परिचरेत् साधुः यावज्जीवं समाहितः ॥
तेनास्य भावना-सिद्धिः यया स्यात् कृत-कृत्यता ॥९३॥

साधुः = सत्पुरुष
यावज्जीवं = जीवन पर्यन्त
समाहितः = एक चित्त होयके
प्रेम्णा = प्रेमसौ
परिचरेत् = सेवा करे
तेन = ताँतें

अस्य = यकी
भावना-सिद्धिः = भक्तिभावकी सिद्धि
(भवति) = होत है
यया = जाँतें
कृतकृत्यता = कृतकृत्यता
स्यात् = होत है.

भावार्थ : सत्पुरुषकों जीवनपर्यन्त एकलिष्ट होयके प्रेमसौ श्रीकृष्णकी सेवा करनी. एसे सेवा करतें भक्तिभाव दृढ़ होत है. भक्तिके दृढ़ भयेतें भक्त कृतकृत्य होय जात है ॥९३॥

सत्पुरुषे छवनपर्यन्त अक्षिन्ध्र अनीने प्रभेदी श्रीकृष्णनी सेवा करवी. आभ करवाथी भक्तिभाव दृढ़ थाय छे. भक्ति दृढ़ थावाथी भक्त कृतकृत्य अने छे.

(२. प्रातःकालमें जागरणके पश्चात् भगवत्स्मरण^१ स्नान^२ शौच^३ आचमन^४ आदिके नियम)

प्रातः पाश्चात्ययामेऽसौ समुत्थाय शुचिर्धिया ॥
स्मरेद् भगवतो लीलां गायेत् तस्य गुणान् गिरा ॥९४॥

प्रातः = सबैरे
पाश्चात्ययामे = पाछिले प्रहरमें
असौ = वो
समुत्थाय = जागिके

शुचिः = शुद्ध होयके
धिया = बुद्धिपूर्वक
भगवतः = भगवानकी
लीलां = लीलाको

स्मरेत् = स्मरण करे.
गिरा = वाणीसौ
तस्य = तिनकें

भावार्थ : सूर्योदयके पूर्व प्रहरमें जागिके शुद्ध होइ बुद्धिपूर्वक भगवानकी लीलाको स्मरण करे अरु वाणीसौ भगवानके गुणनको गान करे ॥९४॥

सूर्योदयथी अक्ष प्रहर पड़ेवां जगीने शुद्ध थईने बुद्धिपूर्वक भगवाननी लीलां स्मरण करे अने वाणीथी भगवानना गुणोंनु गान करे.

प्रातः कृत्यं ततः कार्यं बहिर्गत्वा यथोदितम् ॥
मुखशुद्धिस्ततो नित्यं सौगन्धाभ्यञ्जनं भवेत् ॥९५॥

ततः = ता पाछें
बहिः गत्वा = घरसौ बाहिर जायके
यथोदितम् = शास्त्राज्ञानुसार
प्रातःकृत्यं = प्रातःकृत्य
कार्यम् = करनो

ततः = ता पाछें
मुखशुद्धिः = मुखकी शुद्धि
नित्यं = प्रतिदिन
सौगन्धाभ्यञ्जनं = सुगन्धी तेलसौ
मालिश, भवेत् = होय.

भावार्थ : ता पाछें घरसौ बाहिर जायकें मलोत्सर्गादि देहकृत्य करने. मुखशुद्धि करनी. ता पाछें सुगन्धयुक्त तेलसौ शरीरमें मालिश करनी ॥९५॥

ते पछी धरथी अछार नईने मलोत्सर्गादि देहकृत्य करवु. मुखशुद्धि करवी. ते पछी सुगन्धी तेलथी शरीरनी मालिश करवी.

मलस्नानं गृहे कार्यं तप्तोदकपरोदकैः ॥

तस्योपरि श्रीयमुनाजलैः स्नानं स्तवैश्च वा । १६॥
तीर्थस्थाने मलस्नानं कृत्वा तीरेऽभिमज्जनम् ॥

गृहे = घरमें
मलस्नानं = मलस्नान
तत्तोदकपरोदकैः = समीपे जलस्रोतों
अथवा परोदकस्रोतों
कार्यम् = करने
तस्य = तर्के, उपरि = ऊपर
श्रीयमुनाजलैः = श्रीयमुनाजलस्रोतों
वा = अथवा
स्तवैः च = स्तवनस्रोतों हु

स्नानं = स्नान
(कार्यं) = करने
मलस्नानं = मलस्नान
कृत्वा = करे पाछे
(एव) = ही
तीर्थस्थाने = तीर्थस्थानमें
तीर = तटपे
अभिमज्जनम् = स्नान
(कर्तव्यम्) = करने

भावार्थ : घरमें मलस्नान समीपे जलस्रोतों अथवा परोदकस्रोतों करने। मलस्नान करे पाछे यदि उपलब्ध होय तो श्रीयमुनाजलस्रोतों अथवा उपलब्ध न होय तो सामान्य जलस्रोतों ही स्नानमन्त्रके उच्चारपूर्वक स्नान करने। अरु तीर्थमें स्नान तो मलस्नान करे पाछे ही करने। सो कहते जो “नित्यं नैमित्तिकं चैव क्रियाङ्गं मलकर्षणं, तीर्थाभावे तु कर्तव्यम् उष्णोदकपरोदकैः” (आचारमयूख, मलापकर्षस्नानम् यमस्मृति-कारिका), “स्नानं नदीदेवखातहृदेषु च सरस्सु च, पञ्चपिण्डानुद्धृत्य न स्नायात् परवारिणि” (तत्रैव, अथ स्नानं, योगयाज्ञवल्क्यकारिका) “परसत्ताके अनुत्पृष्टजले मृत्पिण्डपञ्चकोद्धरणाभावे न स्नायाद् इति अन्तिमार्थार्थः” (टीकायाम्)।

धर्मों मलस्नान हुंशेण पाणीथी अथवा परोदकस्रोतों करवुं मलस्नान कर्या बाद जे उपलब्ध होय तो श्रीयमुनाजलस्रोतों अने जे न होय तो सामान्य जलस्रोतों स्नानमन्त्रना उच्चार पूर्वक स्नान करवुं।

अने तीर्थमें स्नान तो मलस्नान कर्या पाछे करवुं।

(३. स्नान करे पाछे वस्त्रधारण करिवेकी, घरको लोटवेली, तिलक-छापा धारण करिवेकी, भगवच्चरणामृत लेयवेली, तुलसीमाला धारण करिवेकी, प्रातःसन्ध्या-जपकी रीति)

ततस्तु धारणं शुद्धकौशेयाम्बरयुग्मयोः । १७॥
पादुकाभिर्गृहे यानं स्पर्शनं नैव कस्यचित् ॥

ततः = ता पाछे
गृहे = घर प्रति
तु = तो
यानं = गमन
शुद्धकौशेयाम्बरयुग्मयोः =
(कर्तव्यम्) = करने
शुद्ध रेशमी दो वस्त्र
कस्यचित् = काहुको
धारणं = धारण
स्पर्शनं = स्पर्श
(कृत्वा) = करिके
नैव = सर्वथा न
पादुकाभिः = पादुका पहरिके
(कर्तव्यम्) = करने

भावार्थ : ता पाछे शुद्ध रेशमी वस्त्र धारण करिके, पांवन्में पादुका पहरिके घर आनो। बीचमें काहुको स्पर्श करने नाहीं ॥

ते पाछी शुद्ध रेशमी वस्त्र धारण करीने, पांजमें पादुका पहरीने धरे आववुं। धरे आवतां वस्त्र ओईनो पाण स्पर्श न करवो।

कुङ्कुमस्योर्ध्वपुण्ड्राणि द्वादशाङ्गेषु नामभिः । १८॥
शंख-चक्रादि-मुद्राश्च गोपी-चन्दन-मृत्स्रया ॥

द्वादशाङ्गेषु = बारह अङ्गणें
कुङ्कुमस्य = कुङ्कुके
नामभिः = नामनस्रोतों
ऊर्ध्वपुण्ड्राणि = ऊर्ध्वपुण्ड्र तिलक

गोपीचनन्दन-मृत्यया = च = हु अङ्कित करनी
गोपीचन्दनकी माटीसों विशुद्धये = इन्द्रियन्की
शंखचक्रादिमुद्राः = शंख-चक्रादि मुद्रा आध्यात्मिक शुद्धिके अर्थ.

भावार्थ : बाह्यों अङ्गर्पे भगवन्नामन्को उच्चारण करते भये कुङ्कुमसों ऊर्ध्वपुण्ड्र तिलक करने. गोपीचन्दनकी माटीसों शंख-चक्रादि साम्प्रदायिक मुद्रा हु अङ्कित करनी. ऐसे करतें इन्द्रियन्की भगवत्सेवाके लायक आध्यात्मिक शुद्धि होत हे ॥

भारे अक्षो उपर लगवन्नामन्ना उच्चारण पूर्वक प्रसादी कुङ्कुम विध्वंसपुण्ड्र तिलक करवा. गोपीचन्दनकी माटीथी शंख-चक्रादि मुद्रासों पाण अङ्कित करवी. आम करवाथी इन्द्रियेनी लगवत्सेवाशोच्य आध्यात्मिक शुद्धि थाय छे.

चरणामृतपानं च लेपश्चापि विशुद्धये ॥१९॥
ततस्तु तुलसीमालां धृत्वा सन्ध्यां समाचरेत् ॥

चरणामृतपानं = चरणामृतको पान च = अरु, लेपः चापि = लेपहु
(कर्तव्यौ) = करने धृत्वा = धारण करिके
ततः = तत पाछे, तु = तो सन्ध्यां = सन्ध्याकर्म
तुलसीमालां = तुलसीकी माला समाचरेत् = करने.

भावार्थ : ता पाछे प्रभून्के चरणामृत-जलको पान अरु अङ्गर्पे लेपन करने. ता पाछे तुलसीकी माला-कंठी धारण करिके सन्ध्या-जपादि करने.

ते पछी प्रभुना चरणामृत-लगवन्नु पान अने शरीर उपर

लेप-छंटकाव करवो. ते पछी तुलसीनी माला-कंठी धारण करीने सन्ध्या-जपा करे करवा (तुलसीमाला धारण करवा आहत शास्त्रमां अन्ने परम्परा जेवा भणे छे १. नित्य अने २. सेवाङ्ग.)

(४. भगवत्सेवारम्भविधि)
परिचर्या हरेः कार्या परिवारजनैः सह ॥१००॥
गत्वा हरिपदं पद्भ्यां स्तुत्वा द्वारं प्रणम्य च ॥
प्रविश्य मार्जनैर्लेपैः पात्राणां शोधनं चरेत् ॥१०१॥

परिवारजनैः = परिवारजनन्के स्तुत्वा = स्तवन करिके
सह = सह, हरेः = हरिकी प्रणम्य = दण्डवत् प्रणाम करिके
परिचर्या = सेवा च = अरु
कार्या = करनी प्रविश्य = भीतर प्रवेश करिके
हरिपदं = प्रभुके बिराजवेके स्थानमें मार्जनैः = मार्जिके
पद्भ्यां = पांवन्सों चलेके लेपैः = लेपीके
गत्वा = जायके पात्राणां = पात्रन्की
द्वारं = भगवन्मन्दिरके द्वारको शोधनं = शुद्धि, चरेत् = करे

भावार्थ : परिवारके लोगन्के सङ्ग मिलिके प्रभून्की सेवा-परिचर्या करे. पांवन्सों चलेके प्रभून्के बिराजवेके स्थानकों जाय. भगवन्मन्दिरके द्वारन्के आगे स्तुति-प्रणाम करिके मन्दिरके भीतर प्रवेश करे. सुवर्ण-रजतादिके पात्रन्कों मार्जिके अरु माटीके पात्रन्कों लेपीके शुद्ध करे ॥१०१॥

परिवारजनोनी साथे हणी-मणीने प्रभुनी सेवा-परिचर्या करवी. पगे थावीने प्रभुना बिराजवाना स्थानमां लगवन्नु. भगवन्मन्दिरना द्वारे स्तुति-प्रणाम करीने मन्दिरनी अंदर प्रवेशवन्नु सोना-थाटीना पात्रोने

माँछने अन्ने माटीना पात्रोने धीपीने शुद्ध करवा.

(५. भगवत्प्रबोधन)

सम्भृत्य सर्वसम्भारं प्रातराशादिपूर्वकम् ॥
प्रबोध्य श्रीहरिं प्रेम्णा मुखशुद्धं शुकादिभिः ॥१०२॥
अलंकृत्य ततः सिंहासने समुपवेशयेत् ॥

प्रातराशादिपूर्वकम् = मङ्गलभोग आदि मुखशुद्धं शुकादिभिः = आचमन-
सजायके, सर्वसम्भारं = सर्व वस्तु-सामग्री मुखवस्त्र करायके, अलंकृत्य =
सम्भृत्य = साजिके अलङ्कार आच्छी भातिसौ
श्रीहरिं = प्रभूतको धरायके, ततः = ता पाछे
प्रेम्णा = प्रेमसौ सिंहासने = सिंहासनपे
समुपवेशयेत् = पधरावने.

भावार्थ : मङ्गलभोग, जलपानकी झारी आदि सर्व वस्तु पहिलेसौ
ही साजिके राखनी. ता पाछे प्रभूतको प्रेमसौ जगावने. आचमन-मुखवस्त्र
करायके अस्तव्यस्त भये आभूषणको आच्छी भातिसौ धरायके प्रभूतको
सिंहासनपे पधरावने ॥

मङ्गलभोग, जलपानकी झारी वगैरे बधी वस्तुसौ पछेवेथी
साछने राखनी. ते पछी प्रभुने प्रेमथी जगावनी. आचमन-मुखवस्त्र
करावीने अस्तव्यस्त थयेवा आभूषणोने व्यवस्थित करीने प्रभुने सिंहासन
उपर पधराववा.

(मङ्गलभोग, आरती, स्नान की विधि)
हैयङ्गवीनपक्वान्नैः ताम्बूलैः सुजलैर्यजेत् ॥१०३॥
ततो नीराजनं कार्यं मङ्गलं गीतवाद्यकैः ॥

हैयङ्गवीनपक्वान्नैः = ताजो माखन, ततः = ता पाछे
पक्वान्नसौ, सुजलैः = सुन्दर जलसौ गीतवाद्यकैः = गायन-वादन सहित
ताम्बूलैः = बीरिसौ मङ्गलं = मङ्गल, नीराजनं = आरती
यजेत् = सेवा करे कार्यम् = करनी

भावार्थ : मङ्गलभोगमें ताजो माखन, डोर-मठरी आदि पक्वान्न,
सुमधुर ताजा जल समर्पे. ता पाछे भोग-सरायके बीरा समर्पे.
समयानुरूप वाद्य सहित मङ्गलाके कीर्तन करे पाछे मङ्गल आरती
करे ॥

मङ्गलभोगमां ताजुं माभाशु, डोर-मठनी वगैरे-पक्वान्न तथा
सुमधुर ताजुं जल समर्पयु. ते पछी भोग-सरावीने बीरा समर्पवा.
समयानुरूप वाद्य सहित मङ्गलाना कीर्तन करवा. मङ्गल-आरती करवी.

अभ्यङ्गोन्मदनैः स्नानं गृहस्नानविधानतः ॥१०४॥
स्तुत्वा कलिन्दजां स्नाते कुर्यात् सम्प्रोज्झनांशुकम् ॥

अभ्यङ्गोन्मदनैः = तेल-उबटन मलिके स्तुत्वा = स्तुति करिके
गृहस्नानविधानतः = घरमें स्नान स्नानं = स्नान
करवे सम्बन्धि शास्त्रीय विधानसौ सम्प्रोज्झनांशुकम् = अङ्गवस्त्र
कलिन्दजां = श्रीयमुनाजीकी (कारणीयम्) = करावनी.

भावार्थ : सुगन्धित तेल-आंवरा-चन्दन-केशर आदि समर्पिके, घरमें
स्नान करिके शास्त्रीय विधानसौ, श्रीयमुनाजीकी स्तुति करिके प्रभूतको
स्नान करावने. ता पाछे अति कोमल सूतिवस्त्रसौ श्रीअंग पोंछनी ॥

सुगन्धित तेल-आंवरा-चन्दन-केशर आदि समर्पनी, घरमा स्नान

કરવાના શાશ્વીય વિધાનથી, શ્રીયમુનાજીની સ્તુતિ કરીને પ્રભુને સ્નાન કરાવવું. તે પછી અતિ ક્રોમળ સૂતરાઈ વસ્ત્રથી શ્રીઅંજને પોંછવું.

(શૃંગાર ધરાને, બીઠા ધરાને, આસી દિલાવની, ઋતુ-કાલાનુસાર સજાવટ ધરાની, પાછે ગાવત-બજાવત ધૂપ-દીપ-આરતી કરતી બિરિયાં યદિ નિજજન ભક્ત હોય તો તિનકોં દર્શન કરાને હોય તો કરાને)

શૃંગારં રંજિતૈર્ વસ્ત્રૈઃ ચિત્રૈરાભરણૈરપિ ॥૧૦૫॥

માયૂસુકુટૈ રમ્યૈઃ વેણુવૈઃ સુમાલ્યકૈઃ ॥

વિતાનૈઃ પ્રસૈઃ શુદ્ધૈઃ પ્રતિસર્તિર્નૈવૈઃ ॥૧૦૬॥

જલ-ક્રીડોપસ્કરૈશ્ચ તામ્બુલામોદ-દર્પણૈઃ ॥

વ્યજનૈર્ જલભૂજૈઃ દેશકાલાનુસારિભિઃ ॥૧૦૭॥

અલંકૃત્યૈવ સપ્રેમ સ્વીયાન્ ભક્તાન્ પ્રદર્શયેત્ ॥

તૌર્યત્રિકેન તત્રપિ ધૂપ-દીપાદિનાતિકમ્ ॥૧૦૮॥

(તતઃ) = તા પાછે પ્રતિસૈઃ = પિછવાઈ

રંજિતૈઃ = રંગે ભયે ચ = અરુ, જલ-ક્રીડોપસ્કરૈઃ =

વસ્ત્રૈઃ = વસ્ત્રમૂસો જલક્રીડાકી વસ્ત્રમૂસો

ચિત્રૈરાભરણૈઃ = વિવિધ આભરણસો દેશકાલાનુસારિભિઃ = દેશ-કાલ

રમ્યૈઃ = સુન્દર અનુસારી, સપ્રેમ = પ્રેમ સહિત

માયૂસુકુટૈઃ = મોરપંખકે મુકુટસો અલંકૃત્યૈવ = શૃંગાર ધરાયકે

વેણુવૈઃ = બંસી-છડીસો સ્વીયાન્ = નિજ

સુમાલ્યકૈઃ = સુન્દર માલાસો ભક્તાન્ = ભક્તમૂકો

નૈવૈઃ નૈવૈઃ = નવીન-નવીન પ્રદર્શયેત્ = દર્શન કરાવે.

શૃંગારં = શૃંગાર તત્ર અપિ = તહોં હુ

(કૃત્વા) = કરીકે તૌર્યત્રિકેન = નૃત્ય-ગીત-વાદ્યસો

શુદ્ધૈઃ = ઉજ્જલ ધૂપદીપાદિના = ધૂપ-દીપ આદિસો

વિતાનૈઃ = ચંદોવા આતિકમ્ = આરતી

પ્રસૈઃ = બિછોના (કુર્યાતિ) = કરે.

ભાવાર્થ : તા પાછે ઋતુ-કાલકે અનુસાર રંગે ભયે વસ્ત્ર, વિવિધ આભરણ, સુન્દર મોરપંખકે મુકુટ, બંસી-છડી, સુન્દર માલા અરુ નવીન-નવીન આભૂષણ સોં પ્રભૂને શૃંગાર કરે. ઉજ્જલ ચંદોવા, બિછોના, પિછવાઈ અરુ જલક્રીડાકી વસ્તુ આદિકૂં સજાવે. તા પાછે નૃત્ય-ગીત-વાદ્ય સહિત ધૂપ-દીપ-આરતી કરતી બિરિયાં યદિ નિજજન ભક્ત હોય તો તિનકોં દર્શન કરાને હોય તો કરાને ॥૧૦૮॥

તે પછી ઋતુ-કાલના અનુસાર રંગીન વસ્ત્ર, વિવિધ આભરણ, સુન્દર મોરપંખનું મુકુટ, બંસી-છડી, સુન્દર માલા અને નવીન-નવીન આભૂષણ થી પ્રભુના શૃંગાર કરવા. ઉજ્જલ ચંદોવા, બિછોના, પિછવાઈ અને જલક્રીડાની વસ્તુ વગેરે સજાવવી. તે પછી નૃત્ય-ગીત-વાદ્ય સહિત ધૂપ-દીપ-આરતી કરતી વખતે જો નિજજન ભક્ત હોય તો તેઓને દર્શન કરાવવા હોય તો કરાવવા.

(૬. ભોગ સમર્પણ, અવશિષ્ટ સમ્પ્રાજપાદિ)
તતો નાનાવિદ્યૈઃ શુદ્ધૈશ્ચતુર્વિધ-સુભોજનૈઃ ॥
સમ્પ્રતં સ્વર્ણપાત્રન્તુ હરેષ્ચ નિવેદયેત્ ॥૧૦૯॥

તતો = તા પાછે સ્વર્ણપાત્રં = સોનેકે પાત્રકોં
નાનાવિદ્યૈઃ = વિવિધ પ્રકારકે તુ = તો
શુદ્ધૈઃ = શુદ્ધ હરેઃ = હરિકે
ચતુર્વિધ-સુભોજનૈઃ = ચાર પ્રકારકે અગ્રે = આગે
સ્વાદિષ્ટ ભોજનસોં નિવેદયેત્ = પધરાવે.
સમ્પ્રતં = પૂર્ણ

ભાવાર્થ : તા પાછે વિવિધ પ્રકારકે લેહ, ચોષ્ય, પેય અરુ જાદ્ય એસે ચાર્યો પ્રકારકે શુદ્ધ સ્વાદિષ્ટ ભોજનસોં પૂર્ણ સોનેકે પાત્રકોં

श्रीहरिके सम्मुख पधारवने ॥१०९॥

ते पछी विविध प्रकारना देव, योग्य, पेय तेमज भाद्य
अम थारे प्रकारना शुद्ध स्वादित्वा लोहनधी पूर्ण सोनाना पात्रोने
श्रीहरिनी सम्मुख पधारववः

तुलसी शंख-तोयेन गायत्र्यास्मिन् निधाय च॥

“एतत् समर्पितं देव भक्त्या मे प्रतिगृह्यताम्” ॥११०॥

राजभोगं समर्प्यैवं, बहिरंगोपासम् आचरेत् ॥

ततोऽवशिष्टं जाप्यादि माध्याह्निकम् इहाचरेत् ॥१११॥

अस्मिन् = यामें

(पात्रे) = पात्रमें

शंख-तोयेन = शंखके जलसों

गायत्र्या = गायत्रीमन्त्रसों

तुलसी = तुलसीकों

निधाय = पधारवके

च = अरु, हे देव = हे देव

मे = मेरेद्वारा

भक्त्या = भक्तिसों

समर्पितं = समर्पित

एतत् = ये

प्रतिगृह्यताम् = गृहण करो

(इति = ऐसे

निवेदन = निवेदन

कुर्यात्) = करे, एवं = अरु

राजभोगं = राजभोग

समर्प्य = समर्पिके

बहिः = बहारे

गोपासम् = गोपास

आचरेत् = देवे

ततः = ता पाछे

अवशिष्टं = अपूर्ण रहे

जाप्यादि = जप आदि

माध्याह्निकम् = मध्याह्नसन्ध्या

इह = यहां

आचरेत् = करे

भावार्थ : ता पाछे गायत्री मन्त्रके उच्चारणपूर्वक शंखके जलसों
भोगके पात्रमें तुलसी पधारवके विज्ञप्ति करे : “हे देव! मेरेद्वारा

भक्तिभावसों समर्पित ये भोग-समग्रीको स्वीकार करो” या प्रकारसों
राजभोग समर्पिके (श्रीनन्दरायजी-श्रीयशोदाजी श्रीकृष्णकों भोजन करावेतें
पहिते भूतयज्ञके शास्त्रीयविधानानुसार गोपास देत हैं वा भावसों)
बहार गोपास देतें। ता पाछे शेष रहे जप आदि करने ॥११०-१११॥

ते पछी गायत्री मन्त्रना उच्चार पूर्वक शंखना लवधी लोहन
पात्रोमां तुलसी पधारवीने विज्ञप्ति करवी : “हे देव! मारद्वारा
भक्तिभावधी पधारित आ लोहन-सामग्रीनो स्वीकार करो” आ प्रमाणे
राजभोग समर्पिने (श्रीनन्दरायजी-श्रीयशोदाजी श्रीकृष्णने लोहन
करववाधी पलेवां भूतयज्ञना शास्त्रीय विधान अनुसार गोपास आपे
छे ते भावधी) बहार गोपास आपवो ते पछी निशमानुसार
करवाना बाकी रही गयेवां लप वगेरे करवा

(७. राजभोग आस्ती अरु सेवानवसके कार्य)

ततस्त्वाचमनं दत्त्वा ताम्बूलं माल्यजां स्रजम् ॥

अपसार्य विशोऽध्यात्र नैवेद्यं जलमानयेत् ॥११२॥

ततः = ता पाछे, तु = तो

आचमनं = आचमन

(कारयित्वा) = करायके

ताम्बूलं = बीरी

माल्यजां = बेनीसों सिद्ध करी भई

स्रजं = माला

दत्त्वा = देयके

नैवेद्यम् = भोग

अपसार्य = सरायके

अत्र = यहां

विशोऽध्य = गीलो छुन्ना फिरायके

जलम् = जल, आनयेत् = लावे

भावार्थ : ता पाछे समय भये प्रभूनों आचमन करायके बीरा
पुष्पमाला-पुष्पगुच्छ समर्पिने भोग धरे होय सो सब सरायके वा
स्थानकू शुद्ध करनो प्रभूनों अरोगायवेकू जलकी झारी पधारवनी ॥११२॥

ते पछी समय थये प्रभुने आथमन करवीने बीडां, पुष्पभावा-पुष्पगुच्छ समर्पवा. भोग समर्था छोय ते सर्वे सरावीने ते स्थानने शुद्ध करवुं. प्रभुने आरोगवाना करवनी आरी पधराववी.

ततो राजविभूतीनाम् आदर्शैश्चामरैर्भजेत् ॥
गीताद्युत्सवतो ह्येनं नीराज्यं च प्रणम्य च ॥११३॥
हृदि कृत्वा पिथायास्य मन्दिरं बहिराब्रजेत् ॥
स्रग्-गन्धादि शिरो-धृत्वा प्रणम्यैव गृहं व्रजेत् ॥११४॥
माध्याह्निकं समाप्यैव श्रीमद्भागवतं पठेत् ॥

ततो = ता पाछे अस्य = इनके
राजविभूतीनां = राजविभूतिन्की मन्दिरं = मन्दिरको
न्याई, आदर्शैः = दर्पणसों पिथाय = बन्द करिके
चामरैः = मोरछल चमर पंखान् सों बहिः = बाहिर, आब्रजेत् = जाय
भजेत् = सेवा करे स्रग्-गन्धादि = माला-चन्दनादि
गीताद्युत्सवतः = गीत-वाद्य-नृत्य शिरो-धृत्वा = माथें चढ़ायके
उत्सव आदिसों, हिं = हु प्रणम्यैव = प्रणाम करिके
नीराज्य = आरती करिके गृहं = घरको, व्रजेत् = जाय
च = अर, प्रणम्य = प्रणाम करिके माध्याह्निकं = मध्याह्नकालीन कर्मको
च = अर, एनं = ऐसे इन प्रभूनों समाप्यैव = पूर्ण करिके
हृदि = हृदयमें श्रीमद्भागवतं = श्रीमद्भागवत
कृत्वा = धारण करिके पठेत् = बांचे.

भावार्थ : ता पाछे राजाधिराज प्रभूनों दर्पण दिखावे, चामर दुरावे, प्रभूनोंके आगे नृत्य-वाद्य सहित कीर्तन गान करे. मध्याह्न आरती करिके प्रभूनोंको प्रणाम करे. प्रभूनोंको हृदयमें धारण करिके भगवन्मन्दिरके द्वारनोंको मङ्गल करिके बाहिर जाय. भगवत्प्रसादरूप माला-बीरा-

चन्दनादिकों माथें चढ़ायके द्वाकों प्रणाम करिके (अपने ही घरपरिसरमें स्थित भगवन्मन्दिरसों भिन्न अपने) निवासस्थानको जाय. मध्याह्नकालीन कर्मको पूर्ण करिके श्रीमद्भागवत बांचे ॥११४॥

ते पछी राजाधिराज प्रभुने दर्पण देखावुं, चामर करवी, प्रभुनी आराधन नृत्य-वाद्य सहित कीर्तननुं गान करवुं. मध्याह्न आरती करीने प्रभुने प्रणाम करवा. भावनाथी प्रभुने हृदयमां पधरावीने भगवन्मन्दिरना द्वारोने मङ्गल करीने अहार पूर्वक माथे यढ़ावीने द्वारने प्रणाम मावा-बीडां-यन्दन वगेरने आहार पूर्वक माथे यढ़ावीने द्वारने प्रणाम करीने (पोताना अर घरपरिसरमां स्थित भगन्मन्दिरथी बुद्धा पोताना) निवासस्थानमां अर मध्याह्नकावीन कर्मने पूर्ण करीने श्रीमद्भागवत वांचवुं.

(८. भगवन्महाप्रसाद ग्रहण करिके पाछे करिके कृत्य)
ततो भक्तजनेभ्योऽस्य प्रसादं शक्तितो भजेत् ॥११५॥
समागतेभ्यो विप्रेभ्यो दीनेभ्यश्च यथावथम् ॥
दत्त्वा स्वीय-जनैर्भुक्तिः वैश्वदेवोऽपि तत्र वै ॥११६॥

ततः = ता पाछे यथावथम् = कछुक-कछुक
भक्तजनेभ्यः = भक्तजननको दत्त्वा = देयके
अस्य = याको वैश्वदेवः = वैश्वदेव
प्रसादं = महाप्रसाद अपि = हु
शक्तितः = शक्ति अनुसार तत्र = तामेंसों, वै = ही
भजेत् = देय (कृत्वा) = करिके
समागतेभ्यः = आये भये स्वीयजनैः = परिवारजनके
विप्रेभ्यः = ब्राह्मणनको (सह) = सङ्ग, भुक्तिः = भोजन
दीनेभ्यः = गरीबनको (कायी) = करे
च = हु

भावार्थ : ता पाछें घर आये भक्तजनकों प्रभूको महाप्रसाद शक्ति अनुसार देय. एसे ही आये भये ब्राह्मणनों अरु गरीबनों हु यथायोग्य महाप्रसाद-दान-दक्षिणा देवे. वैश्वदेव हु महाप्रसादसो ही करे. ता पाछें परिवारजनके सङ्ग भगवन्महाप्रसादको भोजन करे ॥११५-११६॥

ते पछी धरे आवेवा भक्तजनोने प्रभुनो भलाप्रसाद शक्ति अनुसार आपवो. ते ज प्रमाणे अभ्यागत ब्राह्मण तेभज गरीब जनोने पशु-यथोयोग्य भलाप्रसाद-दान-दक्षिणा आपवा. वैश्वदेव पशु भलाप्रसादधी करवो. ते पछी परिवारजनोनी साथे प्रभुनो भलाप्रसाद देवो.

ततो वार्ता स्वकीयानां बहु-पावैरनाकुलाम् ॥
यात्रार्थमेव सेवेत नाभिवेशोऽत्र सञ्चरेत् ॥११७॥
सम्पन्न-वृत्तिः भक्तानां शास्त्राणि परिभावेत् ॥
सर्वथा वृत्त्यभावेतु याममात्रं भजेद् हरिम् ॥११८॥
दरिद्रश्च कुटुम्बार्तः विद्वान् भागवतं पठेत् ॥
अविद्वानस्य सेवायां साहाय्यं श्रवणं च वा ॥११९॥

ततः = ता पाछें
बहुपावैः = बहुत पापसों
अनाकुलाम् =
चित्तको व्याकुल न करे एसी
स्वकीयानां = परिवारजनकी
वार्ता = बातचीत
(जीवन)यात्रार्थमेव =
जीवनव्यवहार चलायवेके अर्थ.

सेवेत् = करे
अत्र = तामें
अभिवेशः = अभिनिवेश / लगाव
न = नाही
सञ्चरेत् = करे
भक्तानां = भक्तनके बीच
सम्पन्न-वृत्तिः = धनसम्पन्न होय सो
शास्त्राणि = शास्त्रनको

परिभावेत् = अवगाहन करे
सर्वथा = पर्याप्त भलीभांति
वृत्त्यभावे = वृत्तिके अभावमें
तु = तो
याममात्रं = एक याम
हरिः = प्रभून्की
भजेत् = सेवा करे
दरिद्रश्च = अत्यन्त गरीब
च = अरु, कुटुम्बार्तः =
पारिवारिक प्रतिबन्धवारो

विद्वान् = पढ़चो-लिख्यो होय तो
भागवतं = भागवतको
पठेत् = पाठ करे.
अविद्वान् = पढ़चो-लिख्यो न
होय तो, अस्य = विद्वान् भक्तकी
सेवायां = सेवामें
साहाय्यं = सहायता
च = अरु
श्रवणं = श्रवण
वा = हु (कुर्यात्) = करे

भावार्थ : ता पाछें बहुत पापसों चित्तको व्याकुल न करे एसी जीवनव्यवहार चलायवेमें उपयोगी अनिवार्य एसी परिवारजन सम्बन्धि बातचीत करे. परन्तु तामें अपने मनको अभिनिवेश / लगाव न राखे. धनसम्पन्न भक्तनों सेवके अनवसरमें शास्त्रनको अवगाहन करनो. धनसम्पन्न न होय तो एक याम प्रभून्की सेवा करिके शेष समयमें आजीविकाके उपाय करे. तामें हु जो असमर्थ एसी कोई अत्यन्त गरीब भक्त होय अरु पारिवारिक प्रतिबन्धवारो होय तातें यदि एक समय हु भगवत्सेवा करि न सके तो, पढ़चो-लिख्यो होय तो, भागवतको पाठ करे. यदि पढ़चो-लिख्यो न होय तो जो विद्वान् भक्त प्रभुसेवा करतो होय वाकी परिचर्या करे अरु वो जब भगवद्गुणगान, भागवतपाठ आदि करे तब वाको श्रवण करे ॥११९॥

ते पछी बहु पापशी चित्त व्याकुल न बने ओवी छवन्व्यवहारने यथावयामां उपयोगी तेभज अनिवार्य होय तेवी परिवारजन सम्बन्धि बात-चीत करवी. तेमां पशु, परन्तु, मननो अभिनिवेश / लगाव

ન રોખવો. ધનસમ્પન્ન ભક્તોએ સેવાના અનવસરમાં શાસ્ત્રનું અવગાહન કરવું. ધનસમ્પન્ન ન હોય તો એક સમય પ્રભુની સેવા કરીને બાકીના સમયમાં આજીવિકાનો ઉપાય કરવો. તેમાં પણ જો અસમર્થ એવો કોઈ અત્યંત ગરીબ ભક્ત હોય અને વળી પારિવારિક પ્રતિબંધવાળો હોવાથી જો એક સમય પણ ભગવત્સેવા કરી શકે તેમ ન હોય તો, ભાગેલો-ભાગેલો હોય તો, ભાગવતનો પાઠ કરે. જો ભાગેલો ન હોય તો કોઈ પરિચિત વિદ્વાન્ ભક્ત પ્રભુસેવા કરતો હોય તેની પરિચય કરે અને તે જ્યારે ભગવદ્ગુણગાન, ભગવાતપાઠ આદિ કરતો હોય ત્યારે તેનું શ્રવાણ કરે.

(૧. સાયંકૃત્યકે પાછે પ્રભૂને ઉત્થાપનકો પ્રકાર)

સાયંસન્ધ્યાથ પુણ્ડ્રાણિ થૃત્વા તામ્બૂલતો મુખમ્ ॥
સંશોધ્યાચમ્ય શુદ્ધોડસૌ પ્રભોરુત્થાપનં ચરેત્ ॥૧૨૦॥
કન્દમૂલૈઃ ફલૈર્ગંધૈઃ સુમાલ્યૈઃ સુજલૈરપિ ॥
સન્તોષ્ય મુરજાદીનાં સક્ષીતેનાપિ તોષયેત્ ॥૧૨૧॥
ગાયેદ્ ભક્તકૃતૈઃ પદ્યૈઃ હૃદૈર્લીલારહસ્યકૈઃ ॥
તતો નીરાજયેન્ નાથમ્ આયાન્તં વ્રજમણ્ડલે ॥૧૨૨॥

અથ = અબ
તામ્બૂલતઃ = બીરીસોં
મુખં = મુખકોં
સંશોધ્ય = શુદ્ધ કરીકે
આચમ્ય = આચમન કરીકે
પુણ્ડ્રાણિ = ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક
થૃત્વા = ધારણ કરીકે
સાયંસન્ધ્યા = સાયંકાલીન સન્ધ્યા
(કાર્યા) = કરની

શુદ્ધઃ = શુદ્ધ ભયો ભક્ત
અસૌ = યે, પ્રભોઃ = પ્રભુકે
ઉત્થાપનં = ઉત્થાપન
ચરેત્ = કરે, કન્દમૂલૈઃ = કન્દમૂલ
ફલૈઃ = ફલ
ગંધૈઃ = દૂધ-દહી આદિ
સુમાલ્યૈઃ = માલા
સુજલૈઃ અપિ = જલ હુ સોં
સન્તોષ્ય = પ્રસન્ન કરીકે

મુરજાદીનાં = મૃદન્ન આદિસોં
સક્ષીતેના અપિ = સક્ષીતસોં હુ
તોષયેત્ = રિજાવે
હૃદૈઃ = હૃદયકે ભાવસોં
લીલારહસ્યકૈઃ = લીલારહસ્યકે
ભક્તકૃતૈઃ = ભક્તનેકે દ્વારા રચિત
પદ્યૈઃ = પદ્યસોં, ગાયેત્ = ગાવે
તતઃ = તા પાછે
વ્રજમણ્ડલે = વ્રજમણ્ડલમેં
આયાન્તં = પધારતે ભયે
નાથં = પ્રભૂની
નીરાજયેત્ = આરતી કરે.

માવાર્થ : તા પાછે આચમન કરીકે, બીરીસોં મુખકોં શુદ્ધ કરીકે, ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક ધારણ કરીકે સાયંકાલીન સન્ધ્યા કરની. એસે શુદ્ધ ભયો ભક્ત પ્રભુકે ઉત્થાપન સમયકી સેવા કરે. ઉત્થાપન ભોગમેં કન્દમૂલ, ફલ, દૂધ-દહી આદિ સમર્પે. માલા ધરાવે. નવીન જલસોં જારી ભરે. મૃદન્ન આદિ વાદ્ય-સક્ષીતસોં પ્રભૂકોં પ્રસન્ન કરે. હૃદયકે ભાવસોં ભક્તનેકે દ્વારા રચિત લીલા-રહસ્યકે પદ્યસોં ભગવત્લીલાકો ગાન કરે. તા પાછે વ્રજમણ્ડલમેં પધારતે ભયે પ્રભૂની આરતી કરે ॥૧૨૨॥

તે પછી આચમન કરીને, પાન-બીડાં વડે મુખશુદ્ધિ કરીને, ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર તિલક ધારણ કરીને, સાયંકાલીન સન્ધ્યા કરવી. આ પ્રમાણે શુદ્ધ બનીને પ્રભુની ઉત્થાપન સમયની સેવામાં જવું. ઉત્થાપન ભોગમાં કન્દમૂલ, ફળ, દૂધ-દહી વગેરે સમર્પવા. માલા ધરાવવી. નવીન જલથી અરી ભરવી. મૃદન્ન વગેરે વાદ્ય-સક્ષીતથી પ્રભુને પસન્ન કરવા. હૃદયના ભાવથી ભક્તોદ્વારા રચિત લીલા-રહસ્યના પદ્યોથી ભગવત્લીલાનું ગાન કરવું. તે પછી વ્રજમણ્ડલમાં પધારી રહેલા પ્રભુની આરતી કરવી.

(૧૦. શયનભોગ, શયનારતી આદિ કૃત્ય)
સાયંકાલેડપિ નૈવેદ્યં યથા-વિભવ-વિસ્તરઃ ॥
નીરાજનં ચ શયનં યથાયોગ્યં વિભાવયેત્ ॥૧૨૩॥

सायंकाले = संजाकालमें

अपि = हु

यथा-विभव-विस्तरः =

सामर्थ्यानुसार यथायोग्य विस्तारसों

नैवेद्यां = भोग

नीराजनं = आरती

शयनं = शयन

च = अरु

यथायोग्यं = जैसे बनि आवे तेसे

विभावयेत् = करे.

भावार्थ : संज्ञा समय हु सामर्थ्यके अनुसार विस्तारसों भोग धरावने, आरती करनी अरु प्रभूको शयन करावने ॥१२३॥

सांख्या-समये पण श्रुति अनुसार-विस्तारशी भोग आदि धरवा, आरती करवी अने प्रभुने शयन कराववा.

(११. सोयवेसों पूर्वके कृत्य)

सायंसन्ध्या-ऽऽहुतीश्चापि कृत्वा भुक्त्वा निवेदितम् ॥

कथयेद् शृणुयाद् वापि लीलां भगवतोऽन्वहम् ॥१२४॥

ततः शयीत शुद्धोऽसौ भावयन् भगवत्पदम् ॥

सुतार्थिनी स्वपत्नी चेद् व्रजेत् तां जेतुमिन्द्रियम् ॥१२५॥

इत्येवं यस्य दिवसा यान्ति भक्तस्य भूतले ॥

सएव कृतकृत्योऽस्ति हरिस्तमनुश्लिष्यति ॥१२६॥

सायंसन्ध्याहुतीः = सांझके सन्ध्या- होम

चापि = हु

कृत्वा = करिके

निवेदितं = निवेदित

भुक्त्वा = भोजन करिके

अन्वहं = दिनके पाछिले समयमें

भगवतः = भगवान्की

लीलां = लीलाकों

कथयेद् = कहे

वा = अथवा

शृणुयाद् अपि = सुने हु

ततः = तातें

शुद्धः = शुद्ध

असौ = ये

भगवत्पदं = भगवान्के चरणको

भावयन् = भावन करत-करत

शयीत = शयन करे

स्वपत्नी = पत्नी

सुतार्थिनी = पुत्रकी कामनावासी

चेत् = यदि होय

इन्द्रियं = इन्द्रियकू

जेतुं = संयममें राखिवेकू

तां = वाके निकट

व्रजेत् = जाय

इत्येवं = या प्रकारसों

भूतले = भूतलपे

यस्य = जा

भक्तस्य = भक्तको

दिवसाः = दिवस

यान्ति = व्यतीत होत हे

सएव = वोही

कृतकृत्यः = कृतकृत्य

अस्ति = हे

हरिः = हरि

तम् = वाकों

अनुश्लिष्यति = प्राप्त होत हे.

भावार्थ : ता पाछे संज्ञा समयके सन्ध्या-होम करिके प्रभूको निवेदित करे महाप्रसादको भोजन करिके दिनके पाछिले समयमें प्रभूकी लीलामको श्रवण-कीर्तन करे. या प्रकार दिनभर भगवदेकतान रह्यो शुद्ध भक्त भगवान्के चरणको भावन करत-करत शयन करे. पत्नी यदि पुत्रकी कामनावासी होय तो अपनी इन्द्रियें असंयत न होय जाय ऐसी भावनासूँ वाके निकट जाय. या प्रकारसों भूतलपे जा भक्तको दिवस व्यतीत होत हे वो निश्चय ही कृतकृत्य हे, श्रीहरि वाकों प्राप्त होवें ॥१२६॥

ते पछी सांख्या-समये सन्ध्या-होम करीने प्रभुने नवेदित करेव महाप्रसादनुं भोजन करीने दिवसना पाछवा समयमां प्रभुनी वीलाओनुं श्रवण-कीर्तन करवुं. आ प्रकारे आओ दिवस भगवदेकतानतामां वीलावनारो शुद्ध भक्त भगवानना यराशुनुं भावन करतो-करतो शयन करे. पत्नी जे पुत्रनी कामनावाणी होय तो पोतानी इन्द्रियो असंयत अनी न जय तेवी भावनाथी तेनी पासे जय. आ प्रकारे भूतल

ઉપર જે ભક્ત પોતાનો દિવસ વ્યતીત કરે છે તે ચોક્કસ કૃત્કૃત્ય બને છે, શ્રીહરિ તેને અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

(ગ્રંથકો ઉપસંહાર)

इत्येवं भक्तिशास्त्रेषु यदाचारो निरूपितः ॥
तदाचारं भजेदत्र नान्यथा गतिरिष्यते ॥१२७॥

इति श्रीमद्भगवद्गदावतार-श्रीवल्लभदीक्षिततनुज-श्रीगोपीनाथ-दीक्षित-विरचिता
साधनदीपिका समाप्ता

इत्येवं = या प्रकारसों तद् आचारं = वा आचारको
भक्तिशास्त्रेषु = भक्तिशास्त्रमें भजेद् = अनुसरण करेते
यद् आचारो = जो आचर अन्यथा = अन्यथा
अत्र = यहां गतिः = गति
निरूपितः = निरूपित भयो हे न = नाही, इष्यते = इष्ट हे.

भावार्थ : या प्रकारसों या भक्तिशास्त्रमें जो आचार निरूपित भयो हे वा आचारको अनुसरण करनो. यासों अन्य प्रकारसों आचरण पुष्टिभक्तिमार्गीय भक्तनकों इष्ट सिद्धिप्रद नाही हे.

આ પ્રકારે આ ભક્તિશાસ્ત્રમાં જે આચારનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તે આચારનું અનુસરણ કરવું. આથી અન્ય પ્રકારનું આચરણ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય ભક્તને માટે ઈષ્ટસિદ્ધિ આપનારું નથી.

इति श्रीमद्भगवद्-वदनावतार-श्रीवल्लभदीक्षित-तनुज-श्रीगोपीनाथ-दीक्षित-विरचित
साधनदीपिकाको ब्रजभाषा भावानुवाद समाप्त भयो

નિત્યસેવા ઉત્સવસેવા વિધિશ્લોક વિષયક કિઞ્ચિત્ પ્રાસ્તાવિક

પ્રકૃતિ-વિકૃતિ યાગવત્ પુષ્ટિભક્તિસમ્પ્રદાયમેં ભગવત્સેવાકેં ભી નિત્યસેવા ઓર ઉત્સવસેવા ઇસ તરહ દો પ્રકાર પ્રચલિત હેં. સમ્પ્રદાયકેં ગ્રંથસાહિત્યમેં સેવાવિધિ ભી અતઃપ્ર નિત્ય ઓર ઉત્સવ ભેદસે દ્વિવિધ ઉપલબ્ધ હોતી હેં. ઇનમેં પ્રમુખ સેવાવિધિ-સેવાભાવના મહાપ્રભુ શ્રીવલ્લભાચાર્યચરણોકેં જ્યેષ્ઠ આત્મજ શ્રીગોપીનાથપ્રભુચરણ, કનિષ્ઠ આત્મજ શ્રીવિદ્વલનાથપ્રભુચરણ, શ્રીવિદ્વલનાથપ્રભુચરણોકેં પ્રથમપુત્ર શ્રીગિરિધરજી (અપ્રકાશિત), શ્રીવ્રજરાજજી, શ્રીહરિરાયચરણ, શ્રીપુરુષોત્તમચરણ, શ્રીદ્વારકેશજી (ભાવનાવારે), શ્રીવ્રજવલ્લભજીમહારાજ (‘શુદ્ધાદૈત’ શ્રીવલ્લભાબ્દ ૪૪૮; વિ.સં. ૧૧૮૨ અઢ્ઢ ૩) આદિ મહાનુભાવોદ્ધારા વિરચિત માની જાતી હેં.

જિસ નિત્ય-ઉત્સવકી સેવાભાવના ઇવં સેવાવિધિ પર ઇકમાત્ર સંસ્કૃતવ્યાખ્યા સમ્પ્રદાયકેં મૂર્ધન્ય વ્યાખ્યાકાર શ્રીગોપેશ્વરચરણોકી ઉપલબ્ધ હોતી હેં ઇસમેં શ્રીગોપેશ્વરચરણ લિખતે હેં : “અત્ર સમાસઃ શ્રીપ્રભૂનાં, શ્રીમદ્ગોપીનાથજિતાં, વ્રજરાજજિતાં વા શ્લોકાનાં ગ્રંથે”. તદનુસાર વ્યાખ્યાકારકેં મતમેં સેવોત્સવભાવનાવિષયક કારિકાઓકેં પ્રમુખ રચિતા શ્રીપ્રભુ(= મહાપ્રભુ), શ્રીગોપીનાથપ્રભુચરણ ઇવં શ્રીવ્રજરાજજી હેં. અપની વ્યાખ્યામેં, સ્વરચિત કારિકાઓકેં પૃથગુલ્લેખપૂર્વક, શ્રીગોપેશ્વરચરણોને કહીં - કહીં તત્તત્ કારિકાકેં રચિતાકા ભી નામનિર્દેશ કિયા હે. શ્રીગોપીનાથપ્રભુચરણોકેં સેવાવિધિ-શ્લોક ઉપર્યુક્ત સવ્યાખ્યગ્રંથમેં ઉપલબ્ધ હોતે હોનેસે ઇસકે વિવૃત્યંશકો હોઢકર ઇન નિત્ય-ઉત્સવ સેવાવિધિ-શ્લોકોંકા પ્રકાશન ઇસ ગ્રંથમેં કિયા જા રહા હે.